

UCHWAŁA NR 73/VII/2024
RADY MIEJSKIEJ WĘGLIŃCA

z dnia 26 września 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy i Miasta Węglińca na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 9 , art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 609 z póź.zm.), w związku z art. 87 ust.1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024r., poz.1292 z póź.zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Węglińcu uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami Gminy i Miasta Węglińca na lata 2024-2027” w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wszelkie uchwały dotyczące zagadnień ujętych w programie, o których mowa w § 1, winny być z nim zgodne i zmierzać do realizacji wyznaczonych w nim celów.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gminy i Miasta Węglińca.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Wiceprzewodniczący Rady
Miejskiej Węglińca

Grzegorz Tyrakowski

Uzasadnienie

Przyjęcie Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Gminy i Miasta Węglińca jest zgodne z art.87 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U z 2024r., poz.1292 ze zm.), wprowadzającym obowiązek sporządzenia przez Burmistrza Gminy i Miasta na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie on służyć podejmowaniu działań dotyczących inicjowania, wspierania koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków oraz promowania dziedzictwa kulturowego. Ma on pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Gminy i Miasta Węglińca. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu Delegatura w Jeleniej Górze działając na podstawie art.87 ust.3 w/w ustawy, pismem znak : JG/N.5183.14.2024.JS z dnia 23.02.2024r. pozytywnie zaopiniował Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027, wykonany przez: ARKONA Pracownia Archeologiczna Paweł Zubrzycki z siedzibą w : 59-900 Zgorzelec ul. A.Struga 12E. Treść programu opieki nad zabytkami wraz z ewidencją zabytków jest załącznikiem do niniejszej uchwały. Strona 1

Rady Miejskiej Węgliniec z dnia 26.09.2024 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY i MIASTA WĘGLINIEC

NA LATA 2024-2027

Zamawiający:

Gmina i Miasto Węgliniec

ul. Sikorskiego 3

Telefon: (+48 75) 771 25 56

Fax: (+48 75) 771 25 51

E-mail: wegliniec@wegliniec.pl

Wykonawca:

Arkona Pracownia Archeologiczna

Paweł Zubrzycki 59-940 Węgliniec

59-900 Zgorzelec

Telefon: (+48) 696 456 793

E-mail: pawelzubrzycki@gmail.com

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	7
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	8
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	15
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	22
4.2.1. Dokumenty województwa dolnośląskiego.....	22
4.2.2. Dokumenty powiatu zgorzeleckiego.....	32
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	35
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy Węgliniec)	35
5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)	49
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy Węgliniec	49
5.2.1.1. Najstarsze osadnictwo	49
5.2.1.2. Obszar gminy Węgliniec w średniowieczu.....	52
5.2.1.3. Okres nowożytny.....	55
5.2.1.4. Wiek XIX i pierwsza połowa XX w.	57
5.2.1.5. Po 1945 r.	61
5.2.2. Krajobraz kulturowy	62
5.2.3. Zabytki nieruchome	73
5.2.4. Zabytki ruchome	74
5.2.5. Zabytki archeologiczne	76
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne	77
5.3. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony	81
5.3.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	82
5.3.2. Ochrona zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.....	91
5.4. Zabytki z terenu gminy Węgliniec wpisane do gminnej ewidencji zabytków	91
5.4.1. Układy przestrzenne ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	93
5.4.2. Zabytki architektury ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	93
5.4.3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków	96
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	97

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	99
7. Założenia programowe – cele, priorytety, kierunki działań i zadania	101
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	106
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	108
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	110
	1
11. Realizacja i finansowanie przez gminę Węgliniec zadań z zakresu ochrony zabytków	113
Źródła ikonografii	116
Tabele	117
Bibliografia	117
Aneksy (wykazy obszarów, budynków i stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków)	120
Aneks 1. Wykaz obszarów urbanistycznych i ruralistycznych objętych ochroną	
Aneks 2. Wykaz obiektów nieruchomych (budynków zabytkowych)	
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych	

1. WSTĘP

Gmina Węgliniec administracyjnie przynależy do powiatu zgorzeleckiego, stanowiącego południowo-zachodnie pogranicze województwa dolnośląskiego. Obszar ten znajduje się na trójstyku Polski, Niemiec i Czech. Gmina Węgliniec zlokalizowana jest w północnej części powiatu. Jej wschodnie i północne granice wytyczają jednocześnie granice powiatu, stykając się z terytorium powiatu bolesławieckiego od wschodu (gm. Osiecznica) i południowegowschodu (gm. Nowogrodziec) i z powiatami przynależącymi już do województwa lubuskiego –

żarskim (gm. Przewóz) oraz żagańskim (gm. Łowa oraz miasto Gozdnicą) od północy. Teren gminy Węgliniec graniczy ponadto od strony zachodniej i południowo-zachodniej z inną jednostką podziału administracyjnego powiatu zgorzeleckiego – gminą Pięńsk.

Miejsko-wiejska gmina Węgliniec składa się z miasta Węgliniec oraz siedmiu sołectw: Ruszowa (w tym osady Polana), Kościelnej Wsi (w tym osady Okrąglica), Jagodzina, Piasecznej, Starego Węglińca, Czerwonej Wody, oraz Zielonki. Pod względem powierzchni (wynoszącej 338,44 km²) jest to największa gmina powiatu zgorzeleckiego. Zajmuje aż 40,4% jego całkowitego terytorium. Jest to

jednakże teren

Ryc. 1. Umiejscowienie gminy Węgliniec na tle pozosta- bardzo słabo zaludniony – zasiedla go nieco tych gmin powiatu zgorzeleckiego.

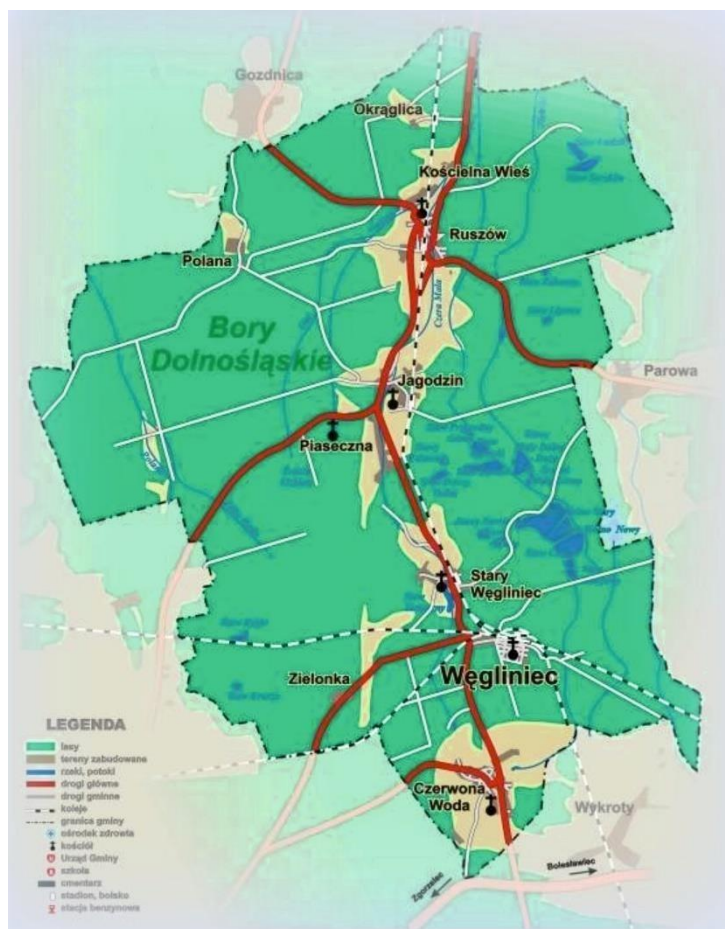
3

ponad 7800 mieszkańców¹, co stanowi zaledwie 8,6% populacji powiatu. Na terenie gminy Węgliniec zdecydowaną większość powierzchni zajmują lasy Borów Dolnośląskich, co tłumaczy powyżej wspomnianą dysproporcję pomiędzy rozległym obszarem i niską gęstością zaludnienia (24 os./km²).

¹ dane odnoszące się do 2022 r. na podstawie strony internetowej:
https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Wegliniec; dostęp dnia 04.07.2023 r.

4

Strona |

Na terenie gminy Węgliniec zlokalizowany jest ważny węzeł kolejowy, oraz drugi co do wielkości terminal towarowy na Dolnym Śląsku. Główny ciężar komunikacji lokalnej spoczywa na drogach wojewódzkich nr 351 (Pieńsk – Jagodzin – Ruszów – Kościelna Wieś), nr 296 (Jagodzin – Stary Węgliniec – Węgliniec – Czerwona Woda), i nr 350 (Ruszów – Osiecznica). W bezpośrednim sąsiedztwie przebiegają dwie bardzo ważne trasy europejskie: E40 (na terenie Polski funkcjonująca jako autostrada A4, jedna z

głównych arterii kontynentu na linii

Ryc. 2. Miejscowości i najważniejsze ciągi komunikacyjne na terenie gminy.

na autostradzie A4 w rejonie Bolesławca w kierunku Berlina).

wschód - zachód) oraz E36 (autostrada A18 przebiegająca od węzła

Pod względem fizycznogeograficznym gmina Węgliniec znajduje się w podziale wg J. Kondrackiego na obszarze Niziny Śląsko-Łużyckiej (makroregion), krainy rozciągającej się także po niemieckiej stronie granicy (w nomenklaturze niemieckojęzycznej funkcjonuje ona jako *Lausitzer Heide*land). W ramach tego makroregionu wyróżniono szereg mezoregionów, a

interesujący nas teren przyporządkowano do mezoregionu Bory Dolnośląskie, a w mniejszej skali do mikroregionu Równina Węgliniecka².

Równina Węgliniecka wznosi się na wysokość 217-236 m n.p.m., a jej obszar, rozciągający się w dorzeczu Czernej Małej i Czernej Wielkiej (dopływu rzeki Bóbr), porastają w zdecydowanej większości lasy sosnowe Puszczy Zgorzeleckiej, jednego z wielu zbiorowisk leśnych Borów Dolnośląskich. Tylko niektóre odcinki dolin cieków wodnych zajmują większe połacie pól uprawnych lub łąk. Na stosunki wodne w tym rejonie duży wpływ ma szereg drobniejszych cieków wodnych i śródlądne stawy hodowlane, oraz liczne mniejsze zbiorniki, dzięki którym w wilgotnym środowisku zaistniały korzystne warunki do rozwoju torfowisk. W gminie Węgliniec zlokalizowane są dwa rezerваты przyrody: „Torfowisko pod Węglińcem” i „Wrzosiec koło Piasecznej”. Wyznaczono także cztery obszary Natura 2000: Przygiełkowiska koło Gozdnicy (PLH080055), Wilki nad Nysą (PLH080044), Uroczyska Borów Dolnośląskich (PLH020072), Bory Dolnośląskie (PLB020005). Ponadto na terenie Gminy Węgliniec ustanowione zostały pomniki przyrody, wśród których wyróżnia się m.in. dąb szypułkowy, buk pospolity, wiąz szypułkowy czy stanowisko roślinności plioceńskiej.

Do oczywistych walorów przyrodniczych omawianego obszaru należy dodać także dziedzictwo kulturowe i kilkaset obiektów zabytkowych o bardzo zróżnicowanym charakterze. Niniejsze opracowanie, **gminny program opieki nad zabytkami gminy Węgliniec na lata 20242027** (dalej **GPOnZ**), zajmie się szczegółowo problematyką dziedzictwa kulturowego gminy. Sporządzono je zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa zawartymi w odpowiednim poradniku metodycznym (Błykosz et.al 2009).

Zgodnie z obowiązującymi przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na wójtach, burmistrzach i prezydentach miast spoczywa obowiązek sporządzenia GPOnZ i aktualizowanie go raz na 4 lata. Po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje on przyjęty uchwałą rady gminy lub miasta, stając się jednym z aktów

² zob. Nizina Śląsko-Łużycka (Lausitzer Heideland) – 317.7, Bory Dolnośląskie - 317.74, Równina Węgliniecka – 317.742; KONDRACKI 2009; s. 37-38, 176-177.

planowania gminy. Co 2 lata konieczne jest przedstawienie radzie gminy/miasta sprawozdania z realizacji postulatów i zadań wskazanych w GPOnZ.

GPOnZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. W założeniu jest to również kompendium podstawowej wiedzy nt. lokalnego dziedzictwa kulturowego, przepisów prawa jego dotyczących, omawiające pokrótce dokumenty programowe związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami sporządzane na poziomie krajowym, wojewódzkim i powiatowym, a także wewnętrzne na poziomie gminnym.

W GPOnZ przedstawia się charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz wskazuje obiekty objęte prawnymi formami ochrony i obiekty ujęte w **gminnej ewidencji zabytków** (dalej **GEZ**). Ta ostatnia, zaktualizowana i kompletna, powinna na etapie opracowywania GPOnZ stanowić podstawę do właściwego rozeznania się w zasobie i stanie gminnego dziedzictwa. Program ma na celu ocenę kondycji obiektów zabytkowych, a także wyeksponowanie zalet, jakie posiadają; konieczne jest również zdiagnozowanie problemów dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń (SWOT) pozwala na określenie podstawowych priorytetów w kwestii opieki nad zabytkami oraz zaplanowanie działań prowadzących do zabezpieczenia substancji zabytkowej przez destrukcją z jednej strony, a także maksymalnego wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego z drugiej strony. Omówione jest też instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami, jak również możliwe źródła jego finansowania.

GPOnZ stanowi dokument polityki administracyjnej wskazujący drogi inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. W założeniu ma pomóc w eliminacji konfliktów i w poprawie komunikacji pomiędzy wszystkimi stronami zaangażowanymi w realizację zadań związanych z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków – władzami gminy, instytucjami odpowiedzialnymi (w przypadku gminy Węgliniec delegaturą w Jeleniej Górze

Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu) oraz właścicielami czy użytkownikami obiektów zabytkowych.

Korzyści z właściwie zarządzanego dziedzictwa kulturowego mogą odczuwać nie tylko strony wymienione powyżej. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa

6

kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy akceptacji i udziale mieszkańców gminy. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest zatem rzetelne informowanie obywateli o celowości ochrony zabytków, konieczności rozpoznania zasobu dziedzictwa, jak również stałego monitorowania stanu jego zachowania, do czego narzędziem w przypadku wójtów, burmistrzów czy prezydentów miast jest właśnie GPOnZ i gminna ewidencja zabytków. Bez wątpienia władze gminy powinny również zapoznać się opiniami mieszkańców dotyczącymi sposobów wykorzystania dziedzictwa kulturowego ku korzyści całej lokalnej społeczności. Ich rolą jest pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie opieki nad zabytkami oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających tą opiekę na uwadze. W tym sensie odbiorcami GPOnZ powinni w zamierzeniu stać się wszyscy mieszkańcy gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z **art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r., poz. 840). Ustawodawca sformułował przepis następująco: „*Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat*

odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.” W następnej kolejności wyszczególniono cele ww programów:

1. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego; 4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

7

5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy/miasta, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest następnie ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Co 2 lata zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy/miasta. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Wspomniana powyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest jednym z wielu aktów prawnych regulujących sposoby postępowania z zabytkami w Polsce, rozdzielających odpowiedzialność za działania związane z ochroną zabytków i opieką nad nimi, a także określających rolę i obowiązki samorządu lokalnego w tej kwestii. Wśród kluczowych aktów prawnych należy wymienić następujące:

- **KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DNIA 2 KWIETNIA 1997 R.** (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce. W **art. 5** stwierdza: „*Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*”. W **art. 6, ust. 1**

8

zobowiązano państwo do stworzenia należytych warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury. Ponadto w **art. 86** wskazano, iż ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela.

- **USTAWA Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI** (Dz.U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa ta szczegółowo rozpatruje kwestie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Podaje definicje doprecyzowujące kluczowe pojęcia, takie jak zabytek, krajobraz kulturowy, ochrona zabytków, opieka nad zabytkami, czy prace konserwatorskie, restauratorskie, itd. Omawiany akt prawny podaje także kompetencje służb ochrony zabytków i obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku. Zapisy ustawy wprowadzają

Strona |

podział na ochronę zabytków podejmowaną przez administrację publiczną oraz opiekę nad zabytkami sprawowaną przez właściciela lub posiadacza zabytku.

Podstawowe terminy (**art. 3**):

zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespół, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

W **art. 4** wyjaśniono na czym polega **ochrona zabytków**. Jest to podejmowanie przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W **art. 5** wyjaśniono definicję **opieki nad zabytkiem**. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa uściśla **formy ochrony zabytków**. Należą do nich:

wpis do rejestru zabytków (art. 8-14) – dokonuje się on na podstawie decyzji odpowiedniego wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu lub na wniosek właściciela

Strona |

zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Oprócz samego zabytku do rejestru wpisane może być również otoczenie zabytku, nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna zabytku, a także historyczne zespoły budowlane, układy urbanistyczne i ruralistyczne jako całość. Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki

10

konserwator zabytków w formie odrębnych ksiąg dla zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych.

Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 14a, 14aa, 14b) – prowadzi ją minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wpisywane są na nią na podstawie decyzji ww ministra (z urzędu lub na wniosek właściciela) zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego i o wysokiej wartości materialnej.

uznanie za Pomnik Historii (art. 15) – forma ochrony obiektów o szczególnej randze. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Na listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

utworzenie parku kulturowego (art. 16) - Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także może ustalić zakazy i ograniczenia dotyczące wszelkich działań mogących prowadzić do degradacji lub zniszczenia chronionego obszaru (przykładowo prowadzenia robót budowlanych, działalności przemysłowej, rolniczej, usługowej, itd.) Może także zakazać zmiany sposobu korzystania zabytków nieruchomych.

ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 1820) albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu

lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Ważne narzędzie do ochrony zabytków i monitorowania stanu zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego stanowi także **ewidencja zabytków**, będąca podstawą do stworzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Generalny Konserwator zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków, wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, natomiast wójtowie, burmistrzowie oraz prezydenci

11

miast prowadzą **gminną ewidencję zabytków (art. 22, ust. 4)**. Ewidencja ta ma formę zbioru kart ewidencyjnych poszczególnych zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje ponadto obowiązki i kompetencje samorządu terytorialnego w omawianym zakresie. Do podstawowych **obowiązków gminy** należą:

1. prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. ust. 4),
2. sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
3. uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19),

5. sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

6. sprawowanie należytej opieki nad zabytkami znajdującymi się w posiadaniu gminy, w tym do finansowania w ramach zadań własnych koniecznych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku (art. 71).

Gmina ma prawo do:

1. utworzenia decyzją rady gminy parku kulturowego (art. 16, patrz wyżej);

2. ubiegania się o uzyskanie dotacji celowej z budżetu państwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytku, a także na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku ujętym na Liście Skarbów Dziedzictwa w stosunku do których posiada tytuł prawny (art. 73). Dotacja może być udzielona w

12

wysokości do 50% poniesionych nakładów, chyba, że zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, względnie stan zabytku wymaga natychmiastowej interwencji. Wówczas dotacja może wynieść do 100% koniecznych nakładów (art. 78);

3. udzielania dotacji na podstawie uchwały rady gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiekcie zlokalizowanym na terenie gminy, wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja ta może być udzielona w wysokości do 100% kosztów poniesionych przez wnioskodawcę (art. 81).

- . -

Poza Konstytucją RP i ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami omawiane kwestie poruszane są szczegółowo w szeregu aktów wykonawczych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **ROZPORZĄDZENIA MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO:**

1. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. , Nr 30, poz. 259);

2. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004, Nr 124, poz. 1302);

3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304, ze zm.);

4. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 5 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004, Nr 212, poz. 2153);

5. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 30 czerwca 2010 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. z 2010, Nr 118, poz. 797);

6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011r., Nr 113, poz. 661);

13

7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 r., poz. 1789);

8. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);

9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r.

Strona |

w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609);

- . -

Sprawy ochrony zabytków w mniejszym stopniu regulowane są także w innych aktach prawnych. Wśród nich w kontekście GPOnZ wymienić należy:

- **USTAWĘ Z DNIA 8 MARCA 1990 R. O SAMORZĄDZIE GMINNYM** (Dz.U. z 2022., poz. 559 ze zm.)

W **art. 7, ust. 1, pkt 9** do zadań własnych gminy zaliczono „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty (...). W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Ponadto pośrednio do spraw ochrony zabytków i opieki nad zabytkami mogą odnosić się także zadania związane z zapewnieniem ładu przestrzennego, należytą gospodarką nieruchomościami, ochroną środowiska, organizacją gminnych instytucji kultury, dbałością o zieleń gminną, rozwojem lokalnej turystyki czy promocją gminy.

- **Ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2022 r. poz. 503, ze zm.);
- **Ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351, ze zm.);

14

- **Ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1973, ze zm.);
- **Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2022 r. poz. 916, ze zm.);
- **Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.);

- **Ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.);
- **Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, ze zm.).

Podsumowując akty prawne istotne dla ochrony zabytków wskazać trzeba także ustawy regulujące zasady postępowania z zabytkami znajdującymi się w zasobach muzealnych, bibliotecznych i archiwalnych:

- **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz.U. z 2022 r., poz. 385);
- **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz.U. z 2019 r., poz. 1479 ze zm.);
- **Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz.U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GPOnZ stanowią niezbędne ogniwo w planowaniu polityki dotyczącej spraw ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na poziomie powiatowym (lokalnym), wojewódzkim (regionalnym) i ogólnokrajowym. Muszą zatem być spójne z dokumentami programowymi opracowywanymi na innych szczeblach i dzielić z nimi strategiczne cele. Informacje zawarte w GPOnZ są podstawą dla powiatowych programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, te z kolei dla wojewódzkich. Analogicznym dokumentem strategicznym na szczeblu centralnym jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

15

Programy gminne z zasady wpisują się w politykę państwa w omawianym zakresie poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, oraz wszechstronnego

Strona |

wykorzystania dziedzictwa kulturowego do poprawy jakości życia mieszkańców i wizerunku gminy. Są przydatnym narzędziem opisującym zasób dziedzictwa gminy, jego kondycję i ułatwiającym komunikację pomiędzy mieszkańcami, służbą ochrony zabytków i samorządem. Poprawia to efektywność ochrony i opieki nad zabytkami, co stanowi cel główny w obowiązującym aktualnie Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (dalej: Program 2019-2022).

• KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Program ten³ został przyjęty uchwałą Rady Ministrów 13 sierpnia 2019 r., a następnie ogłoszony w „Monitorze Polskim” 11 września 2019 r. (MP z 2019 r., poz. 808). 26 lipca 2021 r. uchwałą nr 92 wprowadzono kilka drobnych zmian (MP z 2021 r., poz. 745).

Jest to dokument strategiczny określający cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres czterech lat. Wskazuje on także szczegółowo kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również warunki i sposób ich finansowania oraz harmonogram ich realizacji. Koordynację realizacji programu powierzono Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa⁴.

Po ewaluacji analogicznego programu realizowanego w latach 2014-2017 i zmianach w przepisach sformułowano **cel główny** Programu 2019-2022:

STWORZENIE WARUNKÓW DLA ZAPEWNIENIA EFEKTYWNEJ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Wytyczono też następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

³ zob. <https://www.gov.pl/web/kultura/krajowy-program-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami-na-lata2019-2022>; dostęp dnia 01.08.2023 r.

⁴ zob. https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-krajowy-program-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami/; dostęp dnia 01.08.2023 r.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

1. Upowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Z punktu widzenia samorządów gminnych i zadań jakie stoją przed nimi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami Program 2019-2022 zrealizowany prawidłowo przełożyć się może na faktyczną poprawę sytuacji.

W ramach *Celu szczegółowego 1* jednym z kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zaplanowano tu szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, budowę zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa oraz merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach⁵.

Od 2020 r. Generalny Konserwator Zabytków nagradza ponadto gminy wyróżniające się w modelowym wdrażaniu swoich programów opieki nad zabytkami w ramach konkursu „Samorząd dla dziedzictwa”. Zgłoszenia składane przez wójtów (burmistrzów, prezydentów miast), samorządowych konserwatorów zabytków w porozumieniu z właściwymi wójtami

⁵ Zagadnienia związane z tematyką ochrony dziedzictwa i opieki nad zabytkami poruszane są w materiałach ogólnodostępnych przygotowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, w tym serwisie adresowanym w szczególności do pracowników samorządów – zob. <https://samorzad.nid.pl/>; dostęp dnia 02.08.2023 r.

(burmistrzami, prezydentami miast), Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków oraz kierowników delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków są oceniane w trzech kategoriach konkursowych: dużych i średnich gmin miejskich (liczących co najmniej 50 tys. mieszkańców),

małych gmin miejskich (liczących poniżej 50 tys. mieszkańców), gmin miejsko-wiejskich i gmin wiejskich⁶.

Cel szczegółowy 2 zakłada min. opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach. Łatwo dostępna i rzetelna baza wiedzy stanowić może znaczne ułatwienie zarówno dla urzędników samorządowych zajmujących się kwestiami zabytków zlokalizowanych na terenie gminy, ale także dla każdego posiadacza obiektu zabytkowego.

W ramach *Celu szczegółowego 2* organy państwa dążyć będą ponadto do podniesienia bezpieczeństwa zabytków ruchomych. Jednym z działań w tym zakresie ma stać się intensyfikacja współpracy pomiędzy opiekunami zabytków oraz właściwymi służbami i instytucjami.

Samorządy gminne mogą ponadto w korzyścią dla własnego wizerunku i lokalnego dziedzictwa włączyć się do kampanii społeczno-edukacyjnej w mediach realizowanej jako jedno z zadań *Celu szczegółowego 3*. Kampania ta ma budować świadomość społeczną w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i przywracania ładu przestrzennego oraz profilaktyki i ochrony dziedzictwa przed działaniami przestępczymi (m.in. wandalizmem, dewastacją, nielegalną rozbiórką zabytkowej architektury, grabieżą stanowisk archeologicznych, kradzieżą i przemytem zabytków ruchomych). W kampanii uwzględniono tematykę zwiększenia dostępności do zabytków dla osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

- . -

⁶ <https://nid.pl/konkursy/samorzad-dla-dziedzictwa/>; dostęp dnia 02.08.2023 r.

Obowiązują także inne dokumenty strategiczne państwa uwzględniające problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego:

- **STRATEGIA NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.)**

*Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*⁷, zwana „SOR”, została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja *Strategii Rozwoju Kraju 2020*, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest dokumentem w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej państwa. Określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2030.

Głównym celem SOR jest

**TWORZENIE WARUNKÓW DLA WZROSTU DOCHODÓW MIESZKAŃCÓW POLSKI
PRZY JEDNOCZESNYM WZROŚCIE SPÓJNOŚCI W WYMIARZE SPOŁECZNYM,
EKONOMICZNYM, ŚRODOWISKOWYM I TERYTORIALNYM.**

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo.

Kierunek interwencji: budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych,

⁷ zob. <https://www.gov.pl/web/ia/strategia-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju-do-roku-2020-z-perspektywado-2030-r--sor>; dostęp dnia 02.08.2023 r.

archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. *Kapitał ludzki i społeczny.*

Kierunek interwencji: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO). Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach

funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO (WSPÓŁDZIAŁANIE, KULTURA, KREATYWNOŚĆ) 2030

*Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030*⁸ (nazwywana „SRKS 2030”) przyjęta została uchwałą Rady Ministrów nr 155 z dnia 27 października 2020 r. Stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*.

⁸ <https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spoolecznego-2030-srks>; dostęp dnia 02.08.2023 r.

zob.

SRKS 2030 stanowi instrument realizacji wspomnianej powyżej SOR, oraz jest jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii mających pomóc w kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem państwa.

Jako **cel główny** SRKS 2030 wskazano

**WZROST JAKOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNEGO I KULTURALNEGO POLAKÓW POPRZEC
WZMOCNIENIE KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO.**

Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji w trzech zasadniczych obszarach:

- obszar 1: *Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,*
- obszar 2: *Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,*
- obszar 3: *Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.*

Poprawa w obszarach wskazanych powyżej miałaby decydujące znaczenie w osiągnięciu nie tylko celów SOR, ale także Programu 2019-2022, czyli w podniesieniu skuteczności ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W diagnozie dla *obszaru 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie* wskazano na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych i turystyki kulturowej. Dane MKiDN wskazują, że zaledwie 1/3 najcenniejszych zabytków, wpisanych do rejestru, nie wykazuje objawów zniszczenia. Oznacza to konieczność intensyfikacji działań ukierunkowanych na ich właściwe zabezpieczenie, rozpoznanie i wykorzystanie. Wskazano jednoznacznie, iż potencjał z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego wciąż jeszcze nie jest należycie wykorzystywany w budowie postaw obywatelskich i

podnoszeniu poziomu kapitału społecznego. Wśród podstawowych mankamentów wymieniono także min. brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury, a także potrzebę pracy nad atrakcyjnym wizerunkiem Polski w kraju i za granicą. Właściwie zarządzane, dostępne, otoczone opieką i zadbane obiekty zabytkowe mogłyby służyć w tym ostatnim przypadku jako bardzo skuteczne narzędzie. Przyjęto, że digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie zbiorów dziedzictwa kulturowego za

pomocą Internetu należą do najważniejszych przedsięwzięć prowadzących do rozwoju kultury cyfrowej w Polsce. Zauważono także rosnącą rolę muzeów w budowaniu kapitału społecznego.

Cel główny SRKS 2030 realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne:

- usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami;
- rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze;
- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury;
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury; - umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę; - wzmacnianie promocji kultury polskiej za granicą.

Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

- wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju; - rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych; - wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

Do zakresu interwencji SRKS 2030 przypisano szereg projektów strategicznych SOR.

Niektóre z nich mają za zadanie wspieranie zachowania i właściwego wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Zaliczają się do nich:

1. Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych, zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

21

2. Dziedzictwo Buduje Wspólnotę – utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadania historii Polski z różnych perspektyw.

3. Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatel-

zob.

Strona |

skiego – program obejmujący działania takie jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną, rozwój wolontariatu.

4. Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce przez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych, pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

5. Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą – nowy system promocji Polski w obszarze międzynarodowego upowszechniania kultury polskiej.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

4.2.1. DOKUMENTY WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Podstawowym instrumentem kształtowania długookresowej polityki z zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na szczeblu wojewódzkim jest Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024.

• PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA LATA 2021-2024

*Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024*⁹ został przyjęty Uchwałą Nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24

⁹ <https://irt.wroc.pl/strona-1107-program-opieki-nad-zabytkami-2021.html>; dostęp dnia 03.08.2023 r.

czerwca 2021 r. Opublikowano go w „Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego” dnia 1 lipca 2021 r. (poz. 3194).

Stanowi dokument wykonawczy do *Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*, dlatego też cele i zadania programowe w nim zawarte są z nią ściśle powiązane. Adresatami programu są w pierwszej kolejności wydziały i jednostki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego realizujące zadania w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, a także instytucje i podmioty, których działalność obejmuje ochronę dziedzictwa kulturowego, jednostki samorządu terytorialnego, obecni i potencjalni właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych oraz zainteresowani ochroną i opieką nad zabytkami.

W programie opisano ogólnie zasób dziedzictwa kulturowego na Dolnym Śląsku, podkreślając jego bogactwo i różnorodność odznaczające się na tle reszty kraju¹⁰. Podano także informacje odnośnie stanu jego zachowania i dotychczasowych działań jednostek samorządu terytorialnego mających na celu wypełnienie obowiązków nałożonych na nie przez ustawodawcę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Diagnoza wykazała spore zaniedbania w kwestii sporządzania podstawowych dokumentów na poziomie gmin. Wg danych na 2020 r. wiele z dolnośląskich gmin nie opracowało wcale gminnych programów opieki nad zabytkami (GPOnZ) lub gminnej ewidencji zabytków (GEZ), względnie ewidencja była niepełna. Tylko 41% gmin posiadało w 2020 r. zaktualizowaną ewidencję zabytków, a zaledwie 25% z nich GPOnZ (z czego duża część miała perspektywę czasową kończącą się w tym samym 2020 r.).

¹⁰ Pod względem liczby zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce (8130 obiektów nieruchomych, 1492 stanowiska archeologiczne i 36 418 zabytków ruchomych; stan na koniec 2020 r. wg danych DWKZ). Ponadto na jego terenie znajdują się 3 obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO, aż 12 zespołów uznanych za Pomnik Historii, oraz 6 parków kulturowych. Ważnym elementem dolnośląskiego krajobrazu kulturowego są także układy urbanistyczne i ruralistyczne.

Jeszcze gorzej sytuacja wygląda na szczeblu powiatowym – w omawianym okresie tylko powiaty legnicki, jaworski i lubiński mogły pochwalić się opracowaniem swojego programu opieki nad zabytkami, przy czym do obecnego 2023 r. wszystkie zdążyły utracić już aktualność.

Tak daleko idące luki w podstawowej dokumentacji uznano za czynnik utrudniający w znacznym stopniu prowadzenie skoordynowanych działań oraz spójnej polityki ochrony i opieki nad zabytkami. W analizie SWOT podsumowano problemy i wyzwania związane z ochroną zabytków na terenie Dolnego Śląska. Wskazano także korzyści wynikające z

bezcennego dziedzictwa kulturowego i jego mocne strony, a także szanse dla regionu, jakie się wiążą z właściwym zarządzaniem obiektami zabytkowymi.

W Programie Opieki nad Zabytkami dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2021-2024 przyjęto następującą **wizję rozwoju**:

**WIELOKULTUROWE DZIEDZICTWO DOLNEGO ŚLĄSKA STANOWI FUNDAMENT
NOWOCZESNEGO I OTWARTEGO REGIONU EUROPEJSKIEGO.**

Za **cel strategiczny** uznano: **Zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmacniania tożsamości Dolnego Śląska.**

Zgodnie z tym założeniem dziedzictwo kulturowe jest rozumiane jako narzędzie umożliwiające budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jaki znaczący potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Celowi strategicznemu podporządkowano następujące cele operacyjne: *Cel operacyjny 1*: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego - obejmuje działania mające na celu poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych, w szczególności poprzez wspieranie zintegrowanych aktywności wielu podmiotów zaangażowanych w zarządzanie i opiekę nad nimi. W ramach realizacji tego celu operacyjnego wytyczono linie postępowania ujętą w następujących priorytetach:

- priorytet 1: wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim;
- priorytet 2: wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków;
- priorytet 3: budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 2: Wzmacnianie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego - obejmuje działania wzmacniające poczucie tożsamości mieszkańców regionu Dolnego Śląska i ich zaangażowania w opiekę nad zabytkami, a także promocję dziedzictwa kulturowego jako integralnej części marki regionu. Tu z kolei wyznaczono następujące priorytety:

- priorytet 1 - kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne;

24

- priorytet 2 - wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami;
- priorytet 3 - wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

W ramach każdego ze wspomnianych powyżej priorytetów zaproponowano szereg działań i kierunków wsparcia finansowego oraz merytorycznego. Dostrzeżono konieczność zaangażowania sił i środków na dokumentację stanu zabytków i cyfryzację danych. Szczególną opieką mają zostać objęte obiekty o znaczeniu ponadregionalnym, o wybitnych wartościach, a zwłaszcza te z nich, które mają potencjał do wpisu na listę pomników historii, czy listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przewidziano także wspieranie samorządów w ewentualnym kreowaniu nowych parków kulturowych. Obiekty dziedzictwa kulturowego, które odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy oraz rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej będą wskazywane do nadania Znak Dziedzictwa Europejskiego.

Samorząd województwa planuje ponadto zaangażować się w dotowanie prac remontowo-konserwatorskich oraz konserwacji zabytków znajdujących się na terenie województwa, podniesienia poziomu ich zabezpieczenia, poprawy ich efektywności energetycznej, a także dostosowania ich dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Szczególna uwaga ma zostać zwrócona na zabytki stanowiące mienie województwa dolnośląskiego, za które marszałek województwa ponosi pełną odpowiedzialność, a także będących własnością jednostek samorządowych i samorządowych instytucji kultury. Obok prac dokumentacyjnych, badawczych i konserwatorskich oraz remontowo-budowlanych prowadzone będą analizy mające na celu adaptację obiektów znajdujących się pod opieką samorządu wojewódzkiego do nowych celów.

Jedną z ambicji aktualnego Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego jest także realna poprawa sytuacji na poziomie gminnym jeśli idzie o

opracowywanie GPOnZ i GEZ. Władze samorządowe zadeklarowały wspieranie szeroko rozumianych akcji edukacyjnych, a także współpracy międzyregionalnej i transgranicznej oraz promowanie zintegrowanego i kompleksowego podejścia do ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

W omawianym programie wskazano ponadto instytucje i wydziały w obrębie Urzędu Marszałkowskiego odpowiedzialne za wdrażanie założonych działań oraz ramy finansowe.

25

• STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030

*Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*¹¹ (nazywana SRWD 2030) została przyjęta 20 września 2018 uchwałą nr L/1790/18 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego.

Strategia wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów. Jej cele zostały opracowane tak, by polityka w zakresie rozwoju regionalnego województwa była spójna z celami wytyczonymi w opracowanej na szczeblu państwowym SOR.

Wizję przyszłościowego rozwoju regionu określono jako:

DOLNY ŚLĄSK 2030 REGIONEM RÓWNOMIERNEGO ROZWOJU, REGIONEM PRZYJAZNYM, NOWOCZESNYM I KONKURENCYJNYM.

Jej osiągnięciu służyć będzie realizacja **celu nadrzędnego**, którym jest **harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności** oraz przyporządkowanych mu pięciu celów strategicznych:

1. efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu;
2. poprawa jakości i dostępności usług publicznych;
3. wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego;
4. **odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego;**

¹¹ Zob. https://www.irt.wroc.pl/strona-400-strategia_rozwoju_wojewodztwa.html; dostęp dnia 07.08.2023 r.

5. wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.

Po szczegółowej analizie zasobów województwa oraz jego potencjału i opisanu problemów z jakimi się ono boryka wskazano trzy możliwe scenariusze rozwoju regionu dolnośląskiego do 2030 r.:

- dynamiczna równomierność (najkorzystniejsza opcja, ukierunkowana na zmniejszanie wewnątrzregionalnych różnic w poziomie rozwoju i konkurencyjności oraz wyrównywanie ekonomicznych i społecznych warunków funkcjonowania i rozwoju lokalnych społeczności);
- metropolitalna wyspa; - niespójna mozaika.

W analizie SWOT w części dotyczącej sfery przyrodniczo-kulturowej wskazano mocne strony i szanse jakie daje cenne dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska. Są to zróżnicowany i bogaty pod względem wartości kulturowych i przyrodniczych krajobraz regionu, różnorodność zachowanego dziedzictwa kulturowego, w tym duża liczba zabytków o wysokiej klasie artystycznej i znaczeniu historycznym (obiekty na liście UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe), gęsta sieć miast o zachowanym historycznym układzie urbanistycznym i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, oraz największa w skali kraju liczba zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Podkreślono także słabe strony i zagrożenia związane z tą dziedzizną. Zauważono postępującą degradację różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych, związaną z narastającą presją urbanizacji oraz gospodarczym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo-krajobrazowym. Wskazano także na negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miejscowości, wprowadzanie nowej zabudowy oderwanej od miejscowej tradycji budowlanej oraz modernizację zabytkowych obiektów bez poszanowania znaczenia i wartości zabytków, oraz znaczną dewastację zabytkowych obiektów przemysłowych i kolejowych.

W ramach celu nadrzędnego (*Harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności*) wyznaczono **cele strategiczne** mające doprowadzić do jego realizacji. Jeden z nich, *Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego*, bezpośrednio dotyczy kwestii ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Narzędziami do osiągnięcia wspomnianego celu strategicznego są **cele operacyjne** (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych:

- wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie;
- wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji;

27

- wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

• PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (2020)

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego (2020) ¹² przyjęty został dnia 16 czerwca 2020 r. uchwałą Sejmiku Województwa Dolnośląskiego nr

¹² Zob. https://www.irt.wroc.pl/strona-339-plan_zagospodarowania_przestrzennego.html; dostęp dnia 07.08.2023 r.

28

Strona |

XIX/482/20. Opublikowano go w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 czerwca 2020 r. (poz. 4036). Jest dokumentem określającym politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa dolnośląskiego.

Plan ten określa między innymi system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Wyznaczono **wizję** zagospodarowania przestrzennego województwa, która pozostaje spójna z wizją rozwoju Europy, Polski i Dolnego Śląska wyrażoną w odpowiednich dokumentach strategicznych. Brzmi ona następująco:

JEDEN REGION, RÓŻNE OBSZARY, SPÓJNY ROZWÓJ, RÓŻNE POTENCJAŁY – DOLNY ŚLĄSK 2030.

Aby wizję tą wprowadzić w życie wytyczono następujące **cele** polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu wojewódzkiego:

Cel 1. Zapewnienie warunków zrównoważonego i równomiernego rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez funkcjonalne kształtowanie hierarchicznej sieci osadniczej gwarantującej dostęp do usług i rynku pracy.

***Cel 2.* Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.**

Cel 3. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom przez struktury przestrzenne odporne na zmiany klimatu, zagrożenia naturalne i pochodzące z działalności człowieka.

Cel 4. Dobra dostępność transportowa i sprawne systemy infrastruktury transportowej.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego najistotniejszy jest *Cel 2*. Zadeklarowano, iż rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych powinien dokonywać się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych. Prowadzony powinien być w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne. Podczas realizacji tego celu dążyć będzie się do zachowania czytelnego układu najcenniejszych założeń

przestrzennych o historycznym rodowodzie i utrzymaniu przez nie roli istotnego elementu krajobrazu kulturowego. Cenne zespoły i obiekty zabytkowe mają znajdować się w dobrej kondycji, być udostępniane, a ich wartości podlegać trwałej ochronie. Narzędziem do realizacji *Celu 2* są kierunki polityki zagospodarowania przestrzennego:

- kierunek 2.1. Stworzenie spójnego regionalnego systemu ochrony przyrody, funkcjonującego w ramach struktur krajowych i europejskich.
- **kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.**
- kierunek 2.3. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska.

W dokumencie podkreślono wyróżniający się na tle całego kraju potencjał dolnośląskiego dziedzictwa kulturowego. Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy. Wskazano, że należy objąć je skuteczną ochroną, do czego powinny służyć narzędzia takie jak wpis na listę światowego dziedzictwa UNESCO, czy kreowanie Pomników Historii i parków krajobrazowych. Odpowiednio zarządzane dziedzictwo kulturowe i krajobraz, którego atrakcyjność zostanie zachowana ma podnieść konkurencyjność gospodarczą województwa dolnośląskiego w oparciu o turystykę, rozwijaną racjonalnie i w sposób zrównoważony. Samorząd miałby angażować się w rozwój systemu regionalnych szlaków turystycznych, oraz opracowanie zintegrowanej strategii rozwoju regionalnych klastrów turystycznych.

W ramach omawianego kierunku polityki zagospodarowania przestrzennego zaproponowano listę obiektów zabytkowych o wybitnych wartościach historycznych i artystycznych,

29

które należałoby objąć szczególną ochroną poprzez wpis na listę UNESCO lub uznanie ich za Pomniki Historii.

Skierowano także **szereg postulatów do samorządów gminnych**. Z tych część odnosi się do wszystkich gmin województwa dolnośląskiego:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.

2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).

3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.

4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu.

Niektóre są skierowane do konkretnych samorządów, z czego jeden skierowany został do **min.**

Gminy Węgliniec:

6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

• PROGRAM ROZWOJU TURYSTYKI DLA WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA LATA 2023-2030.

*Program Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2023-2030*¹³ jest spójny z istniejącymi w regionie dokumentami strategicznymi, których realizacja ma wpływ na politykę w zakresie rozwoju turystyki. Dokument został podzielony na dwie części: informacyjno-badawczą oraz strategiczną. Pierwsza część, która zawiera szereg danych o województwie dolnośląskim oraz wyniki przeprowadzonych badań, jest niezbędna do

¹³

Zob. https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Turystyka/Dokumenty/Rozwoj/PROGRAM_ROZWOJU_TURYSTYKI_NA_LATA_2023-2030.pdf; dostęp dnia 08.08.2023 r.

wypracowania i zrozumienia spisanych w części drugiej celów, obszarów priorytetowych i kierunków działań.

W części zawierającej wszechstronny portret województwa zawarto także kilka uwag o zasobie dziedzictwa kulturowego. Podkreślono jego różnorodność, bogactwo i unikalność.

Wskazano dolnośląskie zabytki o ponadregionalnym znaczeniu ujęte na listach światowego dziedzictwa UNESCO, liście Pomników Historii, oraz parki krajobrazowe. Zwrócono także uwagę na znaczenie regionalnych ośrodków pielgrzymkowych czy sanatoryjno-pensjonatowych. Wymieniono także instytucje kultury, których organizatorem jest samorząd wojewódzki, jak również liczne imprezy kulturalne o rosnącej sile oddziaływania.

Analizy i studia ekspertów wykazały, że sytuacja na rynku turystycznym ulega w ostatnich latach szybkiemu przeobrażeniu wynikającemu z dynamicznie zmieniającej się sytuacji globalnej, w Europie i na obszarze Polski. Pandemia, jak również niestabilna sytuacja międzynarodowa powodują, że zmienia się model pracy i oczekiwania odnośnie czasu wolnego. Pojawiły się nowe sposoby korzystania z atrakcyjnych turystycznie lokalizacji, a sytuacja zdaje się być coraz bardziej korzystna dla rynku lokalnego. Jak wynika z badań w przypadku Dolnego Śląska dziedzictwo kulturowe znajduje się zarówno w kategorii *obecnie kluczowych*, jak i *najbardziej oczekiwanych* produktów turystycznych.

W części II. Strategicznej dokumentu nakreślono **wizję rozwoju** turystyki w województwie dolnośląskim w najbliższych latach:

DOLNY ŚLĄSK ZRÓŻNICOWANYM PRZYRODNICZO, HISTORYCZNIE I KULTUROWO CELEM TURYSTYCZNYM DLA GOŚCI WEWNĄTRZREGIONALNYCH, KRAJOWYCH I ZAGRANICZNYCH, KTÓRY WYKORZYSTUJE SWOJE POŁOŻENIE I SĄSIEDZTWO, MA ŚWIADOMOŚĆ WARTOŚCI TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ, OPIERA SIĘ NA AURZE TAJEMNICZOŚCI I RADOŚCI ODKRYWANIA ORAZ KTÓRY OFERUJE USŁUGI TURYSTYCZNE NA NAJWYŻSZYM POZIOMIE W SPOSÓB DOSTĘPNY I INNOWACYJNY.

Aby realizacja tej wizji była możliwa Program rozwoju turystyki dla Województwa Dolnośląskiego wskazał cel nadrzędny i podporządkowane mu cele główne i cele operacyjne.

Cel nadrzędny sformułowano następująco:

Rozwój turystyki na poziomach regionalnym i obszarów turystycznych czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego.

Przyjęto pojęcie elastycznych *obszarów turystycznych*¹⁴, w oparciu o które mają powstawać spójne produkty turystyczne:

1. Bory Dolnośląskie;

2. Dolina Odry;

3. Dolina Baryczy i Wzgórza Trzebnickie;

4. Karkonosze i Góry Izerskie;

5. Pogórze Kaczawskie;

6. Wrocław;

7. Ziemia Kłodzka;

8. Ziemia Wałbrzyska i Góry Sowie.

Wyznaczono 5 *obszarów priorytetowych* dla rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, którym przyporządkowano po jednym celu głównym i szeregu celów operacyjnych.

Obszar priorytetowy 1. Konkurencyjność.

Cel główny: Wzrost konkurencyjności produktów turystycznych województwa dolnośląskiego ze szczególnym uwzględnieniem obszarów obecnie mniej intensywnie wykorzystywanych turystycznie.

Obszar priorytetowy 2: Współpraca promocyjna.

Cel główny: Stworzenie nowoczesnego i efektywnego systemu marketingu produktów, atrakcji, usług oraz wizerunku regionu i obszarów turystycznych dla skutecznej ich komercjalizacji.

Obszar priorytetowy 3: Infrastruktura

¹⁴ **Obszar turystyczny** – kraina lub kilka krain geograficznych stanowiąca spójny obszar skupiający usługi turystyczne, w oparciu o które powstają spójne produkty turystyczne. Obszar ten nie ma ściśle określonych granic, na swoich krańcach może przenikać się z innymi obszarami turystycznymi. Pojęcie to należy rozumieć w oparciu o definicję autorstwa prof. J. Wyrzykowskiego w książce „Geografia turystyki Polski” (red. Teofil Lijewski, Bogdan Mikułowski, Jerzy Wyrzykowski; Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2020)

Cel główny: Wysoka jakość infrastruktury jako przewaga konkurencyjna województwa dolnośląskiego.

Obszar priorytetowy 4: Kapitał społeczny.

Cel główny: Wzmocnienie potencjału ludzkiego regionu na potrzeby turystyki.

Obszar priorytetowy 5: Synergia działań

Cel główny: Stworzenie silnego otoczenia instytucjonalnego wspierającego rozwój turystyki w regionie.

4.2.2. DOKUMENTY POWIATU ZGORZELECKIEGO

Podstawowym dokumentem kształtującym politykę powiatu zgorzeleckiego w kwestii ochrony i opieki nad zabytkami powinien być Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami. Jak

32

dotąd opracowanie takie jednak nie powstało, choć jego opracowanie zostało wskazane jako jedno z działań w Strategii Rozwoju Powiatu Zgorzeleckiego na lata 2023-2030.

Strategia Rozwoju Powiatu Zgorzeleckiego na lata 2023-2030 współgra z dokumentami wyższego rzędu – Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 oraz Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2030.

• STRATEGIA ROZWOJU POWIATU ZGORZELECKIEGO NA LATA 2023-2030

*Strategia Rozwoju Powiatu Zgorzeleckiego na lata 2023-2030*¹⁵ została przyjęta uchwałą Rady Powiatu Zgorzeleckiego nr LXVI/402/2023 z dnia 27 lipca 2023 r. Określa ona strategiczne kierunki rozwoju w perspektywie do 2030 roku oraz umożliwia efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak środowisko przyrodnicze i kulturowe, zasoby ludzkie, infrastrukturalne czy środki finansowe,

¹⁵ Zob. <https://bip.powiat.zgorzelec.pl/kategorie/51-programy-strategie-plany-raporty/artykuly/2329-strategiarozwoju-powiatu-zgorzeleckiego-na-lata-20232030>; dostęp dnia 16.08.2023 r.

33

Strona |

jak również stanowi formalną podstawę do przygotowania wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych.

Strategia podzielona została na dwie części:

1. Stan i wyzwania rozwoju powiatu.
2. Strategiczne kierunki rozwoju.

Podstawą do wnioskowania jest diagnoza stanu powiatu, którą zaprezentowano w jednym z załączników (nr 1). Kwestie związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przewijają się omawianym dokumencie kilkakrotnie.

W części 1. *Stan i wyzwania rozwoju powiatu* we wnioskach z diagnozy strategicznej dotyczących gospodarki stwierdzono min: „*Powiat posiada sprzyjające warunki do rozwoju gałęzi gospodarki związanej z turystyką i rekreacją (transgraniczne położenie, ukształtowanie terenu, bogate dziedzictwo historyczne)*”. Podkreślić należy, że poszukiwanie gospodarczych alternatyw dla wydobywania węgla brunatnego stanowi ważny aspekt w planowaniu strategicznym powiatu.

Wskazano zatem następujące **wnioski dotyczące lokalnego dziedzictwa**:

- Starostwo Powiatowe podejmuje działania w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania przedsięwzięć z obszaru ochrony zabytków oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

- w celu kompleksowej ochrony dziedzictwa lokalnego oraz usystematyzowania informacji na temat ważnych dla Powiatu Zgorzeleckiego historycznych obiektów **należy opracować Program Opieki nad Zabytkami**.

- historia oraz dziedzictwo lokalne mogą stanowić ważną gałąź lokalnej gospodarki, przyciągając na jej obszar turystów, osoby zainteresowane aktywną rekreacją oraz pasjonatów dziejów Polski.

- konieczne jest podjęcie aktywnych działań zmierzających do rewitalizacji i odnowy zachowanych dotąd zabytków, w celu zwiększenia turystycznego potencjału Powiatu.

Wymieniono ponadto placówki kulturalne z terenu powiatu zajmujące się badaniem przeszłości i promowaniem dziedzictwa kulturowego: Muzeum Łużyckie w Zgorzelcu, Muzeum Kresów Wschodnich w Węglińcu oraz Izbę Regionalną przy Szkole Podstawowej w

Strona |

Działoszynie. Na terenie Powiatu funkcjonuje także Europejskie Centrum Pamięci, Edukacji, Kultury Zgorzelec-Görlitz Meetingpoint Music Messiaen upamiętniające istnienie byłego obozu jenieckiego Stalagu VIIIA.

W części 2. *Strategiczne kierunki rozwoju* nakreślono misję i wizję powiatu. Aktualna **misja** powiatu zgorzeleckiego brzmi:

POWIAT ZGORZELECKI. MOŻLIWOŚCI BEZ GRANIC.

Z kolei wizja to obraz powiatu, który będzie efektem realizacji przyjętych w Strategii działań. Ukazuje powiat zgorzelecki w perspektywie strategicznej – do 2030 roku. **Wizję** tą sformułowano następująco:

Powiat zgorzelecki w 2030 roku to idealne miejsce do życia stawiające na zrównoważony rozwój i stałe podnoszenie poziomu życia swoich mieszkańców z jednoczesnym poszanowaniem walorów przyrodniczych i środowiskowych. Tutaj każdy czuje się bezpieczny i

szczęśliwy. To miejsce atrakcyjne turystycznie z bogatą ofertą sportową, rekreacyjną oraz kulturową, wspierające lokalny patriotyzm i poszanowanie historii. Stawia na wielopłaszczyznową współpracę i korzysta z możliwości, jakie generuje położenie na trójstyku granic.

Skupia się na wspieraniu procesu transformacji energetycznej z jednoczesnym wzmacnianiem przedsiębiorczości wśród mieszkańców.

Na podstawie przyjętych misji i wizji opracowano cele oraz priorytetowe zadania, które stanowią praktyczne narzędzie realizacji założeń Strategii. Wytyczono cztery **cele strategiczne**, którym przyporządkowano szereg bardziej szczegółowych celów operacyjnych.

CEL STRATEGICZNY I: bezpieczny i lepiej połączony powiat zgorzelecki.

34

- *cel operacyjny 1.1.* Rozwój dostępności komunikacyjnej oraz poprawa mobilności mieszkańców.
- *cel operacyjny 1.2.* Kształtowanie atrakcyjnej przestrzeni publicznej.
- *cel operacyjny 1.3.* Wzmocnienie poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców.

CEL STRATEGICZNY II: powiat zgorzelecki bliżej obywateli.

- *cel operacyjny 2.1.* Rozwój usług pomocy społecznej oraz ochrona zdrowia mieszkańców.
- *cel operacyjny 2.2.* Działalność na rzecz pieczy zastępczej.
- *cel operacyjny 2.3.* Usprawnienie obsługi mieszkańców Powiatu Zgorzeleckiego.

Strona |

CEL STRATEGICZNY III: konkurencyjny powiat zgorzelecki o silnym wymiarze przedsiębiorczej społeczności.

- *cel operacyjny 3.1.* Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności w gospodarce.
- *cel operacyjny 3.2.* Rozwój kapitału społecznego oraz aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców.
- *cel operacyjny 3.3.* Promocja Powiatu Zgorzeleckiego oraz wzmacnianie współpracy ponadlokalnej i międzynarodowej.

CEL STRATEGICZNY IV: powiat zgorzelecki przyjazny dla środowiska.

- *cel operacyjny 4.1.* Działania na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej oraz świadomości ekologicznej mieszkańców.
- *cel operacyjny 4.2.* Ochrona lokalnych zasobów przyrodniczych.
- ***cel operacyjny 4.3.* Rozwój turystyki i rekreacji na bazie istniejących zasobów przyrodniczych i kulturowych.**

Z punktu widzenia dbałości o powiatowe dziedzictwo kulturalne najistotniejszy jest cel operacyjny 4.3. W celu zwiększenia potencjału turystycznego powiatu planuje się rozwój infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej, wytyczenie szlaków, wsparcie rozwoju bazy gastronomicznej oraz noclegowej. Zadeklarowano chęć **dołożenia wszelkich starań by na bieżąco rewitalizować obiekty zabytkowe i pomniki historii**. Realizacja działań we wszystkich przyjętych celach operacyjnych, w tym liczba zrewitalizowanych obiektów zabytkowych i inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju turystyki i promocji dziedzictwa kulturowego ma być na bieżąco monitorowana przez Starostwo Powiatowe.

35

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKU-

Strona |

MENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY (ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY WĘGLINIEC)

Samorząd gminny wykonuje zadania w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami **pośrednio**, jako jednostka samorządu terytorialnego, wspierająca działania mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy, a także **bezpośrednio**, jako właściciel obiektów zabytkowych, zobowiązany do należytej nad nimi opieki.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Węgliniec jest narzędziem pozwalającym władzom samorządowym na zaplanowanie działań mających na celu poprawę stanu lokalnego dziedzictwa kulturowego i pełne wykorzystanie jego potencjału. Jest zgodny z **dokumentami strategicznymi gminy**:

- Strategia rozwoju Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2021-2030 – przyjęta uchwałą nr 593/XXXIX/21 Rady Miejskiej Węglińca dnia 22 września 2021 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Czerwona Woda. Aktualizacja – przyjęta uchwałą nr 688/XXXIII/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 17 lipca 2017 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Jagodzin - przyjęta uchwałą nr 644/XXX/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 25 kwietnia 2017 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Kościelna Wieś - przyjęta uchwałą nr 547/XXVII/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 31 stycznia 2017 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Piaseczna - przyjęta uchwałą nr 643/XXX/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 25 kwietnia 2017 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Ruszów - przyjęta uchwałą nr 641/XXX/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 25 kwietnia 2017 r.;
- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Stary Węgliniec - przyjęta uchwałą nr 642/XXX/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 25 kwietnia 2017 r.;

- Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Zielonka - przyjęta uchwałą nr 645/XXX/17 Rady Miejskiej Węglińca dnia 25 kwietnia 2017 r.;
- Strategia Rozwoju Sudety 2030 - przyjęta uchwałą nr 1048/XLV/18 Rady Miejskiej Węglińca dnia 30 października 2018 r.

• STRATEGIA ROZWOJU GMINY I MIASTA WĘGLINIEC NA LATA 2021-2030

*Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Węglińca na lata 2021-2030*¹⁶ jest podstawowym instrumentem długofalowego zarządzania gminą. Określa ona strategiczne kierunki rozwoju Gminy w perspektywie do 2030 roku. Umożliwia również efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, oraz stanowi formalną podstawę do przygotowania i oceny wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych.

Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Węglińca na lata 2021-2030 jest dokumentem nadrzędnym względem innych dokumentów planistyczno-strategicznych obowiązujących w gminie Węglińca, a spójnym z dokumentami wyższego rzędu – *Strategią rozwoju województwa dolnośląskiego do 2030 roku* oraz *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030*.

Strategia podzielona została na dwie części:

1. Stan i wyzwania rozwoju gminy Węglińca.
2. Strategiczne kierunki rozwoju gminy Węglińca.

Podstawą do wnioskowania jest diagnoza stanu gminy, którą zaprezentowano w jednym z załączników (nr 1). Dziedzictwo kulturowe wraz z zasobami przyrodniczymi i dobrym skomunikowaniem zostało potraktowane jako jeden z poważnych atutów gminy Węglińca. We wnioskach do analizy sytuacji przestrzennej wskazano, iż na terenie Gminy Węglińca znajduje się 428 zabytków ujętych w GEZ, z których 7 objęto ochroną poprzez wpis do rejestru. Te

¹⁶ zob.

https://www.wegliniec.pl/images/Statut_strategia_program_rozwoju_gminy/Strategia_07_2022/1_Strategia_Rozwoju_Gminy_i_Miasta_W%C4%99gliniec_na_lata_2021-2030.pdf; dostęp dnia 21.08.2023 r.

ostatnie to obiekty sakralne zlokalizowanych w miejscowościach Stary Węgliniec, Czerwona Woda, Ruszów i Węgliniec, a także zespół dworca kolejowego w Węglińcu. Jako wartą odnotowania wskazano także wieżę ciśnień w Węglińcu.

W analizie SWOT wśród silnych stron wymieniono min. aktywność miejscowych stowarzyszeń wspierającą rozwój turystyki i kultury w gminie, wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe, a także kulturowe. Z kolei jako słabą stronę wskazano min. niskie poczucie tożsamości lokalnej, niski poziom partycypacji społecznej, niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę turystyczno-rekreacyjną. Sfery te mogłyby zostać znacząco wzmocnione poprzez właściwe zarządzanie dziedzictwem kulturowym. Rozwój turystyki uznano jako jedną z szans na rozwój w gminie, będącą być może odpowiedzią na zagrożenia takie jak niekorzystny bilans demograficzny, wzrost przestępczości, czy brak perspektyw dla młodych mieszkańców gminy.

W części drugiej *Strategii* wskazano misję i wizję rozwoju gminy. **Misję** gminy Węgliniec ujęto następująco:

POPRAZ WSPÓLNE DZIAŁANIE SPOŁECZNOŚCI GMINA WĘGLINIEC ROZWIJA SIĘ TURYSTYCZNIE I GOSPODARCZO, ZACHOWUJĄC RÓWNE SZANSE I SPECYFIKĘ KAŻDEJ MIEJSCOWOŚCI, GDZIE WARTO MIESZKAĆ.

Wizja rozwoju gminy to wynik jaki władze gminy chciałyby osiągnąć wdrażając założenia *Strategii*:

Gmina Węgliniec to miejsce w sercu Borów Dolnośląskich, gdzie mieszkańcy czują się bezpiecznie, żyjąc w czystym środowisku, a gospodarka rozwija się z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Na podstawie przyjętych misji i wizji opracowano cele oraz priorytetowe zadania, które stanowią praktyczne narzędzie realizacji założeń *Strategii*. Wytyczono trzy **cele strategiczne**, którym przyporządkowano szereg bardziej szczegółowych celów operacyjnych.

CEL STRATEGICZNY I: Dostosowanie usług publicznych do potrzeb mieszkańców.

- cel operacyjny 1.1.: Poprawa jakości i dostępności usług publicznych.
- cel operacyjny 1.2.: Wzmocnienie kapitału ludzkiego.

CEL STRATEGICZNY II: Wykorzystanie potencjału gospodarczego Gminy w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

- cel operacyjny 2.1.: Efektywne wykorzystanie potencjału gospodarczego Gminy.

Strona |

- **cel operacyjny 2.2.: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów oraz walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.**

CEL STRATEGICZNY III: Wzmocnienie przestrzennej dostępności i spójności Gminy.

- **cel operacyjny 3.1.: Wsparcie rozwoju sieci transportowej oraz współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.**

38

- **cel operacyjny 3.2.: Wzrost dostępności infrastruktury informacyjnej.**

Cel strategiczny II zakłada działania w zakresie wykorzystania potencjału gospodarczego oraz walorów przyrodniczych i kulturowych gminy, ze szczególnym uwzględnieniem upowszechnienia wiedzy o tradycji i pamięci historycznej związanej z kulturą Kresów Wschodnich II RP. Działania te mają na celu również kształtowanie postaw i zachowań międzyludzkich, tożsamości lokalnej, a także integrację wszystkich uczestników życia społecznego. Zadeklarowano zatem wspieranie działań Izby Pamięci Kresów Wschodnich. Wśród planów znalazło się także wykorzystanie potencjału miejscowych zabytków związanych z transportem poprzez powołanie Muzeum Kolejnictwa.

Zaplanowano działania przy zabytkach:

- renowację zabytkowych murów cmentarnych w Ruszowie i w Czerwonej Wodzie,
- restaurację zabytkowej ambony w kościele parafialnym w Starym Węglińcu.

Rekomendacje w zakresie polityki przestrzennej dotyczące dziedzictwa kulturowego:

- architektura nowo realizowanej zabudowy powinna formą architektoniczną nawiązywać do cech lokalnej, historycznej zabudowy oraz nie pogarszać walorów krajobrazowych.

- ze względu na walory kulturowe Gminy Węgliniec poprzez działania konserwatorskie należy dążyć do zachowania dziedzictwa historycznego Gminy oraz do odbudowy i rewaloryzacji zabytków architektury i budownictwa. Wszelkie obiekty i obszary uznane za zabytkowe (tj. wpisane do rejestru zabytków) oraz o walorach zabytkowych (ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków), ich ekspozycja oraz wszystkie znaleziska, relikty archeologiczne powinny zostać objęte ochroną. Ochrona ta polega na wprowadzeniu określonych wymagań konserwatorskich obowiązujących inwestorów, czego dokonuje się poprzez objęcie ochroną w postaci konserwatorskiej strefy ochrony układów urbanistycznych lub ruralistycznych (tożsamej z ujęciem obiektu lub terenu w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków).

Strona |

- racjonalne wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu dla rozwoju turystyki i zachowania tożsamości kulturowej Gminy.

• SOŁECKIE STRATEGIE ROZWOJU

*Sołeckie Strategie Rozwoju*¹⁷ opracowano w ramach **Programu Odnowy Dolnośląskiej Wsi** - największego i najdłużej działającego regionalnego programu aktywizacji społeczności

lokalnych. Jest to jednocześnie pierwszy program, który na sołeckim poziomie zastosował metodę długoterminowego planowania strategicznego.

Gmina Węgliniec, przystępując do tego programu, zobowiązała się do przeprowadzenia dla sołectw warsztatów z cyklu „Planowanie w procesie rozwoju wsi”. W efekcie wszystkie sołectwa w gminie (Czerwona Woda, Jagodzin, Kościelna Wieś, Piaseczna, Ruszów, Stary Węgliniec i Zielonka) opracowały własny dokument strategiczny.

Struktura tych opracowań jest stała, składa się z następujących części:

- analiza zasobów;
- analiza SWOT;
- analiza potencjału rozwojowego wsi;
- wizja rozwoju i odnowy wsi;
- program krótkoterminowy rozwoju wsi; - plan i program odnowy wsi.

Spółeczności lokalne opracowując swoje strategie włączały z zasady dziedzictwo kulturowe i lokalne zabytki do wskazywanych w dokumencie cennych zasobów sołectwa. W części I, w analizie zasobów wymieniały miejscowe zabytki, osobliwości kulturowe, itp.

Niektóre z sołectw zaplanowały w długoterminowej perspektywie do 2027 r. **działania na rzecz zabytków:**

¹⁷ Zob. <https://www.wegliniec.pl/index.php/pl/gmina-wegliniec/statut-strategie-programy>; dostęp dnia 21.08.2023 r.

- **Jagodzin** - renowacja pomników historycznych, oznaczenie miejsc zabytkowych i historycznych, remont kościoła i ogrodzenia, tworzenie ścieżek edukacyjnych dotyczących lokalnej przyrody i historii.
- **Kościelna Wieś** - oznakowanie atrakcji historycznych i przyrodniczych (tablice informacyjne, tablice kierunkowe), utworzenie skansenu.
- **Ruszków** - renowacja muru cmentarnego.
- **Stary Węgliniec** - odrestaurowanie kapliczki przy ul. Głównej, oraz pomnika upamiętniającego żołnierzy poległych w I Wojnie Światowej, rewitalizacja centrum miejscowości.

• STRATEGIA ROZWOJU SUDETY 2030

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020–2030, obejmuje swoim zasięgiem subregiony wałbrzyski i

40

jeleniogórski (NUTS 3); funkcjonuje pod skróconą nazwą: Strategia rozwoju Sudety 2030¹⁸. Jest spójna z dokumentami strategicznymi: na poziomie województwa dolnośląskiego – projektem zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, na poziomie Polski – Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do rozwoju do 2030 roku).

Jest to dokument wspierający nowoczesne wieloszczeblowe współrzędzenie (*multilevel governance*) oraz budowę tożsamości lokalnej na obszarze NUTS 3. Działania ukierunkowane

¹⁸

Zob.

https://www.wegliniec.pl/images/Statut_strategia_program_rozwoju_gminy/Strategia_07_2022/22_Strategia_Rozwoju_SUDETY_2030.pdf; dostęp dnia 22.08.2023 r.

41

Strona |

będą na budowę terytorium (*place-based approach*), wyrównanie zapóźnień rozwojowych, aktywizację społeczności lokalnych a także rozwijanie szeroko rozumianej współpracy.

Strategia Rozwoju Sudety 2030 podzielona została na dwie części:

1. Diagnoza społeczno-gospodarcza, środowiskowa i przestrzenna.
2. Założenia strategiczne.

W części 1. przeanalizowano dane statystyczne, oraz dokumenty strategiczne jednostek samorządu terytorialnego z subregionu wałbrzyskiego i jeleniogórskiego, a także opisano formy dotychczasowej współpracy gmin i powiatów, przedstawiono wyniki badań ankietowych i analizę SWOT sytuacji perspektyw obszary Sudety. Mimo dość szeroko zakrojonej analizy poruszającej rozmaite kwestie ekonomiczne, społeczne, itd. kwestie dotyczące dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków zostały w tej części w zasadzie pominięte, a dużo więcej miejsca poświęcono środowisku przyrodniczemu. Jedynie w analizie SWOT wskazano jako jedną z mocnych stron subregionu wybitną wartość sudeckiego dziedzictwa kulturowego i jego wysokie walory turystyczne.

W części 2. określono wizję, misję i cel główny Strategii rozwoju Sudety 2030, cele strategiczne oraz cele operacyjne (priorytety), a w ich ramach przedsięwzięcia strategiczne.

Wizję sformułowano następująco:

ROZWÓJ, WSPÓŁPRACA, DOBROBYT.

Misji Strategii nadano brzmienie:

Integrujący się system społeczno-gospodarczy wzmacniany synergią z otoczenia.

Na podstawie wizji i misji opracowano **cel główny: Długookresowa współpraca, wysoka jakość życia i środowiska, konkurencyjna i innowacyjna gospodarka.**

CELE STRATEGICZNE:

1. Bardziej inteligentne terytorium.
2. Terytorium bliżej obywateli.
3. Terytorium lepiej skomunikowane.
4. Terytorium przyjazne dla środowiska, wykorzystujące swój potencjał.

• GMINNY PROGRAM REWITALIZACJI GMINY I MIASTA WĘGLINIEC NA LATA 2023-2030

Uchwałą Rady Gminy Węgliniec nr 991/LIX/23 z dnia 11 stycznia 2023 r.¹⁹ przystąpiono do opracowania *Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2023-2030*. Jego celem jest umożliwienie podjęcia kompleksowych działań rewitalizacyjnych na zdegradowanym obszarze gminy wymagającym szczególnego wsparcia²⁰, a także efektywne pozyskiwanie dofinansowania projektów ze środków Unii Europejskiej w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.

W założeniu *Gminny Program Rewitalizacji* ma zawierać cele, kierunki i przedsięwzięcia rewitalizacyjne, a także system monitorowania i oceny programu. Przedstawiona będzie również wizja obszaru gminy po wdrożeniu zaplanowanych działań rewitalizacyjnych.

Na obecnym etapie przedstawiono *Diagnozę służącą wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji gminy Węgliniec*²¹, w której podzielono zamieszkaną obszar gminy na 10 jednostek analitycznych (w przypadku Gminy Węgliniec zastosowano podział na obręby ewidencyjne, przy czym obręb Ruszów oraz Węgliniec podzielono na 2 oddzielne jednostki) i wskazano ich charakterystykę w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej.

Dzięki analizie danych dotyczących wspomnianych sfer z każdej z jednostek analitycznych wskazano zjawiska kryzysowe, obszary najpilniej wymagające interwencji i pożądane kierunki działań. W wyniku analizy danych wyznaczono **obszary rewitalizacji** dla dwóch z nich:

¹⁹ zob. <https://wegliniec.pl/index.php/pl/2579-giminy-rewitalizacja>; dostęp dnia 02.12.2023 r.

²⁰ Obszary zdegradowane i wskazane do rewitalizacji ujęte zostały w uchwale Rady Gminy Węgliniec nr 954/LV/22 z dnia 30 listopada 2022 r. (DUWD, poz. 6453, z dnia 19.12.2022 r.); zob. https://wegliniec.pl/images/aktualnosci/2023/Luty/rewitalizacja/uchwa%C5%82a_ws_wyznaczenia_ob._zdegr._i_ob.pdf; dostęp z dnia 02.12.2023 r.

²¹ zob. https://wegliniec.pl/images/aktualnosci/2023/Luty/rewitalizacja/Diagnoza_s%C5%82u%C5%BC%C4%85ca_wyznaczeniu_obszaru_zdegradowanego_i_obszaru_rewitalizacji_W%C4%98GLINIEC-1.pdf; dostęp dnia 02.12.2023 r.

- **Węgliniec Północ** (rejon ulic: Karola Wojtyły, Kochanowskiego (częściowo) Kolejowa, Kościuszki (częściowo), Leśna (częściowo), Mickiewicza, Parkowa, Partyzantów (częściowo), Piłsudskiego, Plac Wolności, Sikorskiego, Wojska Polskiego (częściowo), Wolna, Zła Droga); - **Ruszków Centrum** (rejon ulic: II Armii Wojska Polskiego, część ul. J. Sobieskiego, Kantowicza, Śródmiejska, E. Plater, Dworcowa, część ul. Strzeleckiej, Ratuszowa).

Warto podkreślić, że **obszary zdegradowane (wymagające rewitalizacji) to historyczne centra miejscowości, gdzie zlokalizowane są liczne obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.** W sferze technicznej oraz sferze przestrzenno-funkcjonalnej zbadano dostępność infrastruktury publicznej (w tym parków, terenów zielonych, a także obiektów sportowych) oraz stan techniczny jej elementów oraz dostęp do obiektów zabytkowych. Podkreślono wysoki odsetek budynków wymagających remontu, zwłaszcza w wymienionych powyżej obszarach zdegradowanych. W rozdziale podsumowującym sferę techniczną skonkludowano: *„Postępująca degradacja stanu technicznego i estetycznego obiektów przestrzeni publicznej zauważalna jest przez wszystkich użytkowników przestrzeni tj. mieszkańców, turystów lub osoby odwiedzające Gminę. Zdegradowane, a niekiedy także zdewastowane obiekty szpecą przestrzeń niszcząc ład przestrzenny i walory estetyczne. Tereny, na których stan techniczny obiektów, określa się jako zły lub bardzo zły często, stają się nieatrakcyjne dla mieszkańców i przestają być użytkowane, co sprawia, że pogłębia się degradacja tego terenu”.* W trakcie naboru przedsięwzięć rewitalizacyjnych wyłoniono propozycje, które poddane zostały konsultacjom społecznym²². Część z nich przewiduje adaptację obiektów zabytkowych do nowych celów, lub dotyczy obszarów wchodzących w skład strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczonych dla historycznych centrów miejscowości:

1. PZ nr 1. *Aktywny mieszkaniec – aktywna Gmina* – utworzenie Kompleksu Sportu, Rekreacji i Wypoczynku poprzez zagospodarowanie terenu nad stawem „Tajwan” oraz modernizację Stadionu Miejskiego im. Adama i Mariana Galantów w Węglińcu;

²² ankiety i wyniki konsultacji społecznych dostępne są na stronie internetowej Gminy Węgliniec:

<https://forms.office.com/Pages/AnalysisPage.aspx?AnalyzerToken=JdacuPlv4k17arHmCsRo-LirX62fzC4hf&id=PeIUsrVwIUq3bh9cA9IKkPzDNABoK8xKmoOIhmacgB1UMkE4TENERFc5U1BZMTFDSkRETjVJR0ZSNiQIQCNOPWcu>; dostęp dnia 02.12.2023 r.

2. PZ nr 2. *Zielona i funkcjonalna przestrzeń* – zagospodarowanie terenów pokolejowych w Węglińcu;
-
3. PZ nr 3. *Od juniora do seniora* – integracja międzypokoleniowa mieszkańców poprzez modernizację Domu Kultury w Ruszowie oraz adaptację budynku gospodarczego przy ulicy Strzeleckiej;
 4. PU nr 1. *Kompleksowy rozwój ogólnodostępnych terenów zielonych* – odnowa Parku Miejskiego w Węglińcu, Parku w Ruszowie oraz Skweru im. Zygmunta Jana Rumla w Ruszowie;
 5. PU nr 2. *Modernizacja wieży ciśnień w Węglińcu* z adaptacją do pełnienia nowych funkcji;
 6. PU nr 3. *Modernizacja schronu przeciwlotniczego w Węglińcu* wraz z adaptacją pomieszczeń do pełnienia nowych funkcji.

• ZMIANA STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Węgliniec przyjęta została uchwałą Rady Miejskiej Węglińca nr 123/X/2015 dnia 29.09.2015 r.²³. Jest to dokument planistyczny, określający ogólną politykę władz gminnych, z którym zgodne są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Składa się on z części opisowej, gdzie zawarto szczegółowe uwarunkowania rozwoju obszaru gminy i nakreślono kierunki jego rozwoju przestrzennego, a także części graficznej w postaci mapy w skali 1: 10 000. W części rozważającej uwarunkowania rozwoju podano szczegółową charakterystykę terenu gminy, opisano warunki przyrodnicze, dziedzictwo

²³ zob. <http://www.wegliniec.bip.pbox.pl/public/?id=92951>; dostęp dnia 05.09.2023 r.

kulturowe, istniejącą infrastrukturę, a także sytuację społeczną, demograficzną i socjalną mieszkańców. Podkreślono wybitne walory przyrodnicze omawianego obszaru. Z punktu widzenia niniejszego Programu najistotniejsze są informacje zawarte w części:

II. 3. Uwarunkowania kulturowe.

Zawarte w niej informacje, poza krótkimi informacjami wstępnymi, powtarzają w zasadzie dane zawarte w GEZ, włącznie z tabelarycznie zestawionymi wykazami obiektów i stanowisk archeologicznych ujętych w rejestrze i ewidencji zabytków.

W części poświęconej kierunkom rozwoju przestrzennego wskazano **obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków** oraz dóbr kultury współczesnej:

- poprzez działania konserwatorskie należy dążyć do zachowania dziedzictwa historycznego gminy oraz do odbudowy i rewaloryzacji zabytków architektury i budownictwa;
- w **strefach ochrony konserwatorskiej zabytkowych układów przestrzennych** należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, obiekty oraz zespoły zabudowy o walorach historycznych, kompozycję historycznej zieleni, oryginalne nawierzchnie. Przy rozbudowach, przebudowach i remontach obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej wymagane jest dostosowanie do walorów architektonicznych otoczenia i walorów krajobrazowych wsi. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabytkową, winna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną, elewacje i pokrycia dachów mają nawiązywać do rozwiązań stosowanych w obiektach zabytkowych. Wyklucza się możliwość stosowania monolitycznych ogrodzeń betonowych i prefabrykowanych, a także dominant architektonicznych kolidujących z krajobrazem kulturowym. Wszelka działalność inwestycyjna winna uwzględniać istniejące związki przestrzenne i planistyczne oraz pozostawać w zgodzie z przepisami dotyczącymi ochrony zabytków;
- w **strefach obserwacji archeologicznej OW** wszelkie prace ziemne należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym lub po uprzednim przebadaniu terenu przez uprawnionego archeologa;
- w przypadku **obiektów wpisanych do rejestru zabytków** obowiązują wszystkie zasady wymienione powyżej a także następujące ustalenia: działania inwestycyjne należy

Strona |

realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków, obowiązuje priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich. Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji obiektów oraz ich bezpośredniego otoczenia, z zachowaniem historycznej bryły, kształtu i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych, ukształtowania dachu. Wszelkie prace muszą być prowadzone przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów oraz kolorystyki. Należy utrzymać, a w zniszczonych fragmentach odtworzyć historyczny detal architektoniczny, oraz oryginalną stolarkę okienną i drzwiową;

- w przypadku **obiektów ujętych w GEZ** obowiązują zasady takie jak w przypadku obiektów wpisanych do rejestru, przy czym dopuszcza się możliwość ingerowania w substancję obiektu przykładowo poprzez wybicie nowych otworów okiennych, jednak wszelkie zmiany muszą harmonijnie współgrać z oryginalną fasadą budynku;

- dla **historycznych urządzeń technicznych oraz dzieł inżynieryjnych** (lub ich zespołów) niezależnie od ustaleń wynikających z położenia w zasięgu granicy strefy ochrony

45

konserwatorskiej, określa się dodatkowo następujące ustalenia: należy zachować je wraz z najbliższym otoczeniem, a wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne należy realizować zgodnie z wymogami przepisów regulujących sprawy ochrony zabytków;

- ochrona **zabytkowych układów zieleni** polegać ma na zachowaniu ich funkcji, z możliwością ich wykorzystania w celach rekreacyjnych. Należy utrzymywać je w stanie uporządkowania, a usunięte chore lub martwe rośliny podsadzać tymi samymi gatunkami;

- dla **stanowisk archeologicznych** obowiązuje wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych, zgodnie z wymogami przepisów regulujących kwestie prac archeologicznych;

- wszelkie przedmioty pozyskane podczas prac ziemnych lub odkryte jako przypadkowe znalezisko, co do których istnieje przypuszczenie, iż są zabytkiem, podlegają ochronie prawnej.

• MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (dalej: MPZP) są aktami prawa miejscowego stanowiącymi podstawę do planowania przestrzennego danego obszaru. Pozostają zgodne z założeniami przedstawionymi w *Zmianie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Węgliniec*, jednak to w planach miejscowych zawarte są przepisy regulujące przeznaczenie, warunki zagospodarowania i zabudowy terenu; są one podstawą do wydawania decyzji administracyjnych. W planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony

Strona |

dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla terenu gminy Węgliniec opracowano szereg MPZP:

TABELA 1.			
L.p.	MPZP	Publikacja	Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego
1.	MPZP terenów położonych na obszarze miasta Węgliniec	Uchwała nr 496/XXI/21 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 10.03.2021, poz. 1331	-
2.	MPZP dla wyodrębnionych terenów położonych na obszarze miasta Węgliniec	Uchwała nr 748/XLIII/21 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 17.01.2022, poz. 236	-
3.	MPZP terenów leśnych i rolnych gminy Węgliniec	Uchwała nr 186/XXVII/08 Rady Miejskiej Węglińca z dnia 30.12.2008	-
4.	Zmiana MPZP wsi Czerwona Woda	Uchwała nr 210/XVI/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 29.02.2016, poz. 1021	- dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) i ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 3) ustala się wymogi konserwatorskie;

46

			- w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu przestrzennego; - ustala się strefę obserwacji archeologicznej OW dla historycznej miejscowości oraz pozostałości osadnictwa mezolitycznego – dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
5.	MPZP terenów we wsi Czerwona Woda (dz. 868, 924, 2233)	Uchwała nr 536/XXVI/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 11.01.2017, poz. 167	-
6.	MPZP w rejonie leśniczówki Dębówek	Uchwała nr 234/XVIII/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 04.05.2016, poz. 2263	- ustala się ochronę archeologiczną dla inwestycji wymagających prac ziemnych – nakaz powiadamiania DWKZ o pracach ziemnych, w przypadku odkrycia struktur archeologicznych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.

7.	MPZP wsi Jagodzin	Uchwała nr 302/XX/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 06.07.2016, poz. 3229	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu przestrzennego; - ustala się strefę obserwacji archeologicznej OW dla historycznej miejscowości oraz pozostałości osadnictwa mezolitycznego – dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
8.	Zmiana MPZP wsi Kościelna Wieś	Uchwała nr 301/XX/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 06.07.2016, poz. 3228	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę obserwacji archeologicznej OW dla historycznej miejscowości oraz pozostałości osadnictwa mezolitycznego – dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
9.	Zmiany MPZP osady Okrąglica-Rychlinek	Uchwała nr 236/XVIII/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 04.05.2016, poz. 2265	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - w rejonie stanowisk archeologicznych dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.

47

10.	Zmiany MPZP wsi Piaseczna	Uchwała nr 303/XX/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 06.07.2016, poz. 3230	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków.
11.	Zmiany MPZP osady Polana	Uchwała nr 235/XVIII/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 04.05.2016, poz. 2264	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - w rejonie stanowisk archeologicznych dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.

12.	MPZP terenu w rejonie Zalewu Klików	Uchwała nr 145/XXII/08 Rady Miejskiej Węglińca, z dnia 25.06.2008	- ustala się ochronę archeologiczną dla inwestycji wymagających prac ziemnych – nakaz powiadamiania DWKZ o pracach ziemnych, w przypadku odkrycia struktur archeologicznych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
13.	Zmiany MPZP wsi Ruszków (dz. nr 57/3, 57/4, 58/1, 58/2).	Uchwała nr 153/XXIII/08 Rady Miejskiej Węglińca z dnia 27.08.2008	- ustala się ochronę archeologiczną dla inwestycji wymagających prac ziemnych – nakaz powiadamiania DWKZ o pracach ziemnych, w przypadku odkrycia struktur archeologicznych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
14.	Zmiany MPZP wsi Stary Węgliniec	Uchwała nr 209/XVI/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 29.02.2016, poz. 1020	- dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) i ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 3) ustala się wymogi konserwatorskie; - w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę ochrony konserwatorskiej K zabytkowego układu przestrzennego; - ustala się strefę obserwacji archeologicznej OW dla historycznej miejscowości oraz pozostałości osadnictwa mezolitycznego – dla inwestycji wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
15.	Zmiany MPZP miasta Węgliniec	Uchwała nr 342/XXI/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 13.09.2016, poz. 4191	- dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) i ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 3) ustala się wymogi konserwatorskie; - w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę ochrony konserwatorskiej K zabytkowego układu przestrzennego; - ustala się strefę obserwacji archeologicznej OW dla historycznej miejscowości oraz pozostałości osadnictwa mezolitycznego – dla inwestycji

48

			wymagających prac ziemnych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
--	--	--	---

16.	MPZP miasta Węglińiec	Uchwała nr 308/XLII/10 Rady Miejskiej Węglińca, z dnia 17.09.2010	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 3 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków; - ustala się strefę ochrony konserwatorskiej B zabytkowego układu przestrzennego; - w rejonie stanowisk archeologicznych dla inwestycji wymagających prac ziemnych ustala się wymóg badań archeologicznych.
17.	MPZP odcinka szlaku kolejowego „Zebrzydowa-Węglińiec”	Uchwała nr 295/XLII/06 Rady Miejskiej Węglińca z dnia 15.03.2006	- ustala się ochronę archeologiczną dla inwestycji wymagających prac ziemnych – nakaz powiadamiania DWKZ o pracach ziemnych, w przypadku odkrycia struktur archeologicznych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.
18.	MPZP terenów pod modernizację odcinka linii kolejowej E-30 za zachód od Węglińca	Uchwała nr 235/XXXVI/05 Rady Miejskiej Węglińca z dnia 29.09.2005 r.	-
19.	Zmiany MPZP wsi Zielonka	Uchwała nr 211/XVI/16 Rady Miejskiej Węglińca, DUWD z dnia 29.02.2016, poz. 1022	- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (wykaz w zał. nr 2 do MPZP) ustala się wymogi konserwatorskie; - wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne przy obiektach zabytkowych należy realizować zgodnie z wymogami przepisów odrębnych w zakresie ochrony zabytków.
20.	MPZP dla terenu kopalni w osadzie Zielonka (obręb Stary Węglińiec)	Uchwała nr 328/XLVI/06 Rady Miejskiej Węglińca z dnia 17.07.2006	- ustala się ochronę archeologiczną dla inwestycji wymagających prac ziemnych – nakaz powiadamiania DWKZ o pracach ziemnych, w przypadku odkrycia struktur archeologicznych obowiązuje nakaz badań archeologicznych.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO (MATERIALNEGO I NIEMATERIALNEGO)

5.2.1. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY WĘGLINIEC

5.2.1.1. NAJSTARSZE OSADNICTWO

Jak już wielokrotnie podkreślano obszar dzisiejszej Gminy Węglińiec znajduje się na terenie Puszczy Zgorzeleckiej, a ponad 82% jej powierzchni zajmują zbiorowiska leśne, co przekłada się nie

tylko na charakterystykę obszaru gminy obecnie, ale miało także podstawowe znaczenie dla kształtowania się specyfiki tego obszaru w przeszłości.

49

Za najstarsze ślady bytności człowieka w tym rejonie można uznać znaleziska wyrobów i narzędzi krzemiennych datowanych na środkową epokę kamienia (**mezolit**), odkrytych w rejonie Kościelnej Wsi, Okrąglicy, Ruszowa i Czerwonej Wody ²⁴. Artefakty te wiązać należy ze społecznościami zbieracko-łowieckimi zamieszkującymi puszcę po ostatnim zlodowaceniu. Grupy te zakładały sezonowe obozowiska głównie w sąsiedztwie cieków wodnych i w ciągu roku przemieszczały się w poszukiwaniu zwierzyny łownej lub jadalnych roślin.

Z młodszą epoką kamienia (**neolitem**) i najstarszymi na Górnych Łużycach społecznościami rolniczymi powiązać można wyłącznie tzw. ślady osadnicze. Są to pozbawione szerszego kontekstu pojedyncze znaleziska archeologiczne wyrobów krzemiennych ze Starego Węglinca i siekierok kamiennych z Jagodzina, oraz Okrąglicy, datowane na IV i III tysiąclecie przed Chr. Te ostatnie na podstawie cech morfologicznych wstępnie przyporządkowano do kultury pucharów lejkowatych (KPL), względnie w przypadku egzemplarza z Okrąglicy do kultury amfor kulistych (KAK). Do tego skromnego zasobu obiektów neolitycznych doliczyć można jeszcze motykę kamienną z Czerwonej Wody.

Zwraca uwagę mała liczba znalezisk i charakter stanowisk z tego najstarszego okresu, które tylko do pewnego stopnia można tłumaczyć niedostatecznym stanem badań na trudno dostępnym dla archeologów terenie puszczańskim. Prawdopodobnie obszar dzisiejszej gminy Węgliniec nie był wówczas gęsto zasiedlony; dla pierwszych rolników, posługujących się dość prymitywnymi metodami uprawy i hodowli słabe gleby Puszczy Zgorzeleckiej nie stwarzały atrakcyjnych warunków do gospodarowania. Sytuacja ta jest zresztą charakterystyczna dla niemal całego obszaru Górnych Łużyc, nie tylko terenów puszczy – badacze wskazują na przeżywanie się starszych tradycji mezolitycznych na

²⁴ Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza stanowiska archeologiczne z Kościelnej Wsi – wyznaczono dla tej miejscowości aż 5 stanowisk określonych jako pozostałości obozowisk mezolitycznych, przy czym w stosunku do stanowisk Kościelna Wieś nr 1 i nr 2 sprecyzowano przynależność kulturową odkrytych wyrobów krzemiennych wiążąc je z późnomezolityczną kulturą chojnicko-pieńkowską (zob. Archiwum WUOZ Delegatury w Jeleniej Górze, sygn. AZP 72-11, 73-11; FOKT, BENA, KOREŚ, TEKIELA 2010, s. 8-9).

tym obszarze, zwłaszcza z strefie północnej, tzw. leśnej²⁵, charakteryzującej się bardzo słabymi glebami bielcowymi i rdzawymi wytworzonymi na bazie piasku. Grupy kultywujące dawne, mezołityczne metody życia oparte na zbieractwie i łowiectwie zamieszkiwały tą strefę leśną regionu jeszcze w czasach, gdy na obszarach o lepszych glebach od stuleci funkcjonowały już przybyłe z południa społeczności rolników. Bez wątplenia myśliwi rolnicy kontaktowali się ze sobą, o czym świadczą nieliczne znaleziska

typowe dla kultur rolniczych odkryte w Czerwonej Wodzie, Jagodzinie, czy Okrąglicy. Na Górnych Łęczycach trwałe i bardziej intensywne osadnictwo neolityczne daje się uchwycić dopiero u schyłku wspomnianej epoki²⁶.

Początek **epoki brązu** nie przyniósł znaczącej zmiany w kwestii intensywności osadnictwa w przypadku obszaru Puszczy Zgorzeleckiej. Z tego okresu znamy jedynie znalezisko buławy kamiennej (uznawanej za przykład wytwórczości kultury przedłużyckiej z II okr. epoki brązu) z Czerwonej Wody i wyroby krzemienne wiązane z kulturą unietycką (I okr. epoki brązu) ze Starego Węglińca. Dopiero ludność kultury łużyckiej pozostawiła na omawianym terenie ślady nieco intensywniejszego osadnictwa. W archiwaliach sprzed 1945 r. funkcjonuje wzmianka o skarbie wyrobów brązowych i cmentarzysku ciałopalnym z najstarszej fazy kultury łużyckiej odkrytych na terenie miejscowości, jednak dokładna lokalizacja tych stanowisk nie jest dziś znana²⁷. Podobnie ma się sytuacja z dwoma kolejnymi cmentarzyskami kultury łużyckiej – datowaną na III-V okr. epoki brązu nekropolą ciałopalną z Kościelnej Wsi i późniejszą z wczesnej epoki żelaza (Ha C), z miejscowości Ruszów, a także znaleziskami fragmentów ceramiki interpretowanych jako pozostałości osiedli otwartych typowych dla kultury łużyckiej z tychże miejscowości²⁸. Fakt, że bliższe informacje o wspomnianych powyżej odkryciach, jak i miejsce przechowywania zabytków ruchomych nie są obecnie dostępne dla specjalistów, poważnie wpływa na

²⁵ Na Górnych Łęczycach da się dla prądziejów wyróżnić dwie strefy agroekologiczne - południową i północną, których granica przebiega równoleżnikowo na północ od Zgorzelca. Strefa północna charakteryzuje się słabymi warunkami agroekologicznymi i glebami ubogimi, przez co do dziś pozostał w dużej mierze porośnięta lasami. W strefie południowej obserwuje się warunki średnie, z glebami dość urodzajnymi, płowymi i brunatnymi, co czyni ten obszar dostępniejszym dla społeczności ludzkich o gospodarce opartej na rolnictwie i hodowli (FURMANEK 2020, s. 142).

²⁶ FURMANEK 2020.

²⁷ Archiwum WUOZ Delegatura w Jeleniej Górze, sygn. AZP 76-11, 77-11.

²⁸ Archiwum WUOZ Delegatura w Jeleniej Górze, sygn. AZP 73-11, MALINOWSKI 1961, s. 108.

wiarygodność jakichkolwiek wniosków odnośnie sytuacji w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na terenie dzisiejszej Puszczy Zgorzeleckiej.

Z **epoką żelaza** wiązać można zaledwie jedno stanowisko, ale za to bardzo ciekawe – skarb monet rzymskich (z denarem cesarzowej Julii Domny z 217 r. n.e.) odkryty w Okrąglicy. Podobnie jak w przypadku wspomnianych cmentarzysk i osiedli kultury łużyckiej, także tu mamy do czynienia ze starym odkryciem, dla którego dysponujemy tylko bardzo ogólną lokalizacją opisową (podobno na rzeczony skarb natrafiono na obszarze na wschód od stacji kolejowej w Okrąglicy)²⁹.

Kolejne ślady osadnictwa z obszaru dzisiejszej gminy Węgliniec znane są dopiero z okresu **późnego średniowiecza**, ale w tym przypadku dysponujemy już nie tylko znaleziskami archeologicznymi, ale także pierwszymi wzmiankami w źródłach historycznych. Podsumowując uwagi dotyczące naszej obecnej wiedzy odnośnie najstarszych dziejów Puszczy Zgorzeleckiej należy podkreślić, że mamy do dyspozycji wyrywkowe i słabo udokumentowane informacje na ten temat. Stanowiska pradziejowe znane są najczęściej ze wzmianek archiwalnych, lokalizacja stanowisk jest niekompletna. Znalezisk

wczesnośredniowiecznych wcale nie odnotowano. Stan naszej wiedzy jest niezadowalający, ale z pewnością możemy uznać, że na słabych glebach puszczańskich intensywne osadnictwo kultur o ekstensywnej gospodarce nie miało racji bytu. Szersze wykorzystanie potencjału puszczy wiąże się dopiero w okresie średniowiecza.

5.2.1.2. OBSZAR GMINY WĘGLINIEC W ŚREDNIOWIECZU

Z okresu wczesnego średniowiecza nie mamy do dyspozycji żadnych stanowisk archeologicznych, czy znalezisk luźnych z terenu Puszczy Zgorzeleckiej. Osadnictwo słowiańskie podobnie jak w poprzednich tysiącletniach nie wkraczało na słabe gleby strefy leśnej, grupowało się w dolinach większych cieków wodnych, takich jak Nysa Łużycka. Uważa się, że pas o szerokości ok. 50 km pomiędzy Górnymi Łużycami (nazywanymi wówczas Milskiem) a Dolnymi Łużycami (znanymi jako Łużyce) był niemal zupełnie niezasiedlony i porośnięty gęstą puszczą z licznymi bagnami. Zbiorowiska leśne wykorzystywali tylko myśliwi,

²⁹ Archiwum WUOZ Delegatura w Jeleniej Górze, sygn. AZP 72-11, KONIK 1965, s. 110 (tam starsza literatura).

oraz nieliczni bartnicy, czy smolarze, a pozostawały one własnością władców aktualnie panujących w regionie³⁰. Z czasem władza zwierzchnia ulegała jednak osłabieniu, a coraz większą rolę odgrywali miejscowi feudałowie. Począwszy od XIV w. królowie czescy władający Łużycami krok po kroku pozbywali się swoich uprawnień do Puszczy Zgorzeleckiej przez liczne nadania dla swoich popleczników, zastawy, akty sprzedaży. Największą rolę w stopniowym przejmowaniu kontroli nad cennymi obszarami leśnymi odegrał możny **ród von Penzigów** z Pieńska i **miasto Zgorzelec (Görlitz)**³¹.

Już w 1319 r. mieszczanie zgorzeleccy uzyskali od księcia Henryka I Jaworskiego prawo do pozyskania drewna potrzebnego do odbudowania zniszczonych w pożarze domostw. W 1329 r. król Jan Luksemburski nadał z kolei von Penzigom prawo użytkowania puszczy pomiędzy Nysą Łużycką i Kwisą i pobierania części dochodów z tamtejszych miejscowości. Kolejnych nadań na rzecz von Penzigów dokonał cesarz i król czeski Karol IV w 1348 r., przekazując im jako lenno kilka miejscowości, w tym Czerwoną Wodę. W kilka lat później, w 1355 r. przekazał z kolei Zgorzelcowi w dziedziczne używanie tzw. „Las Prebus”³², który miał stać się prawdziwą kością niezgody pomiędzy miastem a von Penzigami. Rywalizacja o tereny puszczańskie

pomiędzy tymi dwiema stronami miała ciągnąć się przez całe dziesięciolecia i momentami doprowadzać do ostrych zatargów.

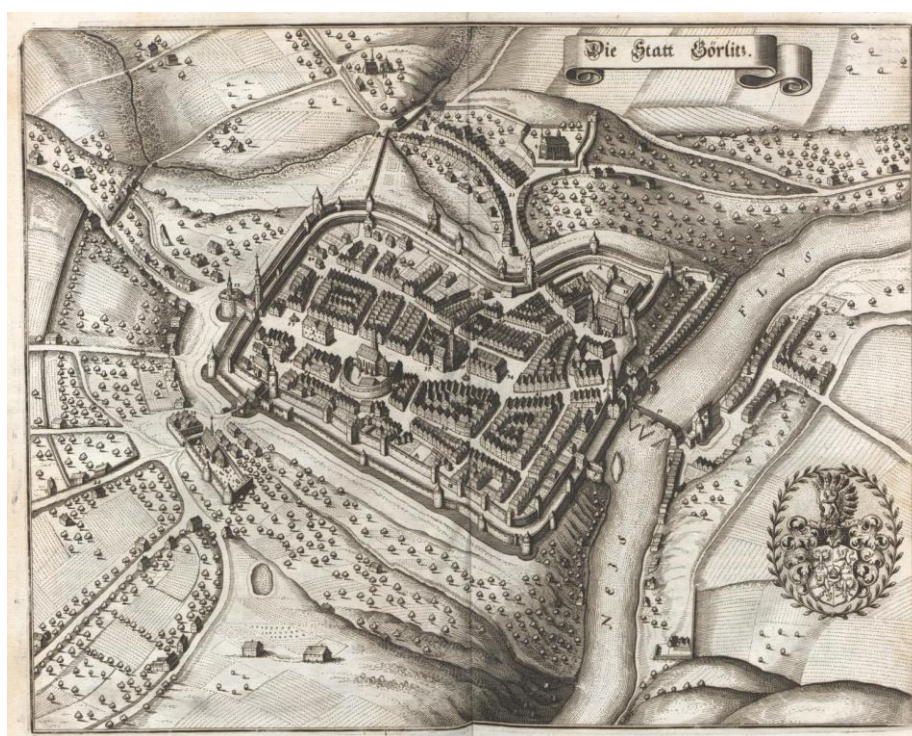
Najsilniejszą pozycję von Penzigowie uzyskali za panowania księcia Jana Zgorzeleckiego, kiedy to w 1395 r. w zamian za poważną kwotę wypłaconą władcy uzyskali w zastaw całą puszcę pomiędzy Nysą Łużycką i Czarną Małą. Obszar ten wkrótce zaczęto nazywać Puszczą Pieńską (*Penziger Heide*), a podkreślić należy, że stanowił on tylko część rozległych dóbr tego górnołużyckiego rodu.

³⁰ FOKT, BENA, KOREŚ, TEKIELA 2010, s. 15.

³¹ Szerzej o tym zob. w BENA 2012, s. 62-67

³² „Las Prebus” nazywano także „Zagrodą”, prawdopodobnie obejmował fragment Puszczy pomiędzy dzisiejszymi Bielawą Dolną, Piaseczną i Starym Węglińcem.

W wieku XV liczni von Penzigowie, skłóceni na tle majątkowym, popadali w coraz większe tarapaty. Pod koniec XV w. zdecydowaną przewagę uzyskali nad nimi ich odwieczni adwersarze – mieszcianie zgorzeleccy. Po wielu dziesięcioleciach konfliktów ostatecznie von Penzigowie odsprzedali w latach 1491-1492 swoje prawa do puszczy (jak również do innych będących jeszcze w ich posiadaniu dóbr) miastu, które aby zdobyć konieczne środki zadłużyło się i sprzedało kilka innych włości. W 1492 r. król Władysław Jagiellończyk nie tylko zatwierdził umowę sprzedaży, ale także nadał w zastaw (a w 1499 r. przekazał na własność) Zgorzelcowi wschodnie połacie górnołużyckich terenów leśnych leżące pomiędzy Czarną Małą i Czarną Wielką (tzw. Puszcze Królewską).

Ryc. 3. Panorama miasta Zgorzelca z około 1650 r. autorstwa M. Meriana.

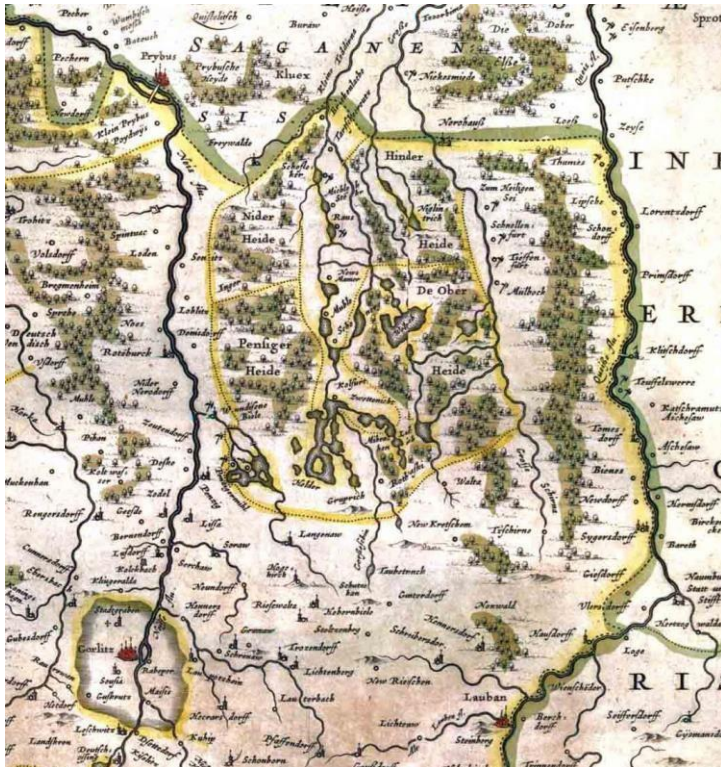
53

Odtąd w kolejnych stuleciach **dominująca rola Zgorzelca** była na omawianym terenie nie do podważenia. Jedynym momentem, kiedy sytuacja ta uległa znaczącej zmianie był tzw. *Pönfall* (lata 1547-1553), kiedy to na Górnołużycki Związek Sześciu Miast spadł gniew królewski Ferdynanda I Habsburga. Miastom odebrano szereg przywilejów i majątków, Zgorzelec utracił

Strona |

prawa do Puszczy, a w tym także do puszczańskich miejscowości. W roku 1553 mieszkańcom udało się te prawa odkupić.

Zbiorowiska leśne w posiadaniu miasta (30 tysięcy hektarów pomiędzy Nysą Łużycką i Czarną Wielką) wkrótce zaczęto nazywać Puszcza Zgorzelecką (*Görlitzer Heide*). Były to jedne z największych komunalnych terenów leśnych w skali nie tylko regionu, ale całej Europy Środkowej.

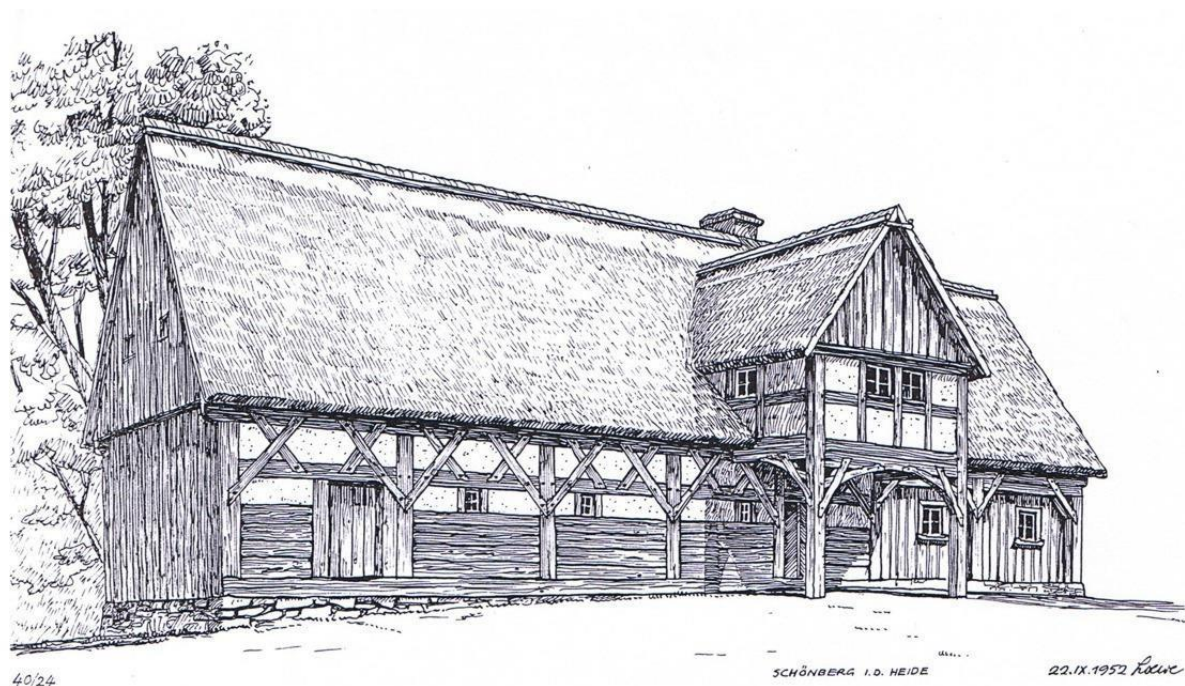
Ryc. 4. Wycinek mapy Górnych Łużyc prezentujący Puszcza Zgorzelecką. Na podstawie mapy B. Scultetusa (późniejsza wersja W i J. Bleau z 1645 r.)

Spory o prawa do puszczy wynikały z potencjalnych korzyści, jakie mogli uzyskać jej właściciele. Akcja kolonizacyjna z XIII-XIV w. objęła tylko południowe partie puszczy, a spośród miejscowości dzisiejszej gminy Węgliniec tylko powstanie Czerwonej Wody wiąże się z tym okresem. Niezamieszkałe obszary w głębi lasów mogły jednakże być wykorzystane gospodarczo na różne sposoby. Przede wszystkim lasy stanowiły **źródło opału, oraz podstawowego budulca i surowca** dla różnorodnych rzemiosł, jakim w jeszcze do niedawna było drewno. Właściciele

stawiali w puszczy gospodarstwa rzemieślnicze korzystające z zasobów leśnych – **smolarnie, wędzarnie, węglarnie, młyny**, a przede wszystkim bazujące na tamtejszych rudach darniowych **kuźnie żelaza**³³. Zakładano **stawy hodowlane**, wspierano **bartnictwo**. To te

³³ MENTZEL 2008.

przedsięwzięcia generowały dochody, wokół nich stopniowo koncentrowało się późniejsze osadnictwo. Taką właśnie genezę ma większość miejscowości gminy Węgliniec – Jagodzin, Kościelna Wieś, Okrąglica, Piaseczna, oraz Ruszów. Wsie te zlokalizowano przede wszystkim w sąsiedztwie biegu Czernej Małej, która od samego początku stanowiła oś zarówno dla komunikacji, jak i osadnictwa w tym rejonie. Powstałe z inicjatywy von Penzigów rozwijały się pomyślnie po przejęciu puszczy przez Zgorzelec³⁴. Puszcza przestała być niezamieszkaną przez ludzi enklawą dzięki przyrodzie.

Ryc. 5. Dawna kuźnica żelaza z Piasecznej (obiekt istniał jeszcze w okresie międzywojennym). Po zakończeniu działalności hutniczej przez następne stulecia służyła jako zabudowania folwarczne.

5.2.1.3. OKRES NOWOŻYTNY

Jak wspomniano powyżej schyłek XV w. przyniósł ostateczne zwycięstwo mieszczan zgorzeleckich w rywalizacji o kontrolę na terenie puszczy. Rozwijali oni przedsięwzięcia

³⁴ BENA 2012, s. 74-77.

gospodarcze rozpoczęte za czasów von Penzigów i podejmowali nowe, starając się wykorzystać jak najpełniej zasoby leśne. Przykładowo w 1502 r. zbudowano kuźnicę żelaza nad powstałym nieco wcześniej Stawem Tartacznym, co dało początek Staremu Węglińcowi. Szacuje się, że w

początkach XVI w. aż 1/3 wszystkich hamerni na terenie Górnych Łużyc należała do Zgorzelca, a miasto nie tylko rozwiązało w ten sposób własne problemy z deficytem żelaza, ale też zaczęło ciągnąć z kuźnic potężne zyski. Mistrzowie hutniczy wyraźnie wyróżniali się zamożnością i wysoką pozycją społeczną na tle ogółu mieszkańców puszczy.

Lata wojny trzydziestoletniej (1618-1648) przyniosły olbrzymie zniszczenia w skali całego regionu, nie wyłączając terenów Puszczy Zgorzeleckiej. Niektóre miejscowości zostały spalone, na porządku dziennym były grabieże, kontrybucje, przemarsze wojsk, fale zarazy³⁵. Do lasów wielokrotnie chroniła się okoliczna ludność z zagrożonych miejscowości, co potęgowało jeszcze biedę, głód. Doszło do poważnych zmian politycznych – będące od wieków krajem korony czeskiej Górne Łużyce w toku zmieniających się sojuszy włączone zostały w 1635 r. do władztwa elektora Saksonii.

Wojna zadała poważny cios przemysłowi hutnictwa żelaza. Kuźnice często ulegały zniszczeniu, a nawet po zakończeniu tego krwawego konfliktu nieuchronnie wkroczyły w swój schyłkowy okres. W drugiej połowie XVII w. rudy darniowe były na wyczerpaniu, a technologia stawała się przestarzała. Podobny los spotkał puszczańskie bartnictwo. Po kryzysie lat wojny to stare rzemiosło coraz bardziej podupadało. Wynikało to prawdopodobnie ze splotu niekorzystnych dla bartników przyczyn – malejącego popytu na воск, pojawienia się cukru, nowych metod hodowli pszczół w przydomowych pasiekach, a także przetrzebieienia najdorodniejszych drzew w lasach, które nadawały się do wykonania barci. Do końca XVIII w. bartnictwo, podobnie jak hamernie żelaza, stały się przeżytkiem.

³⁵ TEKIELA 2010.

Po trudnych dziesięcioleciach pierwszej połowy XVII w. puszczańskie wioski stopniowo podniosły się z powojennego kryzysu. W wieku XVIII ludność zamieszkująca Puszcę Zgorzelecką podwoiła swoją liczebność ³⁶. Do połowy XVIII w. dawne kuźnie zostały przestawione na innego rodzaju działalność (przykładowo **tartaczną**), zlikwidowane, albo jak w przypadku hamerni z Okrąglicy całkowicie przebudowane i unowocześnione. **Przemysł drzewny** nadał kwitł, przy czym w XVIII w. w miejsce małych gospodarstw powstawały duże tartaki, piece do wytopu smoły (Polana, Kościelna Wieś), czy nowego typu mielerze do produkcji węgla drzewnego. Dawne drobne gospodarstwa zastępowane były przez profesjonalne

przedsiębiorstwa nastawione na produkcję na dużą skalę. Rozwinęły się także nowe gałęzie gospodarki – **potażnictwo**, czy **hutnictwo szkła**³⁷. W 1706 r. miasto Zgorzelec wybudowało w Ruszowie zakład produkujący szkło bazujący na doświadczeniach specjalistów czeskich. Najbardziej znane są późniejsze huty szkła w Pieńsku, jednak warto odnotować, że to właśnie sukces inwestycji w Ruszowie, produkującej szeroką gamę produktów cenionych na wielu rynkach, przyczynił się do rozwoju tej gałęzi przemysłu w okolicy.

Wiek XVIII przyniósł zmierzch nie tylko starej technologii produkcji żelaza w niewielkich puszczańskich hamerniach. Także stawy hodowlane podupadały, wiele z nich, istniejących od dawna na terenie Puszczy, w tym właśnie czasie osuszono i zamieniono na pola lub pastwiska. Kryzys ten został ostatecznie zażegnany i w okresie późniejszym hodowla karpia znów zaczęła przynosić zyski.

³⁶ BENA 2012, s. 77-78.

³⁷ W puszczańskich miejscowościach znajdujących się poza obszarem zainteresowania niniejszego opracowania ograniczonego do obszaru gminy Węgliniec rozwijały się także inne gałęzie przemysłu – papiernictwo w Osiecznicy, oraz Sanicach, produkcja porcelany w Parowej i ceramiki budowlanej w kilku miejscowościach – zob. BENA 2012, s. 93-107.

5.2.1.4. WIEK XIX I PIERWSZA POŁOWA XX W.

W czasach wojen napoleońskich Górne Łużyce ponownie dotkliwie odczuły ciężar przemarszów wojsk i kryzysu. W 1815 r. na mocy ustaleń kongresu wiedeńskiego północne powiaty Górnych Łużyc odebrane zostały Saksonii i przekazane rosnącemu w siłę królestwu Prus.

Region od tak dawna funkcjonujący jako jeden organizm został podzielony, zarówno miasto Zgorzelec, jak i Puszcza Zgorzelecka rozpoczęły nowy rozdział w swoich dziejach stapiając się stopniowo z przechodzącym wówczas głębokie reformy państwem pruskim.

W wieku XIX nastąpiły także inne przełomowe zmiany. Rozkręcająca się **rewolucja przemysłowa** połączona z mechanizacją produkcji, uwłaszczenie chłopów, a przede wszystkim wielki przełom w transporcie i komunikacji, spowodowany najpierw rozbudową i poprawą sieci dróg, a następnie budową **kolei żelaznych**, doprowadziły do bardzo głębokich przeobrażeń społecznych, środowiskowych, gospodarczych.

Przez Górne Łużyce nie płynęła żadna z wielkich żeglownych rzek, takich jak Odra czy Łaba. Polegano na tradycyjnej sieci drogowej, dlatego decyzja o poprowadzeniu linii kolei żelaznych relacji Drezno-Wrocław przez Zgorzelec, Pieńsk i tereny Puszczy Zgorzeleckiej miała

się okazać kluczowa dla dalszego prężnego rozwoju całego regionu. Do lat 1846-1847 zrealizowano potężną inwestycję budowy magistrali kolejowej, z wybitnymi przykładami dzieł inżynierskich takimi jak wiadukty w Jędrzychowicach, Zgorzelcu czy Bolesławcu. Wykupiono także tanie działki leśne przy głównym trakcie wiodącym przez Puszcę Zgorzelecką i przeznaczono je pod budowę **dużego węzła kolejowego z dworcem i ekspedycji pocztowej**. Z czasem w sąsiedztwie dworca i rozrastającej się infrastruktury kolejowej powstało najpierw osiedle, a następnie cała miejscowość o uporządkowanym układzie przestrzennym, którą nazywano Węglińcem (*Kohlfurt*), od najbliższej leżącej starej puszczańskiej wsi. Dla odróżnienia dawna osada przemianowana została na Węgliniec Wieś (*Kolhfurt Dorf*), a od 1929 r. na Stary Węgliniec (*Alt Kohlfurt*).

Ryc. 6. Jedno z najstarszych zdjęć tzw. Nowego Dworca w Węglińcu, wykonane tuż po jego budowie w latach 1865-1867.

1 września 1846 r. uruchomiono pierwsze połączenie kolejowe pomiędzy Węglińcem, a Zebrzydową, a do września 1847 r. ukończono cały odcinek Drezno-Wrocław, oraz nitkę wiodącą przez Żary na północ w kierunku Berlina. Świadkiem tamtych czasów jest istniejący do dzisiaj budynek pierwszego węglińskiego dworca – jest to tzw. Dworzec Stary, funkcjonujący także pod nazwą Dworca Kolei Berlińskiej, mieszczący obecnie siedzibę dyrekcji PKP. W kolejnych dziesięcioleciach węzeł kolejowy i ekspedycja pocztowa zyskiwały na znaczeniu, czego dowodem jest uzyskanie połączenia kolejowego z Lubaniem i Jelenią Górą, a także rozbudowa dworca w latach 1865-1867. Powstał wówczas imponujący budynek licowany cegłą klinkierową z bogatą dekoracją, znany jako Nowy Dworzec, lub Dworzec Kolei Drezdeńskiej (nadal pełni on funkcję dworca kolejowego). Do początków XX w. do Węglińca przeniesiono siedzibę nadleśnictwa, urzędu stanu cywilnego, w 1878 r. wybudowano kaplicę ewangelicką, z czasem podniesioną do rangi kościoła (obecnie jest to tzw. Kościół Kolejowy, p.w. Matki Boskiej

58

Królowej Polski). Wytyczano siatkę ulic, powstawały nowe osiedla robotnicze, szkoła, domy i wille, organizowano przestrzeń publiczną.

Linie kolei żelaznej miały fundamentalne znaczenie dla wszystkich miejscowości znajdujących się na ich trasie. W pobliżu sieci kolejowej powstawały liczne nowe przedsiębiorstwa, które miały ułatwiony transport surowców i swoich gotowych wyrobów, a ich rynki zbytu poszerzały się szybko wraz z rozwojem kolei. Transport ludzi i towarów nigdy dotąd nie był tak łatwy i tani. Rewolucja przemysłowa po połowie XIX stulecia szła już pełną parą, a tendencje rozwojowe

Strona |

jeszcze przyspieszyły po zjednoczeniu Niemiec w 1871 r. Korzystały z niej także stare miejscowości leśne, rozrastając się i bogacąc. Kwitł przemysł drzewny, powstawały duże firmy takie jak **zakład przetwórstwa drewna i tartaki** w Jagodzinie. Stare firmy, takie jak huta szkła w Ruszowie rozwijały się. W początkach XX w. w Ruszowie **produkcję szkła** prowadziło już 5 fabryk³⁸. Powstała także kolejna („*Paulinnenhütte*”) w Starym Węglińcu. Złoża glin i iłów umożliwiły uruchomienie na terenie Puszczy Zgorzeleckiej także zakładów garncarskich i fabryk porcelany, jak również przedsiębiorstw specjalizujących się w **ceramice budowlanej**³⁹. Cegielnie i zakłady produkujące dachówki już od początku XIX w. pracowały min. w Czerwonej Wodzie, oraz Kościelnej Wsi. Z czasem powstały kolejne, min. w Okrąglicy (znana w okresie powojennym cegielnia „Rychlinek” powstała na pocz. XX w.).

Wśród sposobów wykorzystania zasobów Puszczy należy pamiętać także o **stawach hodowlanych**, które zwłaszcza pod koniec XIX w. zaczęły ponownie całych dekadach kryzysu stanowić dochodowy interes. Dzięki temu pogłowiu karpia hodowanego w Puszczy i areal tamtejszych stawów systematycznie rósł. Inwestowano w naprawę urządzeń stawowych, podmokłe śródlęgowe łąki zalewano tworząc nowe stawy.

Korzystna koniunktura pozwalała na prężny rozwój, w początkach dokonał się kolejny przełom technologiczny – po erze maszyn parowych i kolei żelaznej nadciągały czasy **elektryfikacji**. Nadmienić tu należy, że gospodarka na terenie puszczy przez całe wieki prowadzona była w sposób rabunkowy, katastrofalny dla zasobów leśnych. Już w

XVIII w. pojawiły się w kłopoty z drewnem, a w wieku XIX przetrzebione i osłabione drzewostany nie były już w stanie dostarczyć odpowiedniej ilości paliwa do błyskawicznie rozwijającego się

³⁸ Huty szkła w Ruszowie cieszyły się uznaną renomą – ok. 1910 r. tylko ruszowska „Stralauer Hütte” zatrudniała 300 osób, a jej produkcję szacuje się na 6 milionów butelek rocznie. Koniec ruszowskiego hutnictwa szkła datuje się na lata 20-te XX w. (szerzej zob. BENA 2012, s. 95-96).

³⁹ Wśród okolicznych miejscowości prym w produkcji ceramiki i porcelany wiodły Parowa i Gozdnicza.

przemysłu i dla rozrastającej się kolei potrzebującej milionów sztuk belek na podkłady kolejowe i opału dla parowozów. Drewno utraciło bezpowrotnie dominującą rolę jako źródło energii na rzecz innych paliw kopalnych. Od XVIII w. poszukiwano dla niego alternatyw, jednakże najbardziej pożądanym surowcem doby rewolucji przemysłowej – węgiel kamienny - nie występował na Górnych Łużycach. Znane były natomiast od dawna złoża **węgla brunatnego**. Do końca XIX w. wydobywano go przede wszystkim w południowej części kraju, w okolicy Bogatyni i Żytawy (*Zittau*). Przypadkowe odkrycia pozwoliły stwierdzić, że zasoby tego surowca występują także na terenie Puszczy Zgorzeleckiej. Niewielkie wyrobiska pracowały przykładowo w II. poł. XIX w. w Kościelnej Wsi, czy Czerwonej Wodzie. Najpoważniejszą inwestycję w wydobywanie węgla brunatnego na terenach puszczańskich poczyniło miasto Zgorzelec.

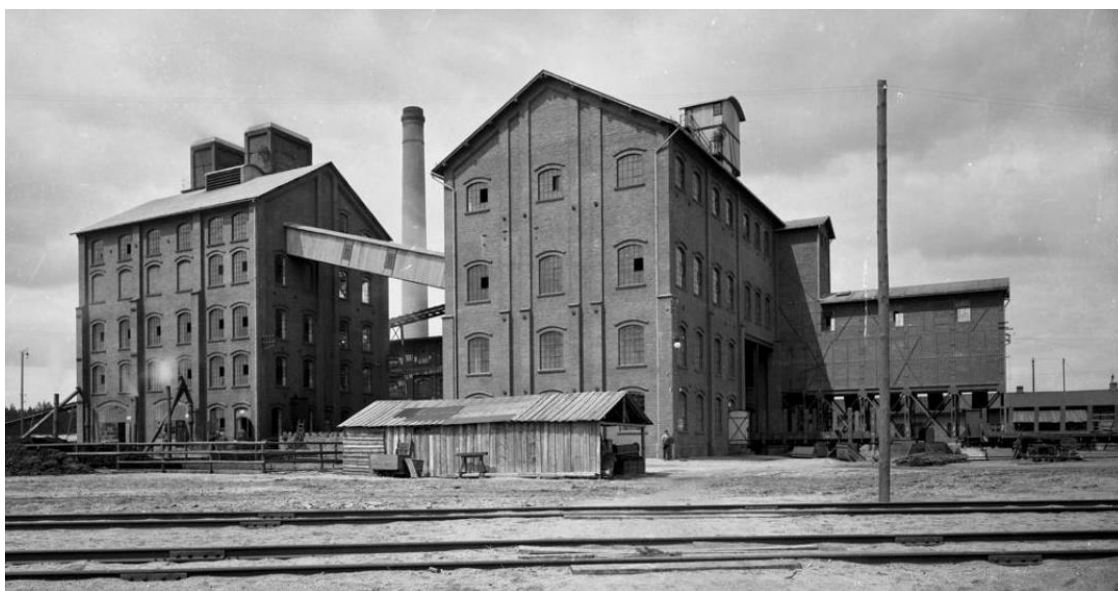
19 stycznia 1901 r. rada miasta podjęła decyzję o budowie kopalni na terenie lasów komunalnych. Kamień węgielny zakładu znanego jako *Stadt Görlitz Grube* (Kopalnia „Miasto Zgorzelec”, w okresie powojennym „Kaławsk” i „Zielonka”) wmurowano 1 lipca 1903 r.

Początkowo węgiel pozyskiwano wyłącznie metodą głębinową. W 1906 r. wytyczono dodatkowo odkrywkę. Kolejne pole założono w 1916 r. Obydwie metody: głębinową i odkrywkową wykorzystywano zależnie od pory roku - zimą, górnicy schodzili pod ziemię, latem kopano na powierzchni.

Kopalnia borykała się z wysokim poziomem wód gruntowych, które zalewając chodniki utrudniały wydobywanie, a ostatecznie stały się przyczyną jej zamknięcia po katastrofie w 1970 r. Stąd pierwsze konstrukcje, powstałe jeszcze przed uruchomieniem wydobywania, miały charakter odwadniający. Oprócz szybów do pokładu prowadziła ukośna sztolnia upadowa, służąca do wyciągania z pomocą kołowrotu i łańcucha wagoników z urobkiem.

Zakład szybko się profesjonalizował, stając się dla miasta Zgorzelca dostawcą opału oraz energii. Już w 1905 r. zbudowano brykietownię zdolną przetworzyć 80 000 ton opału. W 1911 r. postawiono elektrownię na węgiel brunatny połączoną z kopalnią torami kolejowymi.

Początkowo ludność zamieszkująca Węgliniec utrzymywała się niemal bez wyjątku z pracy na kolei lub w potężnym urzędzie pocztowym przesyłającym już w końcu lat 60-tych XIX w. kilkadziesiąt tysięcy przesyłek rocznie. Mniejsza część mieszkańców związana była z gospodarką leśną lub usługami. Do tych grup zawodowych od początku istnienia kopalni „*Stadt Görlitz*” należy jeszcze doliczyć personel górniczy i zarząd kopalni, a do wszechstronnego wykorzystania gospodarczych zasobów Puszczy Zgorzeleckiej przemysł wydobywczy węgla brunatnego.

Ryc. 7. Kopalnia węgla brunatnego i brykietowania „*Stadt Görlitz*” około 1910 r., wkrótce po otwarciu.
Fot. R. Scholz.

5.2.1.5. PO 1945 R.

Rok zakończenia II wojny światowej przyniósł wielkie zmiany dla wschodniej części Górnych Łużyc. Nysa Łużycka stała się granicą państwową pomiędzy Niemcami i Polską. Całkowita wymiana ludności, która nastąpiła w latach kolejnych, zerwała więzi budujące się przez stulecia między krainą, a dotychczas zamieszkującą ją społecznością. Tak gwałtowna i głęboka zmiana nie miała miejsca w dotychczasowej wielowiekowej historii regionu, mimo wielu wyniszczających konfliktów wojennych. Duża część niematerialnego dziedzictwa uległa

Strona |

zatarciu, ogromnych strat doznało także dziedzictwo materialne, zarówno w ostatnim okresie wojny, jak i w chaotycznym czasie jaki nastąpił później (przykładowo zniszczonych zostało

61

kilkadziesiąt budynków w Czerwonej Wodzie, urządzenia kopalni węgla brunatnego w Zielonce, kościół ewangelicki w Ruszowie doznał poważnych uszkodzeń). Zmienił się język, nazwy miejscowe, nowi gospodarze Puszczy Zgorzeleckiej przywieźli własne tradycje, pieśni, opowieści i w obcym sobie terenie starali się stworzyć swój świat na nowo.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Krajobraz kulturowy gminy Węgliniec powstał w oparciu o jej położenie na terenie Puszczy Zgorzeleckiej. Zagospodarowanie terenów leśnych od początku stanowiło podstawę egzystencji społeczności zamieszkujących ten obszar i wpływało na charakter osadnictwa. Jak już wspomniano do czasów późnego średniowiecza nie możemy mówić w ogóle o intensywnym osadnictwie na terenie gminy. Dopiero szersza akcja kolonizacji Górnych Łużyc na prawie niemieckim objęła także południowe partie Puszczy – powstała wówczas wieś Czerwona Woda. Kolejne miejscowości rozrastały się w ciągu XV-XVI w. przy powstających z inicjatywy właścicieli Puszczy Zgorzeleckiej przedsięwzięciach gospodarczych, takich jak kuźnie, młyny, węglarnie, itp. Umiejscawiano je przy głównych szlakach komunikacyjnych biegnących przez tereny leśne – na osi północ-południe wzdłuż rzeczki Czarna Mała.

Do młodszych osiedli należą Polana, powstała na zachód od Ruszowa na pogorzelisku leśnym w początkach XVIII w., miasto Węgliniec związane nieodłącznie z węzłem kolejowym i ekspozyturą pocztową, oraz Zielonka – dawne osiedle robotnicze przy kopalni węgla brunatnego.

MIEJSCOWOŚCI GMINY WĘGLINIEC

CZERWONA WODA

Strona |

Dawne nazwy miejscowości: Rotinwazzir (1348 r.), Rotenwasser (1480 r.), Rothwasser (do 1945 r.), Čerwjena Woda (łůż.).

Położenie, układ przestrzenny: zlokalizowana w południowych partiach gminy Węgliniec na wschód od rzeki Czarna Mała, na potoku dawniej nazywanym Czerwoną Wodą (*Rothwasser*) lub Wiejskim Potokiem (*Dorfbach*), wielodrożnica. Przysiółki/osady: Czerwionka (pn.-wsch. część wsi), Kościelec (Kościelnik – pd-zach. część wsi), Kacze Doły (pn. część wsi).

62

Powstanie wsi Czerwona Woda najprawdopodobniej należy łączyć z akcją kolonizacyjną na prawie niemieckim z przełomu XII i XIII w., która objęła min. południowe skraje Puszczy Zgorzeleckiej, charakteryzujące się nieco lepszą żyznością gleb. Czerwona Woda należy zatem do najstarszych puszczańskich miejscowości, zlokalizowano ją na wschodnim brzegu Czernej Małej, wzdłuż niewielkiego, charakterystycznie zabarwionego na rdzawo na skutek obecności rud żelaza cieklu wodnego nazywanego Czerwoną Wodą, od którego wieś zapewne wzięła swoją nazwę. Obecnie jej układ ma cechy wielodrożnicy o dość chaotycznej zabudowie i nieregularnym układzie ulic⁴⁰. Długotrwałe procesy zagęszczania osadnictwa i rozrostu wsi mogły jednak spowodować zaciemnienie pierwotnego układu.

Do najstarszego okresu w dziejach wsi brak jest źródeł pisanych, a pierwsza pewna wzmianka datowana jest dopiero na 1348 r., kiedy to władający Górnymi Łużycami cesarz niemiecki i król czeski Karol IV z dynastii luksemburskiej przekazał Lutherowi von Penzig fragment puszczy z wioskami Czerwona Woda, Wykroty oraz Czarna.⁴¹ Miejscowość wchodziła zatem w skład rozległych dóbr rodu von Penzig, tworzących tzw. państwo pieńskie. Sytuacja ta uległa zmianie dopiero w latach 1491-1492, kiedy to von Penzigowie na skutek niemożliwych do przezwyciężenia trudności finansowych zmuszeni zostali do sprzedaży rodowego majątku Zgorzelcowi i od tego czasu na wiele stuleci Czerwona Woda przynależała do miasta, przy czym warto nadmienić, że prawo do egzekwowania sądownictwa wyższego pozostawało w tym przypadku przy Lubaniu, nie przy Zgorzelcu.

Czerwona Woda wielokrotnie w następnych stuleciach stawiała w obliczu trudności i kryzysów, wynikających głównie z przemarszów i kwaterunków armii. Szczególnie dotkliwe piętno odcisnęły lata wojny trzydziestoletniej (1618-1648) oraz czasy wojen napoleońskich. W 1813 r. wieś kilkakrotnie zajmowały wojska pruskie, rosyjskie i francuskie. Ponownie w ogniu

⁴⁰ Zob. SZYMAŃSKA 2013, s. 131-132.

⁴¹ Nieco szerzej o najwcześniejszych dokumentach dotyczących Czerwonej Wody zob. w FIEDLER 2015, s. 6-7, oraz BENA 2012, s. 64, 224-225.

63

Strona |

walk Czerwona Woda znalazła się pod sam koniec II wojny światowej, kiedy to zniszczeniu uległo kilkadziesiąt budynków.

Wieś stała się z czasem jedną z najzamożniejszych i najludniejszych spośród okolicznych miejscowości. Wzrost ludności odnotowano zwłaszcza w XVIII w. U podstawy rozwoju i dobrobytu z jednej strony stały zasoby puszczy – przetwórstwo drewna, ility nadające się do produkcji cegieł. Ważne były także regularnie organizowane targi zwierząt hodowlanych, cieszące się dużym zainteresowaniem. W Czerwonej Wodzie funkcjonowały liczne zakłady rzemieślnicze, gospody, kilka cegielni, młyn wodny.

W 1913 r. otwarto linię kolejową łączącą Czerwoną Wodę z Węglińcem.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

-
- kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, 1783-1786 (wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1050/1-2, dnia 18.03.2008 r.);
 - mur cmentarny z nagrobkami sprzed 1945 r. i cmentarz poewangelicki przy kościele, XVIII-I poł. XX w. (wpisany do rejestru zabytków pod nr A/1050/1-2, dnia 18.03.2008 r.);
 - zagroda, ul. Kolejowa 8, pocz. XX w.
 - zagroda, ul. Wesoła 1, I poł. XIX w.- kon. XIX w.
 - dom mieszkalny, ul. Wesoła 3, pocz. XX w.
 - zajazd, ul. Wesoła 13, pocz. XX w.
 - budynek mieszkalno-gospodarczy, ul. Zgorzelecka 12, poł XIX w.

JAGODZIN

Dawne nazwy miejscowości: Newenhammer (1451), Neuhammer (do 1945), Młotnik, Nowa Kuźnia (1945-1946).

Położenie, układ przestrzenny: Środkowe partie gminy Węglińiec, nad rzeką Czarna Mała, wielo drożnica. Przysiółki/kolonie: Kuźnica (zach. część wsi), Kierzków (pd.-wsch. część wsi), Łęzek (pn.- zach. część wsi), Piaski (pn.-wsch. część wsi).

Pierwsza pewna wzmianka datowana jest na 1451 r., miejscowość powstała jako osada hutnicza przy kuźnicy żelaza. Początkowo przynależała do tzw. państwa pieńskiego możnego rodu von Penzigów. W latach 1491-1492 weszła w skład rozległych dóbr puszczańskich miasta

Strona |

Zgorzelca (*Görlitz*). W tamtym czasie odnotowano w Jagodzinie zaledwie 8 gospodarstw, miejscowość jednak rozwijała się, a w 1566 r. zostały do niej włączone zabudowania północnej części Piasecznej.

Przez bardzo długi okres czasu największe znaczenie we wsi miała hamernia, która przez kilka pokoleń była w posiadaniu uznanej rodziny mistrzów kuźniczych – Spechtów. Jej najbardziej znanym przedstawicielem był mistrz Jan Specht działający w latach 1480-1508, cieszący się ogólnym poważaniem i sporą zamożnością. W sąsiedztwie wsi funkcjonowały ponadto bardzo liczne mielarze do wytwarzania węgla drzewnego (pod koniec XVI w. istniało ich 45).

Kuźnica jagodzińska została spalona w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648), jeszcze wiele lat po jej zakończeniu była opuszczona, w 1683 r. zadłużoną przejęło miasto, ostatecznie zlikwidowano ją w 1755 r. i przekształcono w tartak. Jagodzin kilkakrotnie został

64

splądrowany przez żołnierzy – w latach wojny trzydziestoletniej, wojny siedmioletniej (1756-1763) i w 1813 r. przez maruderów napoleońskich.

W XIX w. w Jagodzinie rozwinął się przemysł drzewny, co miało związek z bardzo szybkim podłączeniem wsi do sieci kolejowej – już w 1846 r. znalazł się na trasie Żary – nowo budowany węzeł kolejowy w Węglińcu. Tartak istniał w Jagodzinie już od połowy XVIII w., a w 1860 r. powstał znany szeroko zakład suchej destylacji drewna. W 1888 r. uruchomiono z kolei pierwszy tartak napędzany maszynami parowymi. Oba te przedsiębiorstwa zatrudniały liczną załogę i przetwarzały ogromne ilości surowca drzewnego rocznie.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- dawny zajazd, Jagodzin nr 30, obecnie Dom Kultury i biblioteka, kon. XIX w.

KOŚCIELNA WIEŚ

Dawne nazwy miejscowości: Stenker (do 1881), Steinkirchen (do 1945), Kamienna (1945).

Strona |

Położenie, układ przestrzenny: w północnych partiach gminy Węgliniec na zachód od Czernej Małej, na północ od ujścia do niej strumienia Gumnica. Przysiółki/kolonie: Kamienna (zach. część wsi).

Pierwsza pewna wzmianka datowana jest na 1439 r., miejscowość powstała jako osiedle rzemieślników puszczańskich (hutników, smolarzy, węglarzy). Początkowo przynależała do tzw. państwa pieńskiego rodu von Penzigów. W latach 1491-1492 weszła w skład rozległych dóbr leśnych miasta.

Kościelna Wieś wbrew swej nazwie nigdy nie przynależała do dóbr kościelnych, nie istniała też w niej świątynia, są tylko wzmianki o murowanej kaplicy.

Kuźnica z Kościelnej Wsi bardzo długo przynależała do rodu Herrichów, po 1578 r. do Spechtów i rodziny Kuhlhase. Podobnie jak inne hamernie także ona została zniszczona w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Późniejsze próby odnowienia wytopu żelaza w Kościelnej Wsi nie powiodły się.

W 1771 r. wymurowano z inicjatywy zgorzeleckiego magistratu potężny piec smolarski z cegły, który należał wówczas do największych na terenie Puszczy. Nocą 14 czerwca 1785 r. piec ten eksplodował, potężny huk wzbudził powszechną trwogę, a ogień był widoczny na wiele kilometrów wokół. Został on odbudowany, produkcja smoły w Kościelnej Wsi zamknięta została dopiero w 1860 r.

65

Od początków XIX w. odnotowano także funkcjonowanie tartaku, cegielni, a przed I wojną światową także niewielkiej kopalni węgla brunatnego.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- dom mieszkalny, Kościelna Wieś nr 23, obecnie świetlica wiejska, kon. XIX w.
- dawny zajazd, Kościelna Wieś nr 50, kon. XIX w.

OKRĄGLICA

Dawne nazwy miejscowości: Schnellförtell (do 1945), Rychlinek (1945)

Położenie, układ przestrzenny: w północnych partiach gminy Węgliniec, na zachód od Czernej Małej.

Strona |

Niewielka osada, której obecne zabudowania przed 1945 r. stanowiły przysiółek Kościelnej Wsi (tzw. *Königsberghäuser*), zabudowa właściwa wsi *Schnellförthel* uległa zniszczeniu.

Pierwsza pewna wzmianka datowana jest na 1482 r., miejscowość powstała jako osiedle przy kuźnicy żelaza. Przynależała do tzw. państwa pieńskiego rodu von Penzigów. W 1491 r. weszła w skład rozległych dóbr leśnych miasta Zgorzelca (*Görlitz*). W 1736 r. Okrąglicę kupił Chrystian von Meyer-Knonow, który przebudował kuźnicę na nowoczesny zakład hutniczy, produkujący szeroki asortyment wyrobów.

Obecna zabudowa grupuje się wokół dawnej leśniczówki i cegielni z pocz. XX w. (ostatnio „Rychlinek”).

PIASECZNA

Dawne nazwy miejscowości: Neudörflein (1493), Schönberg (1532).

Położenie, układ przestrzenny: Środkowa część gminy Węgliniec, nad rzeką Czarna Mała, wiele drożnica.

Najstarsze partie Piasecznej jeszcze w XVI w. wchłonięte zostały przez sąsiedni Jagodzin. W 1533 r. rada miejska Zgorzelca wybudowała kuźnicę żelaza i młyn, z czasem w miejscu tym produkowano także smołę i węgiel drzewny. To położone na południe od najstarszej zabudowy osiedle obecnie znamy pod nazwą Piaseczna.

W 1596 r. wymienia się ponad 40 mielerzy pracujących w okolicach miejscowości, produkujących węgiel drzewny na potrzeby miejscowych hamerni. Budynek kuźnicy z Piasecznej

66

jeszcze w okresie międzywojennym znajdował się w dobrym stanie (w późniejszym okresie po likwidacji produkcji hutniczej przekształcono zabudowania w folwark). Obecnie już nie istnieje.

POLANA

Dawne nazwy miejscowości: Brand (1712), Zapałów (1945).

Położenie, układ przestrzenny: na terenie leśnym, na zachód od Ruszowa.

Strona |

Niewielka osada powstała w 1712 r. na pogorzelisku po wielkim pożarze puszczy. Rada miasta Zgorzelca zdecydowała się nie odtwarzać w tym miejscu drzewostanów. Pierwotnie funkcjonowała jako zaplecze gospodarcze dla folwarku w Ruszowie oraz leśniczówka.

Wkrótce potem, w 1721 r. w Polanie wybudowano nowoczesny, murowany z cegły piec smolarski, działający na potrzeby Zgorzelca. 17 sierpnia 1774 r. piec ten eksplodował, dość szybko został odbudowany. W 1856 r. został przejęty przez firmę prywatną i zburzony, w jego miejsce postawiono dwa nowe. Zakłady smolarskie z Polany i Kościelnej Wsi, będące w jednych rękach, należały do najbardziej cenionych w regionie.

Sama Polana, będąca na uboczu głównych ciągów komunikacyjnych i powstała stosunkowo późno, nigdy nie rozwinęła się w większą miejscowość. W 1817 r. liczyła sobie 81 mieszkańców, 17 gospodarstw, funkcjonowała w niej także mała wiejska szkoła, której budynek zachował się do naszych czasów, zajazd i leśniczówka.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- leśniczówka, Polana nr 9, obecnie dom mieszkalny.

RUSZÓW

Dawne nazwy miejscowości: Rausche (1491), Rawssche (1498), Rauscha (do 1945).

Położenie, układ przestrzenny: położony w północnych partiach gminy Węgliniec, nad Czarną Małą, na południe od ujścia Gumnicy do Czernej Małej, wielodrożnica. Przysiółki/kolonie: Głuszec (pd. część wsi na pograniczu z Jagodzinem), Szklarnia (pn.-zach. część wsi).

Ruszów jest jedną z największych miejscowości gminy Węgliniec. Pierwsza pewna wzmianka datowana jest na 1438 r., choć sam kościół, pierwotnie p.w. świętego Jerzego, a obecnie pozostający trwała ruiną po 1945 r. datowany jest na okres nieco wcześniejszy – ok. 1400 r. Wieś powstała jako osada hutnicza przy kuźnicy żelaza. Początkowo przynależała do tzw. państwa pieńskiego rodu von Penzigów. W latach 1491-1492 weszła w skład rozległych dóbr puszczańskich miasta Zgorzelca (*Görlitz*) i rozwijała się w następnych stuleciach jako inicjatywa gospodarcza rady miasta.

67

W połowie XV w. kuźnica należała do zamożnej rodziny mistrzów hutniczych Herrich, dzierżących także hamernię w Kościelnej Wsi. Później została przejęta przez kolejną znaną rodzinę hutników – Altmannów. Na potrzeby kuźnicy pracowało w najbliższym sąsiedztwie około 40 mielerzy.

Strona |

Lata wojny trzydziestoletniej były dla Ruszowa bardzo trudne. Do ogólnej fatalnej sytuacji gospodarczej całego regionu dodać należy także typowe dla tamtych czasów rujnujące dla miejscowej ludności kwatunki wojska, splądrowanie wsi w 1639 r. przez Szwedów, a także pożar z 1641 r. Podobnie jak inne kuźnie w okolicy także ruszowska została spustoszona (w 1642 r.) Odbudowano ją, jednakże druga połowa XVII w. to był już schyłek działalności hamerni w Puszczy. Została ona przekształcona w folwark odkupiony przez radę miasta Zgorzelca w 1708 r.

W początkach XVIII w. hutnictwo żelaza zostało w Ruszowie zastąpione przez hutnictwo szkła. Osiągnęło ono dość szybko bardzo wysoki poziom. W 1706 r. oddano do użytku będącą własnością miasta hutę, która stała się załącznikiem cenionego na Górnych Łużycach ośrodka szklarskiego. W tym pierwszym okresie opierano się na wzorcach czeskich, specjalizowano się w szkłe taflowym, kredowym, naczyniach, butelkach, szkłe lampowym.

W 1812 r. uprawnieni do produkcji warzenia piwa mieszcianie zgorzeleccy postavili w Ruszowie browar i gorzelnię, których wyroby mocą przywilejów miejskich, stanowiły do 1845 r. jedyny dostępny legalnie alkohol w puszczańskich miejscowościach. W pierwszej połowie XIX w. działały w Ruszowie 3 karczmy, piec do wypalania dziegciu, liczni rzemieślnicy i kilku kupców. Już w 1846 r. Ruszów włączony został do sieci kolejowej, co zaważyło na jego dalszym pomyślnym rozwoju.

W 1853 r. zbudowano nowoczesny tartak, a Ruszów zaliczano w okolicy do większych ośrodków przemysłu drzewnego. W drugiej połowie XIX w. rozwijały się także huty szkła, których pod koniec stulecia działało już we wsi pięć. Były to duże przedsiębiorstwa zatrudniające setki pracowników. Upadek przemysłu szklarskiego w Ruszowie nastąpił w 20-leciu międzywojennym, przemysł drzewny funkcjonuje do czasów obecnych.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- kościół ewangelicki - trwała ruina po zniszczeniach z 1945 r., ok. 1400 r. (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/5460/1269 dnia 02.04.1965 r.);
- kościół katolicki, obecnie p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa, 1906-1908 (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/1032 z dnia 30.10.2007 r.);
- willa, ul. Borowska 7, kon. XIX w.;
- willa, ul. Borowska 15, kon. XIX w.;
- budynek mieszkalno-gospodarczy, ul. Chopina 1, poł. XIX w.;
- budynek poczty, ul. E. Plater 3, 1903 r.;

- willa, ul. Ratuszowa 2, ok. 1920 r., obecnie przedszkole;
- dom mieszkalny, ul. Sobieskiego 1, ok. 1880 r.;
- dom mieszkalny, ul. Sobieskiego 2, ok. 1880 r.;
- dom mieszkalny, ul. Sobieskiego 4, kon. XIX w.;
- dawny Dom Strzelecki, ul. Strzelecka 3, pocz. XX w.;
- szkoła, ul. Zgorzelecka 2, 1905-1906;
- dom mieszkalny, ul. Zgorzelecka 7, XIX/XX w.;
- leśniczówka, ul. Zgorzelecka 10, 1910 r.;
- willa, ul. Żagańska 2, obecnie przychodnia, ok. 1915 r.

STARY WĘGLINIEC

Dawne nazwy miejscowości: Kohlfurt (1502), Kohlfurt Dorf (1895), Alt Kohlfurt (1929), Stary Węglowiec, Stary Kaławsk (1945).

Położenie, układ przestrzenny: w południowych partiach gminy Węgliniec nad rzeką Czarna Mała, ulicówka.

Pierwsza pewna wzmianka datowana jest na 1502 r., kiedy to miasto Zgorzelec zainwestowało w posadowienie na prawym brzegu Czernej Małej kuźnicę żelaza, w bezpośrednim sąsiedztwie utworzonego około 10-ciu lat wcześniej Stawu Tartaczno. Osada w rejonie hamalni, niemal od początku związana była ze starą rodziną mistrzów hutniczych Spechtów. Leżąc przy głównym szlaku wiodącym z południa na północ przez Puszcę Zgorzelecką stopniowo się rozrastała, zamieszkiwali ją obok rodzin związanych z kuźnicą także węglarze prowadzący produkcję węgla drzewnego w najbliższym sąsiedztwie.

Już w 1513 r. biskup miśnieński wyraził zgodę na budowę we wsi niewielkiego kościółka, podporządkowanego parafii w Czerwonej Wodzie. Prawdopodobnie w przeciągu kilku późniejszych lat wybudowano małą świątynię z drewna, którą po gruntownej przebudowie z 1687 r. zastąpiła obecnie istniejąca bryła murowanego kościoła Matki Boskiej Szkaplerznej.

Wiek XVII przyniósł kryzys lat wojny trzydziestoletniej, a sam koniec tego stulecia likwidację węglinieckiej kuźnicy. Około połowy XVIII w. rodzina von Meyer-Knonow będąca w posiadaniu nowoczesnej huty w Okrąglicy próbowała reaktywować produkcję żelaza w Starym Węglińcu, jednakże próba ta skończyła się niepowodzeniem.

Dotkliwie odczuli także mieszkańcy Starego Węglińca kontrybucje z lat wojny siedmioletniej (1762 r.) i lata 1813-1814, kiedy to wieś została kilkakrotnie splądrowana i ponownie nałożono na nią wysoką kontrybucję.

W 1846 r. Stary Węgliniec włączony został do sieci kolejowej (znalazł się przy bocznej linii wiodącej od głównej magistrali kolejowej relacji Drezno-Wrocław na północ, w kierunku

69

na Żary). Tak jak w przypadku innych miejscowości w pobliżu sieci kolejowej miało to duży wpływ na dalszy rozwój, zwłaszcza, że w jej bezpośrednim sąsiedztwie umiejscowiono wielki węzeł kolejowy wokół którego powstało zupełnie nowe osiedle. Dość szybko ta nowa miejscowość przejęła nazwę Węglińca, a starą puszczańską wieś zaczęto nazywać Węglińcem Wieś (*Kohlfurt Dorf*), a później Starym Węglińcem (*Alt Kohlfurt*).

W drugiej połowie XIX w. powstały tu dwa tartaki, a w 1873 r. także niewielka huta szkła (*Paulinenhütte*). Nie mogła ona równać się klasą i skalą produkcji z zakładami z Pieńska czy Ruszowa, jednakże stanowiła ważne źródło utrzymania dla lokalnej społeczności zatrudniając w swoim szczytowym momencie ponad setkę osób.

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- kościół ewangelicki św. Anny, obecnie p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej, 1687 r. (wpisany do rejestru zabytków pod nr 1914 decyzją z dnia 21.01.1967 r.;
- dom mieszkalny, ul. Główna 26; XIX/XX w.;
- dom mieszkalny, ul. Stawowa 1, kon. XIX w.

WĘGLINIEC

Dawne nazwy miejscowości: Kohlfurt (1895), Węglowiec, Kaławsk (1945)

Położenie, układ przestrzenny: zlokalizowany w południowych partiach gminy Węgliniec, pomiędzy rzekami Czerna Mała i Ziębina. Uporządkowany, strefowany układ urbanistyczny.

Miasto powstało po 1843 r. w powiązaniu z trasą wytyczoną przez tereny Puszczy Zgorzeleckiej linii kolejowej Wrocław-Drezno, jako ważny węzeł kolejowy i pocztowy. Wcześniej w miejscu tym istniała tylko leśniczówka. Najstarszą infrastrukturę kolejową budowano stopniowo do 1847 r., kiedy to została oddana do użytku całość głównej magistrali kolejowej Drezno-Wrocław i linii pobocznej w kierunku północnym na Żary i dalej na Berlin. Pozostałością z tego okresu jest budynek tzw. Starego Dworca (Dworca Kolei Berlińskiej), obecnie mieszczący biura dyrekcji PKP, powstały w latach 1845-1846.

Sieć kolejowa i węzeł rozrastały się w kolejnych dziesięcioleciach. W 1865 r. linię kolejową doprowadzono do Lubania i Jeleniej Góry, powstał wówczas także imponujący gmach tzw.

Strona |

Dworca Nowego (Dworca Kolei Drezdeńskiej). W 1874 r. rozszerzono sieć o połączenia z Horką i Hoyerswerdą, a w 1913 r. także z pobliską Czerwoną Wodą.

Węzeł kolejowy stanowił także bardzo ważną stację pocztową. Początkowo działała w Węglińcu ekspedycja II klasy, podniesiona w 1853 r. do rangi I klasy. Ten bardzo ważny punkt na mapie sieci pocztowej pod koniec lat 60-tych XIX w. przysyłał dziesiątki, a z czasem nawet setki tysięcy przesyłek rocznie, odpowiadając za większość komunikacji pomiędzy terenem Prus i terenami Niemiec zachodnich.

70

Obok węzła kolejowego, pocztowego i dwóch dworców powstało osiedle o uporządkowanym układzie przestrzennym. Od początku węzeł i towarzysząca mu zabudowa techniczna i mieszkalna funkcjonowały pod nazwą najbliższej istniejącej miejscowości – Węglińca. Dość szybko dawną wieś istniejącą od XVI w. zaczęto odróżniać nazywając ją Węglińcem Wieś lub Starym Węglińcem, a miasteczko kolejowe określano jako Węgliniec.

Do początków XX w. wybudowano liczne domy, wille dla zamożniejszych mieszkańców, wytyczono skwery, parki, obiekty użyteczności publicznej. W latach 1867-1878 r. obok dworca kolejowego wymurowano z cegły kaplicę, z dobudowaną w 1934 r. masywną wieżą dominującą nad zabudową centrum miasteczka. Mowa o charakterystycznym kościele p.w. NMP Królowej Polski, powszechnie znanym jako kościół kolejowy. Dla krajobrazu miejscowości bardzo charakterystyczne są także domy wielorodzinne i osiedla robotnicze dla pracowników kolei i poczty, a także dawny hotel kolejowy.

Kolejny impuls do dalszego rozrostu Węglińca stanowiło umiejscowienie kilka km na zachód od niego kopalni węgla brunatnego „Stadt Görlitz”. Wydobycie od 1905 r. prowadziło tam na własne potrzeby miasto Zgorzelec, a do 1912 r. wybudowano także brykietownię i elektrownię. Obok kopalni wydobywającej węgiel metodą zarówno głębinową, jak i odkrywkową, wybudowano kilka domów wielorodzinnych dla załogi. Osiedle to początkowo nie miało nawet nazwy, od 1929 r. formalnie włączono je do Węglińca (obecnie jest to wieś Zielonka). Większość pracowników mieszkała jednakże w samym Węglińcu, tam też miała swoją siedzibę dyrekcja kopalni.

W latach 1931-1933 wybudowano w północno-wschodniej części miasta drugi kościół (obecnie p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa).

Zabudowa miasta była w założeniu wyraźnie strefowana na: zabudowę wielorodzinną, głównie 2 – kondygnacyjną, z wysokimi dachami w części północnej i zachodniej, willową, na południe od ulicy Karola Wojtyły oraz podmiejską mieszkaniową, na południu. Układ zieleni osiedlowej rozpoczynał się zielonym rynkiem (obecny Park Miejski) w centrum miejscowości, a kończył się

Strona |

stadionem sportowym w części wschodniej oraz aleją z pasem zieleni w kierunku południowym. Można domniemywać, iż układ przestrzenny miał się zamykać zabudową mieszkaniową od południa, pasem zieleni oraz ciągiem obiektów składowych od północy, wzdłuż linii kolejowej, przyszłościowo z możliwością kontynuacji zabudowy składowej w terenach mających możliwość zbocznikowania po wschodniej stronie miasta. Układ ten został w latach 40 – tych i powojennych zaburzony zabudową osiedla robotniczego oraz bloków przy ul. Piłsudskiego dla pracowników kopalni węgla. Do dnia dzisiejszego zamierzony pierwotnie plan miasta nie został zrealizowany, zaś zabudowa powojenna, często stosowała przemieszanie funkcji (bloki wielorodzinne pojawiły się w części południowo- wschodniej miasta).

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

71

- kościół p.w. NMP Królowej Polski, 1867-1878/1934 (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/1041 z dnia 15.01.2008 r.);
- kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, 1931-1933;
- dawny Dworzec Kolei Berlińskiej (Stary Dworzec), 1845-1846, obecnie siedziba dyrekcji PKP (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/6146 z dnia 15.07.2019 r.);
- dawny Dworzec Kolei Drezdeńskiej (Nowy Dworzec), 1865-1867, obecnie dworzec PKP (wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A/6147/1-2 z dnia 15.07.2019 r.);
- willa, ul. Kochanowskiego 8, XIX/XX w., obecnie ruina;
- dawna leśniczówka „Krucze Gniazdo”, ul. Partyzantów 4, ok. 1910 r., obecnie dom mieszkalny;
- dawna leśniczówka, ul. Partyzantów 6, ok. 1910 r., obecnie dom mieszkalny;
- miejska wieża ciśnień, ul. Partyzantów 8, 1928 r.
- dom mieszkalny wielorodzinny dla pracowników poczty, ul. Piłsudskiego 1, lata 20. XX w., obecnie dom mieszkalny;
- siedziba nadleśnictwa, ul. Piłsudskiego 6, lata 20. XX w.;
- dawny hotel kolejowy, ul. Sikorskiego 5, pocz. XX w., obecnie dom mieszkalny wielorodzinny;
- dawna restauracja, ul. Sikorskiego 22, kon. XIX w., obecnie dom mieszkalno-usługowy.
- dawna szkoła, ul. Wojtyły 10, pocz. XX w., obecnie Biblioteka Publiczna.

ZIELONKA

Strona |

Dawne nazwy miejscowości: Grube Stadt Görlitz (1905), część Węglińca w l. 1929 -1945.

Położenie, układ przestrzenny: na terenie leśnym, na zachód od Węglińca, osiedle przemysłowe.

Najmłodsza z miejscowości gminy Węgliniec. W połowie XIX w. podczas kopania studni przy leśniczówce natrafiono na węgiel brunatny. Miasto Zgorzelec, będące w posiadaniu okolicznych lasów, zdecydowało o eksploatacji zasobów dla zaspokojenia własnych potrzeb energetycznych. W 1905 r. rozpoczęto wydobywanie nazywając zakład „*Grube Stadt Görlitz*” (Kopalnia „Miasto Zgorzelec”), w 1908 r. uruchomiono w kompleksie kopalnianym brykietownię, a w 1912 r. także elektrownię. W szczytowym momencie (1922 r.) zatrudnionych było tam ponad 600 osób.

Wkrótce wokół zabudowań i infrastruktury kopalni powstały budynki zabudowy jedno- i wielorodzinnej skupione w sąsiedztwie kopalni, przeznaczone dla załogi. Osiedle to nie miało własnej nazwy, w 1929 r. zostało formalnie włączone do pobliskiego Węglińca. Dopiero po II wojnie światowej nadano mu nazwę Zielonka, kopalnię przemianowano na „Kaławsk”, a później na „Zielonkę”. Została ona zamknięta w 1973 r. po głośnej katastrofie górniczej z 1970 r., kiedy to zginęło 5 górników.

72

Wyróżniające się obiekty zabytkowe:

- kompleks dawnej kopalni „Stadt Görlitz”, pocz. XX w., obecnie zabudowania przemysłowe firmy „Unirubber”.

5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Miejscowości puszczańskie charakteryzują się raczej skromną zabudową i nieskomplikowanym układem przestrzennym. Na terenie gminy nie ma ani jednego założenia rezydencjonalnego, czy siedziby dworskiej, co wynikało z faktu przynależności tego obszaru do miasta Zgorzelca, a nie rodu szlacheckiego, który wybudowałby odpowiednią siedzibę na swoich włościach. Do wyróżniających się obiektów należą kościoły i kompleks kolejowy w Węglińcu.

Generalnie zabudowa sprzed ostatniej ćwierci XIX w. nie zachowała się. Do nielicznych starszych wyjątków należą:

Strona |

- kościoły w Czerwonej Wodzie, Ruszowie (trwała ruina przy ul. Zgorzeleckiej), Starym Węglińcu,
- budynek tzw. Starego Dworca w Węglińcu (dworzec kolei berlińskiej, obecnie siedziba dyrekcji PKP),
- budynek Nowego Dworca (dworzec kolei drezdeńskiej, obecnie dworzec PKP);
- nieliczne zagrody o mieszanej konstrukcji (częściowo murowane, częściowo w konstrukcji szachulcowej) w Czerwonej Wodzie (ul. Wesola 1, ul. Zgorzelecka 12) i Ruszowie (ul. Chopina 1).

Zdecydowana większość istniejącej zabudowy zabytkowej pochodzi z okresu od końca XIX w. do okresu międzywojennego włącznie. Ma ona swoją specyfikę – na terenie miasta Węgliniec zlokalizowanych jest wiele przykładów architektury wielorodzinnej w charakterystycznym stylu. Skierowana była ona do pracowników wielkich przedsiębiorstw – poczty, kolei i kopalni „Stadt Görlitz”. Budynki te tworzą niekiedy całe zachowane do dziś kompleksy składające się z głównych kilkupiętrowych domów mieszkalnych i sąsiadujących z nimi mniejszych zabudowań gospodarczych. Mogą one mieć formę obiektów wolnostojących, lub jak w przypadku budynków w centrum Węglińca tworzyć zabudowę ciągłą wzdłuż ulic z pomieszczeniami usługowymi na parterze i częścią mieszkalną na wyższych kondygnacjach. Elewacje niektórych z nich wyróżniają się bogatą dekoracją wykonaną w tynku lub cegle klinkierowej.

73

Na uwagę zasługują także obiekty wybudowane na potrzeby służb leśnych – leśniczówki, siedziby nadleśnictwa, domy wielorodzinne dla pracowników, itp. W ich przypadku obok przemysłanej bryły architektonicznej podkreślić należy ornamentykę nawiązującą do motywów leśnych, czy symboliki myśliwskiej.

W większych miejscowościach gminy takich jak Węgliniec, Czerwona Woda czy Ruszów obok skromnej, powtarzalnej zabudowy jednorodzinnej dają się zauważyć ciekawe wyjątki – wille, dawne obiekty użyteczności publicznej, gospody, zajazdy, restauracje.

5.2.4. ZABYTKI RUCHOME

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Najściślejszą ochroną objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków. **Rejestr zabytków ruchomych** prowadzony jest, podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych, przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Do rejestru kultury województwa dolnośląskiego na terenie gminy Węgliniec wpisany został tylko jeden zespół: **wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Węglińcu** (decyzja nr 75/B/01/1-9 z dnia 04.05.2001 r.). W uzasadnieniu do decyzji czytamy: „Wyposażenie kościoła stanowiące integralną część świątyni, to zespół dzieł plastycznych i rzemiosła artystycznego powstały 30-tych XX w. Wyposażenie stanowi jednorodny zespół o znacznych wartościach artystycznych, historycznych, kulturowych”. Części składowe zespołu:

WĘGLINIEC, kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

1. 75/B/01/1. Ołtarz główny (eklektyczny, warsztat lokalny, drewno snycerowane, kamień, cegła).
2. 75/B/01/2. Ambona (warsztat lokalny, drewno dębowe snycerowane).
3. 75/B/01/3. Rzeźba św. Bonifacego w ołtarzu głównym (neoromanizm, warsztat śląski, drewno lipowe).
4. 75/B/01/4. Rzeźba św. Jadwigi Śląskiej w ołtarzu głównym (neoromanizm, warsztat śląski, drewno lipowe).

74

Strona |

5. 75/B/01/5. Rzeźba Jezusa w ołtarzu głównym (neoromanizm, warsztat śląski, drewno lipowe).
6. 75/B/01/6. Rzeźba św. Józefa w ołtarzu głównym (neoromanizm, warsztat śląski, drewno lipowe).
7. 75/B/01/7. Rzeźba Marii z Dzieciątkiem Jezus w ołtarzu głównym (neoromanizm, warsztat śląski, drewno lipowe).
8. 75/B/01/8. Konfesjonał (warsztat lokalny, drewno dębowe snycerowane).
9. 75/B/01/9. Dzwonek (historyzm, warsztat lokalny, stop miedzi).

Pośród innych wartych odnotowania zabytków ruchomych gminy Węgliniec wymienić należy w pierwszym rzędzie obiekty stanowiące wyposażenie kościołów w Czerwonej Wodzie, Ruszowie i Węglińcu, które jednak jak dotąd nie zostały ujęte w rejestrze zabytków.

CZERWONA WODA, kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, 1783-1786:

1. Empory z detalem.
2. Prospekt organowy.

RUSZÓW, kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa, 1905-1908:

1. Empora zachodnia z prospektem organowym.
2. Baldachim i konsola na pn-wsch. ścianie prezbiterium.
3. Dzwon.
4. Lampa główna w korpusie.
5. Gipsowe figury Maryi, św. Józefa i św. Piotra.
6. Okna wypełnione witrażami łączonymi na ołów z przedstawieniami figuralnymi świętych, lub z bordiurą z ornamentem akantowym).

STARY WĘGLINIEC, kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej, 1687:

1. Barokowy ołtarz.
2. Barokowa ambona z wyobrażeniem czterech ewangelistów.
3. Empora.
4. Drewniany strop kasetonowy.

Wymienione powyżej zabytki ruchome stanowią cenne źródło do poznania przeszłości gminy Węgliniec, dlatego postuluje się objęcie ich ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych województwa dolnośląskiego.

WĘGLINIEC, kościół p.w. NMP Królowej Polski, 1867-1878

1. Empora z prospektem organowym.

5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Dziedzictwo archeologiczne na terenie gminy Węgliniec dowodzi słabego zasiedlenia tego obszaru w pradziejach i wczesnym średniowieczu, choć podkreślić należy niedostateczny stan badań archeologicznych na całym terytorium Puszczy Zgorzeleckiej⁴². W gminie Węgliniec odkryto nieliczne pozostałości działalności człowieka sprzed okresu późnośredniowiecznego. Nie ma ani jednego stanowiska ujętego w rejestrze zabytków archeologicznych. Jak dotąd nie odkryto żadnego stanowiska o wyróżniającym się charakterze, a te, które są znane nie były jak dotąd badane wykopaliskowo. Bardzo często w przypadku znalezisk cenniejszych mamy do czynienia ze starymi odkryciami, w przypadku których nawet tak podstawowe informacje jak lokalizacja stanowiska jest obecnie niemożliwa do ustalenia.

W zasobie DWKZ delegatury w Jeleniej Górze odnotowano jak dotąd 37 stanowisk archeologicznych. Są to bardzo często ślady osadnictwa, znaleziska pojedyncze, lub pozbawione kontekstu. Grupują się one wokół miejscowości gminy, co oznacza, że większa

⁴² szerzej o tej tematyce zob. rozdz. 5.2.1.1. Najstarsze osadnictwo.

część terenu gminy pokryta zwartymi zbiorowiskami leśnymi jest w zasadzie nierozpoznana. Najstarsze znaleziska datowane są na okres mezolitu, najmłodsze na okres nowożytny.

5.2.6. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r. (Dz.U. z 2003 r., nr 172, poz. 1018,) dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości⁴³.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

⁴³ zob. <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/>; tekst dostępny pod adresem: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz_niemater_2003.pdf; dostęp dnia 01.12.2023 r.

Biorąc pod uwagę sytuację terytoriów włączonych do państwa polskiego po zakończeniu II wojny światowej należy stwierdzić, że generalnie po 1945 r. kultura niematerialna na tym terenie doznała bardzo poważnego uszczerbku. Wysiedlenie niemal całej dotychczasowej ludności w wyniku ustaleń powojennych zerwało bezpowrotnie budujące się przez całe wieki więzi pomiędzy społecznością, a zamieszkiwaną przez nią przestrzenią. Wraz z ludźmi odeszła pamięć dawnych wydarzeń, zwyczaje, pieśni, opowieści, a także język, rytuały, regionalna kuchnia, nazwy miejscowe, itp. Różni to diametralnie te obszary od przykładowo terenów małopolskich, wielkopolskich, Lubelszczyzny, czy Mazowsza, gdzie potomkowie dawnych mieszkańców zamieszkują te same tereny co ich przodkowie, przez co mają poczucie pełnej

przynależności i rozumieją miejscowe dziedzictwo zarówno materialne, jak i niematerialne jako przejaw własnej kultury.

Dziedzictwo niematerialne gminy Węgliniec sprzed 1945 r. może dzisiaj być tylko wtórnie w niewielkim stopniu odtwarzane przez społeczność polską, dla której pozostaje ono jednak zasadniczo obce, lub też może być przedmiotem naukowych dociekań i studiów, jako jeden z wielu aspektów przeszłości. Podkreślić w tym miejscu należy wysiłki wielu pasjonatów historii, które są bezcenne w dla rozpoznania i popularyzacji miejscowego dziedzictwa, także tego pochodzącego z czasów dawniejszych.

Zupełnie inaczej sytuacja wygląda w przypadku niematerialnego dziedzictwa powstającego nieprzerwanie od 1945 r. Tworzy go społeczność obecnie zamieszkująca obszar gminy, pochodzenia w zdecydowanej większości polskiego. Warto jednakże pamiętać, że polscy osadnicy zajmujący po połowie lat 40-tych XX w. dawne puszczańskie miejscowości bynajmniej nie tworzyli grupy jednorodnej pod względem kulturowym. Pochodzili z różniących się od siebie w znaczący sposób regionów, mówili wieloma dialektami, gwarami; bywało, że wcale nie znali języka polskiego, a ich pierwszym językiem był rosyjski, ukraiński, lub jeszcze inny. Ich zwyczaje, tradycje, mentalność, pamięć kulturowa wykazywały całe spektrum możliwości, jakie

Strona |

dawała wieloetniczna populacja przedwojennej II Rzeczypospolitej⁴⁴. Ludzie ci zostali rzućni przez los na teren zupełnie sobie obcy, zamieszkali na terytorium do tej pory przynależącym do etnosu niemieckiego, który w okresie bezpośrednio po zakończeniu wojny i niemieckiej okupacji w Polsce musiał wydawać się wrogi. Mimo realnego poczucia wyobcowania i niepewności z czasem ta mieszana społeczność zaczęła zrastać się ze sobą i zastanę w nowym miejscu przestrzeni.

Młodsze pokolenia mieszkańców Dolnego Śląska i pozostałych terenów poniemieckich budują własną tożsamość czując się całkowicie u siebie. Pamięć o miejscu pochodzenia jednak wciąż trwa, a w gminie Węgliniec zaznacza się bardzo żywo, zwłaszcza jeśli chodzi potomków osadników wywodzących się z Kresów Wschodnich. Dowodem na to jest przykładowo działalność stowarzyszenia „Kresy w Pamięci”, pomniki w kilku miejscowościach gminy, czy prywatny

„Punkt Muzealny Kresów Wschodnich w Węglińcu” powstały w 2001 r. Ta ostatnia inicjatywa do ekspozycja mieszcząca się w dwóch zabytkowych wagonach kolejowych, takich, jakimi osadnicy polscy z Kresów przybywali do Węglińca i okolic. Prezentuje ona pamiątki rodzinne, dokumenty i inne przedmioty przywiezione tuż po wojnie z pierwotnych miejsc zamieszkania, przybliża sylwetki ówczesnych ludzi i losy rodzin, których powojenna tułaczka zakończyła się w którejś z miejscowości gminy.

Od 2017 r. w sąsiedztwie „Punktu Muzealnego Kresów Wschodnich” działa także z inicjatywy Stowarzyszenia „Kresy w Pamięci” kolejny punkt o charakterze muzealnym – „Izba Podolska”, będąca rekonstrukcją dawnego mieszkania wiejskiego na Kresach.

⁴⁴ szerzej o pierwszych powojennych latach na terenie powiatu zgorzeleckiego zob. ZUBRZYCKI, ZYSNARSKA 2011.

Dziedzictwo niematerialne gminy tworzy się także w oparciu o jednorazowo lub cyklicznie organizowane imprezy, różnego rodzaju stowarzyszenia, grupy, koła gospodyń wiejskich, kluby sportowe. Wydarzenia nawiązują często do przeszłości regionu, kultury Kresowiaków, lub czerpią z bogactwa terenów leśnych i opartej na nich turystyki.

Podsumowując należy podkreślić, że dla formowania tradycji i kultury niematerialnej na obszarze gminy Węgliniec zarówno w przeszłości, jak po 1945 r. kluczowe były i są następujące elementy:

- położenie na terenach leśnych, obecność licznych stawów;
- lokalny przemysł oparty na zasobach naturalnych regionu (hutnictwo żelaza bazujące na rudach darniowych, szklarstwo, górnictwo węgla brunatnego, przetwórstwo drewna);
- silne związki z miastem Zgorzelec (zwłaszcza dla okresu przed 1946 r.);
- węzeł kolejowy o ponadregionalnym znaczeniu;
- nałożenie się kultury Polaków na starsze elementy kultury niemieckiej (po 1945 r.).
- żywa pamięć kresowych korzeni społeczności polskiej (po 1945r.)

79

Można się spodziewać, że do decydujących czynników kulturotwórczych w najbliższych latach dodać będzie trzeba także proces globalizacji i coraz silniejsze związki Polski i samej gminy Węgliniec ze strukturami Unii Europejskiej.

INSTYTUCJE I PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE ZA DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNĄ W GMINIE WĘGLINIEC:

TABELA 2.		
L.p.	Nazwa	Adres
1.	Gminne Centrum Kultury Sportu i Rekreacji w Węglińcu	Plac Wolności 1, 59-940 Węgliniec

Strona |

2.	Dom Kultury w Ruszowie	ul. Strzelecka 3, 59-950 Ruszów
3.	Dom Kultury w Starym Węglińcu	ul. Konopnickiej 3, 59-940 Węgliniec
4.	Dom Kultury w Jagodzinie	Jagodzin nr 30, 59-950 Ruszów
5.	dom Kultury w Czerwonej Wodzie	ul. Wesoła 1, 59-940 Czerwona Woda
6.	Biblioteka Publiczna Gminy i Miasta Węgliniec	ul. K. Wojtyły 10, 59-940 Węgliniec
7.	Filia biblioteczna w Ruszowie	ul. Strzelecka 3, 59-950 Ruszów
8.	Filia biblioteczna w Czerwonej Wodzie	ul. Wesoła 1, 59-940 Czerwona Woda
9.	Filia biblioteczna w Starym Węglińcu	ul. Konopnickiej 3, 59-940 Węgliniec
10.	Filia biblioteczna w Jagodzinie	Jagodzin nr 30, 59-950 Ruszów
11.	Świetlica środowiskowa w Zielonce	Zielonka nr 7, 59-940 Węgliniec
12.	Świetlica środowiskowa w Piasecznej	Piaseczna nr 29, 59-940 Węgliniec
13.	Świetlica środowiskowa w Kościelnej Wsi	Kościelna Wieś nr 20, 59-950 Ruszów

STOWARZYSZENIA DZIAŁAJĄCE NA TERENIE GMINY WĘGLINIEC:

TABELA 3.

L.p.	Nazwa	Adres	Typ działalności
1.	Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Węglinieckiej	Plac Wolności 1, 59-940 Węgliniec	historyczna, kulturalna, integracyjna
2.	Stowarzyszenie "Seniorzy Gminy Węgliniec"	ul. Sikorskiego 3, 59-940 Węgliniec	dla seniorów
3.	Stowarzyszenie Kresy w Pamięci	Plac Wolności 1, 59-940 Węgliniec	historyczna, kulturalna, integracyjna
4.	Stowarzyszenie Ziemia Ruszowska	ul. Strzelecka 3/1, 59-950 Ruszów	historyczna, kulturalna, integracyjna
5.	Stowarzyszenie "Łatwiej"	ul. Zgorzelecka 2, 59-950 Ruszów	wspieranie edukacji w szkołach Ruszowa
6.	Stowarzyszenie Moja Wieś Jagodzin	Jagodzin nr 30, 59-950 Ruszów	kulturalna, integracyjna, edukacyjna
7.	Towarzystwo Wspólnych Pomysłów	ul. Piłsudskiego 22/11, 59940 Węgliniec	edukacyjna, kulturalna, integracyjna

80

Strona |

8.	Lokalna Grupa Historyczna	ul. Zgorzelecka 3, 59-950 Ruszków	historyczna, kulturalna, integracyjna
----	----------------------------------	--------------------------------------	--

PUNKTY MUZEALNE NA TERENIE GMINY WĘGLINIEC:

TABELA 4.			
L.p.	Nazwa	Adres	Typ działalności
1.	Punkt Muzealny Kresów luWschodnich Wolności	skwer w sąsiedztwie Placu 1, 59-940 Węgliniec	historyczna, kultura dowa Kresów wsch.
2.	Izba podolska Kresów wsch.	Plac Wolności 1, 59-940 Wę- gliniec	historyczna, kultura lugliniec dowa

IMPREZY CYKLICZNE:

TABELA 5.			
L.p.	Nazwa	Miejsce	Charakter imprezy
1.	Jagodowe Lato	Ruszków	regionalna impreza ple- nerowa
2.	Święto grzybów	Węgliniec	regionalna impreza ple- nerowa

ZESPOŁY ARTYSTYCZNE:

TABELA 6.		
L.p.	Nazwa	Typ działalności
1.	Podolanie	muzyka ludowa
2.	Leśne Echo	muzyka ludowa

5.3. ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

Podstawowe formy ochrony zabytków według *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;

4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy,

81

decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego⁴⁵.

Na obszarze gminy Węgliniec najcenniejsze obiekty zabytkowe objęte zostały wpisem do rejestru zabytków oraz ustaleniami ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Nie ma na terenie gminy parku kulturowego ani obiektów uznanych za pomnik historii.

5.3.1. ZABYTKI WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Na terenie gminy Węgliniec znajdują się następujące zabytki wpisane do rejestru zabytków:

TABELA 7.					
L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Nr wpisu do rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	CZERWONA WODA	kościół p.w. Wniebowzięcia NMP	ul. Kościuszki	A/1050/1-2	18.03.2008 r.
2.	CZERWONA WODA	mur cmentarny	ul. Kościuszki	A/1050/1-2	18.03.2008 r.
3.	RUSZÓW	kościół ewangelicki (trwała ruina)	ul. Zgorzelecka	A/5460/1269	02.04.1965 r.
4.	RUSZÓW	kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa	ul. II Armii WP	A/1032	30.10.2007 r.
5.	STARY WĘGLINIEC	kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej		1914	21.01.1967 r.
6.	WĘGLINIEC	kościół p.w. NMP Królowej Polski	ul. Kolejowa 6	A/1041	15.01.2008 r.

⁴⁵ szerzej o tej tematyce zob. rozdz. 3. Podstawy prawne ochrony zabytków w Polsce.

7.	WĘGLINIEC	dworzec kolei berlińskiej (tzw. Stary Dworzec)	ul. Kolejowa	A/6146	15.07.2019 r.
8.	WĘGLINIEC	dworzec kolei drezdeńskiej (tzw. Nowy Dworzec)	ul. Kolejowa	A/6147/1	15.07.2019 r.
9.	WĘGLINIEC	wiata peronowa przy dworcu kolei drezdeńskiej (tzw. Nowym Dworcu)	ul. Kolejowa	A/6147/2	15.07.2019 r.

CZERWONA WODA, kościół p.w. Wniebowzięcia NMP.

Datowanie: 1783-1786.

Pierwotne wezwanie: św. Jerzego.

Dawny kościół ewangelicki w Czerwonej Wodzie obecnie pełni funkcje świątyni katolickiej. Powstał w XVIII w. w sąsiedztwie starszego, najprawdopodobniej XV-wiecznego założenia umiejscowionego nieopodal. W 1770 r. posesję kościelną powiększono, otoczono działkę murem, a w latach 1783-1786 wybudowano nowy kościół. Środki na ten cel zebrali nie tylko parafianie, inwestycję wsparła także Rada Miasta Zgorzelca, oraz datki zbierane w całej diecezji miśnieńskiej. Od początku był to zbór protestancki, bowiem już w 1568 r. dawna katolicka świątynia przejęta została przez gminę protestancką.

Jest to obiekt wolnostojący na planie wydłużonego prostokąta, o bryle rozczłonkowanej,

powstałej przez addywne zestawienie członów: prostokątnego korpusu, nakrytego wysokim dachem trójsпадowym i dostawionych do niego na osiach krótszych boków: kwadratowej czterykondygnacyjnej wieży zwieńczonej dwukondygnacyjnym barokowym hełmem z galerią oraz niskiej kruchty, nakrytej daszkiem trójsпадowym. Elewacje otynkowane, o regularnym układzie osi, jednorodne formalnie, ze

skromnym detałem architektonicznym wykonanym w tynku i piaskowcu.

Jednonawowe wnętrze okalają empory, na jednej z nich umiejscowiono prospekt organowy.

W wieży od 1834 r. umiejscowione były 3 dzwony.

Ryc. 8. Kościół w Czerwonej wodzie. Fot. P. Zubrzycki.

CZERWONA WODA, mur cmentarny przy kościele p.w. Wniebowzięcia NMP

Datowanie: ok. 1770.

Po decyzji o budowie nowego kościoła w Czerwonej Wodzie wykupiono sąsiednią działkę i dołączono ją do parceli kościelnej. Teren ten otoczono murem i w latach następnych na obszarze w ten sposób ograniczonym wzniesiono świątynię i założono cmentarz dla miejscowych parafian. W XIX w. bezpośrednio przy murze zaczęto stawiać okazałych rozmiarów nagrobki architektoniczne. Z czasem zajęły one wewnętrzną powierzchnię muru o w jego pd.-zach. i zach. partiach.

Sam mur ma wysokość 1,5 – 2,5 m, został wymurowany z cegły i kamienia, otynkowany. Do dzisiejszych czasów zachował się zespół 43 nagrobków przyściennych o ramowej strukturze

83

architektonicznej i zróżnicowanej formie (od prostych podziałów ramowych lizenami przez licowania cegłą i okładziną kamienną w regularnych wątkach po architektoniczne układy z motywem arkady wspartej na pilastrach lub kolumnach z bogatą dekoracją ornamentalną). Powstały one w różnym okresie od 2. poł. XIX w. po lata 30. XX w.

Strona |

Ryc. 9. Fragment muru cmentarnego w Czerwonej Wodzie z nagrobkami przyściennymi. Fot. P. Zubrzycki.

RUSZÓW, kościół poewangelicki (trwała ruina)

Datowanie: ok. 1400 r.

Pierwotne wezwanie: św. Jerzego.

Najstarszy zachowany kościół w Ruszowie, powstały prawdopodobnie jeszcze w średniowieczu, jako świątynia katolicka. Początkowo podlegał pod parafię w Dłużynie. W 1568 r. przejęła go gmina protestancka.

W wieku XVII dostawiono do bryły wieżę, a kolejnej znaczącej rozbudowy (poszerzenie prezbiterium) dokonano w latach 1724-1725. W 1756 kościół wzbogacił się o nowy, okazały ołtarz. W roku 1676 na wieży kościelnej ulokowano zegar, a w 1749 r. zamontowano organy. Do najcenniejszego wyposażenia świątyni należała ambona i chrzcielnica z brązu. Żaden element z tego wyposażenia nie dotrwał do naszych czasów.

Obecnie kościół ma formę obiektu wolnostojącego, w postaci trwałej ruiny. Zachowały się ściany obwodowe korpusu i oszkarpowanego prezbiterium z kamienia łamanego, rudy darniowej i cegły z podwieszonymi fragmentami żebrowych sklepień sieciowych z cegły oraz bryła kwadratowej wieży nakrytej dachem dwuspadowym (oryginalnie z sygnaturką). Odtworzono część dachu z dachówki nakrywającego korpus, częściowo bryłę nakryto łukowatym

84

pokryciem poliwęglanowym. W ścianach kościoła zachowało się 16 kamiennych nagrobków i epitafiów z XVIII i XIX w.

RUSZÓW, kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa

Datowanie: 1906-1908.

Pierwotne wezwanie:

W wieku XIX nastąpił rozwój Ruszowa, zwiększyła się populacja wsi, w tym także ludności wyznania katolickiego. Społeczność katolicka, na początku XX w. licząca już ponad dwustu wiernych, zakupiła parcelę w środkowej części wsi, niedaleko dworca kolejowego z

przeznaczeniem na nowy kościół. W latach 1906-1908 wybudowano neogotycką świątynię, nawiązującą do tradycji budownictwa katolickiego.

Jest to dobrze zachowana budowla orientowana w podłużnym, symetrycznym osiowym układzie, o bryle rozczłonkowanej, powstałej przez addywne zestawienie poszczególnych członów. Prostokątny, jednoprzestrzenny czteroprzęsłowy korpus od wsch. zamknięty jest płytkim zamkniętym trójbocznie prezbiterium, a od zach. – kwadratową pięciokondygnacyjną wieżą, flankowaną aneksami założonymi na planie kwadratu o ściętym narożu zewnętrznym. W pn.-wsch. narożnik prezbiterium i korpusu dostawiono poprzecznie zakrystię na planie prostokąta o ściętych zewnętrznych narożach. Korpus i prezbiterium oszkarpowane z

ukośnie ustawionymi szkarpami naroż-

Ryc. 10. Kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa w

Ruszowie. Fot. P. Zubrzycki. nymi, w korpusie dodatkowo międzyprzęsłowe przypory wewnętrzne w kształcie

przyściennych lizen. Elewacje otynkowane, posadowione na niskim cokole, o regularnym układzie osi, kształtowanie jednorodnie pod względem formy i detalu. Elewacje wieży o układzie pięciokondygnacyjnym, elewacje pozostałych członów jednokondygnacyjne. Detal wykonany w tynku o prostych formach (wkłękowo profilowanie ościeża, otworów okiennych i drzwiowych, gzymsy) z wyjątkiem bogatszego zespołu form w elewacji zach. (imitacja w tynku boniowania płaskiego, ślepe maswerki nad otworami drzwiowymi, obramienie okulusów w

formie rozety, obramienie otworu wejściowego w formie imitacji portalu gotyckiego, płytkie okrągłe blendy). Zachowane oryginalne wypełnienie otworów drzwiowych „Agnus Dei”.

STARY WĘGLINIEC, kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej.

Datowanie: 1687 r.

Pierwotne wezwanie: św. Anny.

Kościół parafialny pw. Matki Bożej Szkaplerznej powstała w miejscu starszego, najprawdopodobniej drewnianego założenia w XVII w. Był to wówczas kościół ewangelicki św. Anny. Kilkukrotnie go przebudowywano: w XVIII w. dostawiono do bryły przedsionek, w XIX w. dodano wieżę, a w 1962 r. rozbudowano dawną kostnicę, która obecnie pełni funkcję za-

krystii. Do lat 80. XX wieku w kościele znajdowały się organy z końca XVII wieku.

W chwili obecnej jest to obiekt wolnostojący, orientowany, o bryle rozczłonkowanej, powstałej przez addywne zestawienie prostych brył geometrycznych. Prostokątny jednoprzestrzenny korpus, zamknięty trójbocznym prezbiterium przekryto wspólnym dachem wielospadowym. Od str. zach. dostawiona niższa kwadratowa bryła kruchty, kryta dachem dwuspadowym, na środku korpusu nadbudowana ośmioboczna smukła dwukondygnacyjna wieża, zwieńczona wysokim hełmem iglicowym. Elewacje otynkowane, jednorodne formalnie, z narożnikami i wieżą z wykonaną w tynku

imitacją boniowania płaskiego, ze skromnym deta-

Ryc. 11. Kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej w Starym Węglińcu.

Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

WĘGLINIEC, kościół p.w. NMP Królowej Polski.

Datowanie: 1867-1878.

Rozrastająca się społeczność Węglińca nie chcąc uczęszczać do oddalonego o kilka km kościoła w Starym Węglińcu korzystała początkowo z niewielkiej kaplicy urządzonej na terenie

Strona |

dworca. Szybko przestała ona jednak wystarczać wobec rosnących potrzeb mieszkańców i osób przejezdnych, dlatego podjęto decyzję o budowie nowego kościoła protestanckiego. Wybrano działkę w dogodnej odległości od dworców kolejowych. Prace rozpoczęto wkrótce po ukończeniu rozbudowy węzła kolejowego i budynku Nowego Dworca (dworca kolei

86

dreźnieńskiej). Ostatecznie oddano go do użytku w 1878 r. Nie miał jeszcze wówczas charakterystycznej wysokiej wieży, którą dostawiono do korpusu w 1934 r. Stylistycznie budowla łączy w sobie cechy neogotyku i neoromanizmu, a masywna modernistyczna wieża została bardzo dobrze wtopiona we wcześniejszą bryłę.

Kościół ten jest budowlą wolnostojącą, o bryle rozczłonkowanej, powstałej przez addywne zestawienie prostych brył geometrycznych. Prostokątny, jednoprzestrzenny korpus, kryty dachem dwuspadowym, zamknięty od strony pd. niższym pięciobocznym prezbiterium, między korpusem a prezbiterium usytuowana bocznie od strony wsch. znacznie wyższa kwadratowa wieża bez wyraźnego podziału na kondygnacje, nakryta dachem namiotowym. Elewacje o regularnym układzie i jednorodnie formalnie, licowane cegłą paloną w regularnym wątku krzyżowym. Elewacje korpusu o układzie dwukondygnacyjnym, z podwójnymi oknami (biforiami) w dolnym ciągu. Prezbiterium oszkarpowane, detal architektoniczny w cegle (fryzy kostkowe i konsolkowe, klinćowe ustawienie cegieł w obramieniach otworów okiennych, okna zamknięte łukiem pełnym lub ostrym, z podziałami ceglany

maswerkiem).

Ryc. 12. Kościół p.w. NMP Królowej Polski w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

WĘGLINIEC, dworzec kolei berlińskiej (Stary Dworzec).

Datowanie: 1845-1847.

Budowa najstarszego w Węglińcu dworca kolejowego związana była ściśle z realizacją wielkiej inwestycji – uruchomieniem dalekobieżnego połączenia kolejowego relacji DreznoWrocław. Oddano go do użytku już w 1847 r., jest to zatem jeden z najstarszych przykładów budownictwa

Strona |

tego rodzaju w Europie środkowej. Nadano mu reprezentacyjną formę, odpowiadającą jego nadrzędnej funkcji w ważnym węźle kolejowym. Stylistycznie miał przypominać budowlę obronną z dwiema wieżami, co generalnie odpowiada tendencjom z pionierskiego okresu architektury kolejowej. Nadano mu charakter wyspowy (z trzech stron otaczały go tory), co potęgowało wrażenie, że jest to solidna twierdza, położona w rozwidleniu rzek.

Należy podkreślić, że ta monumentalna bryła dowodzi wagi, jaką przywiązywano do inwestycji budowy magistrali kolejowej na osi wschód-zachód i traktowania tego zamierzenia jako elementu polityki długofalowej. Umieszczono go przecież na terenie pozbawionym jakiegokolwiek zabudowy i on sam stał się czynnikiem miastotwórczym – to w sąsiedztwie tego

87

właśnie budynku dość szybko zaczęło się formować osiedle, które funkcjonuje obecnie pod nazwą Węglińca.

Omawiany dworzec należy do rozbudowanego zespołu współczesnego dworca kolejowego, obecnie mieści siedzibę dyrekcji PKP. Jest to obiekt na planie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, o bryle dwukondygnacyjnej z kondygnacją użytkowego poddasza, lekko zryzalitowanej od strony północnej i południowej, z dwoma trójkondygnacyjnymi wieżami, dostawionymi bocznie do dłuższego boku od strony zach., nakryty systemem dachów płaskich. Od strony wschodniej bryłę zamyka człon w kształcie podkowy z pięciobocznym dziedzińcem.

Wszystkie części budynku zwieńczono pełną ścianką attykową, kryjącą dachy korpusu,

Ryc. 13. Najstarszy dworzec (dworzec kolei berlińskiej) w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki. wież i ryzalitów. Elewacje otynkowane o regularnym układzie, jednorodne formalnie. Detal architektoniczny prosty, wykonany w tynku – gzymsy, proste obramienia otworów okiennych i drzwiowych o wykroju prostokątnym, lub zamkniętych łukiem pełnym. Węzeł kolejowy w Węglińcu szybko się rozrastał, a jego ranga rosła, dlatego już dwadzieścia lat po wybudowaniu pierwszy dworzec utracił znaczną część swoich funkcji na rzecz nowego budynku umiejscowionego nieopodal (mowa o tzw. Nowym Dworcu, dworcu kolei drezdeńskiej). Omawiany dworzec został wówczas

Strona |

(lata 1865-1867) przebudowany, a w latach 30-tych XX w. zabudowano pierwotny dziedziniec wschodni i dostawiono drewniany ganek ze schodami.

W ostatnich latach obiekt ten został wzorcowo odrestaurowany i po latach zaniedbania zyskał nową funkcję budynku administracyjnego.

WĘGLINIEC, dworzec kolei drezdeńskiej (Nowy Dworzec).

Datowanie: 1865-1867.

Architekt: Hermann Cuno.

Węzeł kolejowy w Węglińcu bardzo szybko się rozwijał, rosła jego ranga i obciążenie ruchem kolejowym. W momencie podjęcia po 1860 r. decyzji o budowie połączenia z Lubaniem i Jelenią Górą konieczne okazało się również całkowite przeobrażenie obiektów służących obsłudze podróżnych, tak, by były one komfortowe i wydolne. Od tej pory Węgliniec stał się bardzo ważną stacją przesiadkową dla ruchu wschód-zachód (z Drezna przez Wrocław aż do ośrodków przemysłowych Górnego Śląska) i ruchu w kierunku kurortów sudeckich.

88

Nowy budynek dworca umiejscowiono w bezpośrednim sąsiedztwie starszego. Był on już w założeniu dworcem mogącym przyjmować pociągi najwyższej kategorii, wyposażonym w pomieszczenia służące obsłudze gości najwyższej rangi – koronowanych głów, ważnych polityków, przedstawicieli arystokracji. Ponadto przewidziano także poczekalnie dla pasażerów 1 i 2 klasy i osobne dla pasażerów 3 i 4 klasy. Mieścił także restaurację i ekspedycję poczty oraz przesyłek bagażowych. Charakteryzuje się wybitnymi wartościami architektonicznymi i artystycznymi, wielką dbałością o wykończenie wnętrz i detal. Jego bogata dekoracja w cegle klinkierowej zawiera w sobie skomplikowany program ideowy podkreślający rangę i rolę kolejnictwa na Dolnym Śląsku.

do
pełni

Ma
jest
ma

regularnym wątku krzyżowym, o regularnym układzie, jednorodne formalnie, w dolnej kon-

Ryc. 14. Młodszy dworzec (dworzec kolei drezdeńskiej) w Węglińcu, zbliżenie na jedno z wejść z peronu. Fot. P. Zubrzycki.

Omawiany dworzec kolei drezdeńskiej należy zespołu wielu budynków tworzących także obecnie kompleks kolejowy. Współcześnie funkcję dworca kolejowego i ośrodka kultury (mieści przykładowo kino).

Wybudowano go na planie wydłużonego prostokąta, a w latach późniejszych obudowano z czterech stron wiatą peronową. on strukturę dwuczłonową. Człon zach. o zwartej, jednokondygnacyjnej bryle, nakryty dachem trójspadowym, a wyższy człon wsch. formę dwukondygnacyjną, z płytkami, obustronnymi ryzalitami na osi dłuższych elewacji. Nakryty został dachem czterospadowym z naczółkami zamykającymi ryzality. Elewacje licowane są cegłą w

dygnacji w obu członach artykułowane ciągiem zamkniętych półkolistych arkad o bogatej dekoracji.

W drugiej kondygnacji członu wsch. zastosowano podział ramowy płaskimi lizenami, a w płycinach zdwojone prostokątne otwory okienne. W wyższych kondygnacjach elewacji ryzalitów – potrójne otwory okienne ze ślepym nadświetlem, zamkniętym łukiem pełnym, szczyty ryzalitów z trójkątnymi naczółkami z okulusem i ornamentem roślinnym w polu. Obramienie frontonu obejmuje fryz z rozetami i palmetami z umieszczoną na wierzchołku rzeźbą kobiety trzymającej uskrzydłone koło – personifikacją kolei żelaznej.

Detal architektoniczny wyróżnia się bogactwem, wykonany został w cegle i tynku, zaakcentowano go dodatkowo odmienną kolorystyką (gzymsy, fryzy arkadkowe i kostkowe, profilowane wklęsłowo obramienia arkad z rozetkami i motywem przewiązanych taśmą piszczalek, ujęte w pilastry o stylizowanych głowicach i kompozytowych z ornamentem kaboszonowym na czele łuków zwieńczonych akroterionami i wolutami, kolumnienki z głowicami kielichowymi i motywy orła w dekoracji ryzalitów, ścięte ukośnie obramienia otworów okiennych w

89

wyższej kondygnacji części wsch., stylizowany ornament akantowy w polach trójkątnych naczółków w ryzalitach, naczółki zdobione motywem główek męskich i kobiecych, gryfy obejmujące okulus – pierwotnie zegar).

Strona |

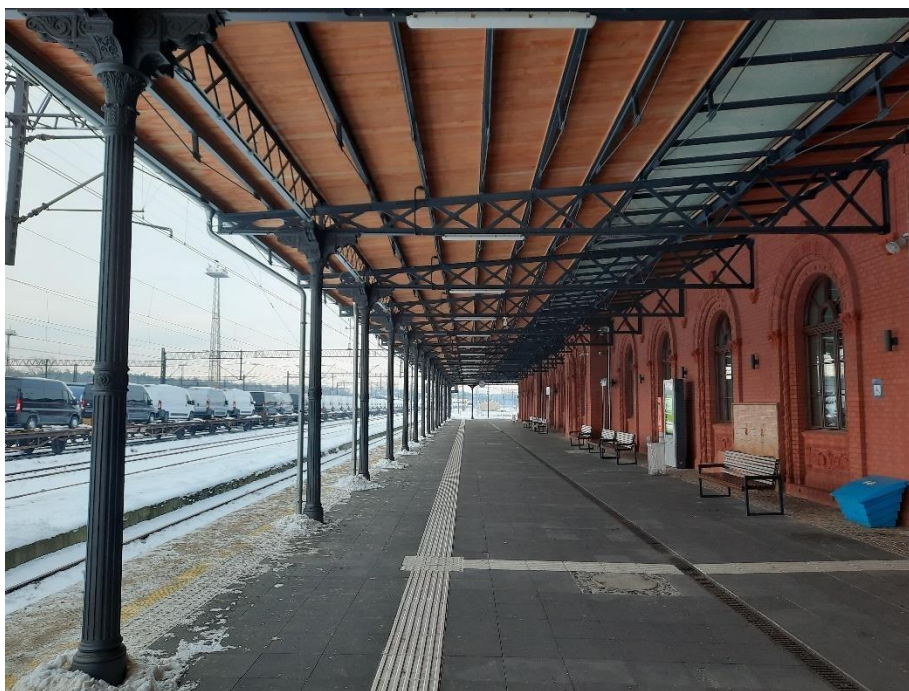
W ostatnich latach obiekt ten został wzorcowo odrestaurowany i przywrócono mu pierwotną funkcję.

WĘGLINIEC, wiata peronowa przy dworcu kolei drezdeńskiej (Nowym Dworcu).

Datowanie: po 1867 r.

Architekt: prawdopodobnie Hermann Cuno.

Wiatę peronową dodano do elewacji dworca kolei drezdeńskiej prawdopodobnie wkrótce po ukończeniu samego budynku i przypuszcza się, że została zaprojektowana przez tego samego architekta. Miała służyć wygodzie podróżnych oczekujących na peronie osłaniając ich od deszczu i słońca. Jest to integralny element dworca, odpowiadający mu niespotykanymi gabarytami i zastosowaniem bogatego zdobnictwa oraz nowatorskich jak na ówczesne czasy rozwiązań technologicznych.

Ryc. 15. Wiatą peronowa na dworcu w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

Nadano jej formę otwartą od strony peronów, bardzo ozdobną, współgrającą z imponującym gmachem dworca. Jest to założenie jednokondygnacyjne, o konstrukcji metalowej kratownicowej, wspartej od zewnątrz na żeliwnych smukłych kolumnach z cokołami i bazami, kanelowanymi trzonami i kielichowymi głowicami, zdobionymi ornamentem palmetowych z nasadnikami w formie wolutowych kroksztynów w układzie krzyżowym. Dach o niewielkim nachyleniu i spadku od strony budynku dworca w stronę torów.

Na terenie gminy Węgliniec wpisano do rejestru zabytków ruchomych tylko jeden zespół: **wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Węglińcu** (decyzja nr 75/B/01/1-9 z dnia 04.05.2001 r.).⁴⁶

Żadne ze stanowisk archeologicznych omawianego obszaru nie zostało objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków archeologicznych.

5.3.2. OCHRONA ZABYTKÓW W MIEJSCOWYCH PLANACH ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Prawną formą ochrony zabytków, której stanowienie należy do kompetencji gminy są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W powyższych dokumentach określa się m.in. rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uzgadniane są z wojewódzkim konserwatorem zabytków, pod kątem wprowadzania zapisów, dotyczących ochrony zabytków⁴⁷.

5.4. ZABYTKI Z TERENU GMINY WĘGLINIEC WPISANE DO GMINNEJ

⁴⁶ Szerzej o tym zespole zob. rozdz. 5.2.4. Zabytki ruchome.

⁴⁷ Szczegółowe omówienie MPZP gminy Węgliniec pod kątem ustaleń dotyczących zabytków zob. w rozdz. 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy Węgliniec).

EWIDENCJI ZABYTKÓW

Art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) stanowi: „*Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy*”.

W gminnej ewidencji zabytków (w skrócie GEZ) powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wprowadzenie budynku lub zespołu czy obszaru do GEZ nie dotyczy wyłącznie obiektów o ponadprzeciętnych walorach zabytkowych i nie przekłada się na obligatoryjny wpis zabytku do rejestru zabytków. Do ewidencji powinny zostać włączone również obiekty o typowych rozwiązaniach i lokalnym znaczeniu.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Węgliniec znajdują się obiekty, zespoły i obszary chronione zlokalizowane na terenie wszystkich miejscowości znajdujących się na obszarze gminy: miasta Węglińca, oraz wsi: Czerwonej Wody, Jagodzina, Kościelnej Wsi, Okrąglicy, Piasecznej, Polany, Ruszowa, Starego Węglińca i Zielonki. Prace nad aktualizacją GEZ Gminy Węgliniec prowadzone były w 2023 r. przez **Pawła Zubrzyckiego** na podstawie istniejącego zespołu kart adresowych zabytków znajdującego się w posiadaniu Urzędu Gminy i Miasta Węgliniec, wykonanych lub zaktualizowanych przez Pana **Tadeusza Orawca (zabytki architektury)** i Pana **Tomasza Wrocławskiego (stanowiska archeologiczne)** w 2007 r.

GEZ podzielona została na następujące części:

1. układy przestrzenne objęte ochroną;
2. zabytki architektury;
3. stanowiska archeologiczne.

Celem GEZ jest podanie w sposób uporządkowany i przejrzysty podstawowych informacji dotyczących obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, a także ocena i

Strona |

dokumentacja aktualnego stanu zachowania dziedzictwa kulturowego. W toku prac nad aktualizacją kart adresowych wykazano szereg istotnych zmian w stosunku do sytuacji zaobserwowanej w 2007 r. Niektóre z obiektów przestały istnieć, inne z kolei uległy daleko idącej degradacji i ich stan techniczny grozi katastrofą budowlaną. Duża grupa budynków została przebudowana lub odnowiona w nieprawidłowy sposób, który doprowadził do utraty przez nie walorów obiektu zabytkowego⁴⁸.

Gminna ewidencja stanowi punkt wyjścia do tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, jak również dokumentów takich jak niniejszy *Program opieki nad*

zabytkami. Jest niezbędnym narzędziem służącym organom samorządowym do zarządzania lokalnych dziedzictwem.

5.4.1. UKŁADY PRZESTRZENNE UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

W GEZ znajdują się następujące obszary:

- układ urbanistyczny miejscowości Węgliniec,
- układy ruralistyczne miejscowości Czerwona Woda, Jagodzin, Kościelna Wieś, Okrąglica, Piaseczna, Polana, Ruszów, Stary Węgliniec.

Jedyny układ urbanistyczny na omawianym obszarze (miasta Węglińca) pozostaje do dnia dzisiejszego bardzo dobrze czytelny. Jest to założenie stosunkowo młode, rozwinęło się stopniowo w drugiej poł. XIX w. i początkach wieku XX. Charakteryzuje się przemyślaną, uporządkowaną strukturą, umiejscowioną na południe od pierwotnego czynnika miastotwórczego – węzła kolejowego z towarzyszącą mu imponującą infrastrukturą. W centrum znajduje się czworoboczny teren zielony (Park Miejski), od którego odchodzą ulice

⁴⁸ szczegółowe informacje zawarte zostały w uwagach wprowadzających do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków gminy Węgliniec z 2023 r. (w posiadaniu Miasta i Gminy Węgliniec).

krzyżujące się pod kątem prostym. Pod względem funkcji daje się zauważyć podział na strefy – w części południowej miejscowości grupują się domy w zabudowie jednorodzinnej z otaczającymi je niewielkimi ogrodami, w części północnej powstały liczne budynki wielorodzinne.

Układy ruralistyczne wyznaczone zostały dla starych puszczańskich miejscowości, mających średniowieczną, lub wczesnonowożytną metrykę. W zdecydowanej większości na obszarze gminy Węgliniec przeważają wielodrożnice. Taki układ przyporządkowany został do Czerwonej Wody, Jagodzina, Piasecznej, Ruszowa. Z kolei Stary Węgliniec to ulicówka ciągnąca się na osi północ-południe wzdłuż ciągu ul. Głównej, będącej odcinkiem starej trasy wiodącej przez Puszcę Zgorzelecką (obecnie droga nr 296). Inne miejscowości są osiedlami powstałymi przy zakładach produkcyjnych (przykładowo Okrąglica, Polana).

5.4.2. ZABYTKI ARCHITEKTURY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Ogółem w gminnej ewidencji zabytków ujęto 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków⁴⁹, a także 406 innych obiektów (**aktualna lista obejmuje zatem 415 pozycji**). Są to w zdecydowanej większości domy mieszkalne, zarówno w zabudowie jedno- jak i wielorodzinnej.

Ponadto w ewidencji ujęto także wybrane budynki gospodarcze (towarzyszące niektórym z domów mieszkalnych ujętych w GEZ), szkoły z Czerwonej Wody, Węglińca, Polany, Zielonki, dawne restauracje, zajazdy, remizy strażackie, przykłady architektury kolejowej, obiekty użyteczności publicznej, przemysłowe, dwie wieże ciśnień z Węglińca. Włączono do niej także jedyny przykład architektury sakralnej z terenu gminy, który jak dotąd nie został objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków – kościół parafialny p.w.

⁴⁹ zob. rozdz. 5.3.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.

Najświętszego Serca Pana Jezusa w Węglińcu ⁵⁰. Ponadto GEZ obejmuje także cmentarze z Czerwonej Wody, Starego Węglińca, Węglińca, Jagodzina, Ruszowa, Kościelnej Wsi.

Wiele z obiektów zabytkowych ma obecnie inną od pierwotnej funkcję, przykładowo mniejsze szkoły w Polanie i Zielonce, czy budynek poczty w Czerwonej Wodzie są w tej chwili zwykłymi domami mieszkalnymi, a dawna kopalnia węgla brunatnego „Stadt Görlitz” w Zielonce przekształcona została w zakład przemysłowy o zupełnie innym profilu działalności. Wille z Ruszowa i Węglińca wykorzystywane są jako ośrodki zdrowia, czy przedszkola, ruszowski Dom Strzelecki jako świetlica, a zajazd w Jagodzinie jako biblioteka i lokalny ośrodek kultury. Dawny kościół ewangelicki w Ruszowie został zabezpieczony i zamieniony w centrum kulturalne i kaplicę przedpogrzebową. Przykłady można byłoby mnożyć. Mimo tych znaczących zmian w sposobie wykorzystywania należy podkreślić, że dostosowanie funkcji wspomnianych budynków do aktualnych potrzeb zagwarantowało ich przydatność dla miejscowej społeczności, a co za tym idzie dobry stan zachowania.

Niestety od 2007 r., kiedy to wykonano poprzednio karty GEZ, wiele cennych budynków przestało istnieć, lub ich stan techniczny jest dramatyczny i grozi katastrofą budowlaną. Wśród **problemów obserwowanych w terenie** w trakcie prac aktualizacyjnych z 2023 r. w pierwszym rzędzie należy wskazać:

1. niemal powszechna praktyka wymiany oryginalnej stolarki okiennej i drzwiowej na tanie współczesne zamienniki;
2. wymiana pokrycia dachowego na niezgodne z zasadami przyjętymi dla budynków zabytkowych,

-
3. zakłócenie porządku architektonicznego elewacji wtórnymi przemurowaniami (zamurowywanie otworów okiennych i drzwiowych, niekiedy nawet głównego wejścia
-

⁵⁰ co ciekawe wyposażenie tej świątyni jako jedyny wyjątek na terenie gminy zostało wpisane do rejestru zabytków ruchomych województwa dolnośląskiego – zob. **rozdz. 5.2.4. Zabytki ruchome**.

do budynku, poszerzanie otworów okiennych, wybijanie zupełnie nowych otworów okiennych lub drzwiowych),

4. ocieplanie i tynkowanie elewacji w taki sposób, że zniszczeniu lub zakryciu ulega większość, a w skrajnych przypadkach całość oryginalnego detalu architektonicznego (gzymsy, fryzy, opaski wokół otworów okiennych i drzwiowych, płyciny, elementy dekoracyjne, itp.).
5. ocieplanie i tynkowanie elewacji obiektów, które oryginalnie licowane były cegłą paloną lub klinkierową, często z bogatym detalem architektonicznym wykonanym w cegle.
6. dostawianie do budynków zabytkowych zupełnie nie pasujących do nich aneksów (ganków, garaży, dodatkowych pomieszczeń).
7. rażąca i bardzo jaskrawa kolorystyka elewacji, niezgodna z pierwotnym wyglądem budynków.

Okazuje się jednak, że niektóre z obiektów doczekały się renowacji na bardzo wysokim poziomie. Jako chlubne przykłady można wskazać oba budynki dworcowe w Węglińcu, kościół ewangelicki w Ruszowie, budynek przy ul. Zgorzeleckiej 7 i ul. Żagańskiej 2 w Ruszowie, obiekty należące do nadleśnictw

Ryc. 16. Przykład bardzo udanej rewaloryzacji zabytku - Ruszów, w Ruszowie i przy ul. Piłsud.
Zgorzelecka 7. Fot. P. Zubrzycki.

skiego 6 w Węglińcu, dawny dom wielorodzinny dla pracowników poczty przy ul. Piłsudskiego 1 w Węglińcu, siedzibę Urzędu Gminy w Węglińcu przy ul. Sikorskiego 3. Wiele innych budynków wyróżnia się dobrym stanem zachowania oryginalnej substancji, lub ma potencjał do znalezienia się wśród

wyróżniających się obiektów w gminie, jeśli zostaną poddane pracom remontowym i restauracyjnym zgodnie z wymogami służb konserwatorskich.

5.4.3. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Jak już wspomniano kilkakrotnie pozostałości działalności człowieka na terenie obecnej gminy Węgliniec w pradziejach prezentują się nadzwyczaj skromnie, a z okresu wczesnośredniowiecznego brak jak dotąd udokumentowanych śladów zasiedlenia terenów leśnych. **W gminnej ewidencji zabytków ujętych zostało 37 stanowisk archeologicznych**, jednak żadne z nich nie wydaje się mieć znaczącego potencjału poznawczego (brak reliktyw osadnictwa wyższej rangi, objętych wpisem do rejestru zabytków archeologicznych), względnie są to znaleziska przedwojenne, znane obecnie z archiwaliów, o niepewnej, lub nieustalonej lokalizacji ⁵¹. W gminnej ewidencji zabytków figurują stanowiska archeologiczne z następujących miejscowości:

1. **Czerwona Woda** – 13 stanowisk (nr 1-13 w miejscowości, nr 1-12, 27 na obszarze AZP 76-11); ślady osadnictwa z neolitu, epoki brązu (k. przedłużycka), średniowiecza; domniemane cmentarzysko i skarb z wczesnej fazy k. łużyckiej (II okr. epoki brązu); osada średniowieczna i skarb nowożytnych monet.
2. **Jagodzin** – 2 stanowiska (nr 1-2 w miejscowości, nr 1-2 na obszarze AZP 74-11); ślady osadnictwa z neolitu.
3. **Kościelna Wieś** – 13 stanowisk (nr 1-13 w miejscowości, nr 1, 3-9, 11-14 na obszarze AZP 73-11 i nr 2 na obszarze AZP 72-11); obozowiska mezolityczne, ślady osadnictwa z neolitu i pradziejów, cmentarzysko ciepłopalne i osada k. łużyckiej (III-V okr. epoki brązu) i osady ze schyłkowej fazy k. łużyckiej (wczesna epoka żelaza, HaC), ślady osadnictwa średniowiecznego.

⁵¹ szerzej o tej tematyce zob. **rozdz. 5.2.1.1. Najstarsze osadnictwo**, oraz **rozdz. 5.2.5. Zabytki archeologiczne**.

4. **Okrąglica** – 4 stanowiska (nr 1-4 w miejscowości, nr 4-6 na obszarze AZP 72-11); obozowisko i ślad osadnictwa z mezolitu, ślad osadnictwa neolitycznego oraz skarb monet rzymskich (okres wpływów rzymskich, *terminus post quem* 217 r. n.e.).

5. **Polana** – 1 stanowisko (nr 1 w miejscowości, nr 1 na obszarze AZP 73-10); ślad osadnictwa z epoki kamienia.

6. **Ruszków** – 3 stanowiska (nr 1-3 w miejscowości, nr 2, 10, 15 na obszarze AZP 73-11); obozowisko mezolityczne, oraz cmentarzysko ciałopalne i osada ze schyłkowej fazy k. łużyckiej (wczesna epoka żelaza, HaC).

7. **Stary Węgliniec** – 1 stanowisko (nr 1 w miejscowości, nr 1 na obszarze AZP 75-11); wielokulturowe – ślady osadnictwa z neolitu i wczesnego okr. epoki brązu (k. unietycka) i osada nowożytna.

5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Za zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy należy uznać w pierwszym rzędzie obiekty wpisane do rejestru zabytków (zob. rozdz. 5.3.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków) oraz kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Węglińcu. Spośród nich wyróżniają się szczególnie **dwa dworce w Węglińcu**, będące zabytkami o znaczeniu ponadregionalnym.

Ponadto dla krajobrazu kulturowego gminy bardzo typowa jest zabudowa wielorodzinna dawnych osiedli robotniczych i pracowniczych z Ruszowa i Węglińca. Zachowane są one raczej w dobrym stanie, razem z towarzyszącymi zabudowaniami gospodarczymi. Zagrożenie dla nich stanowi obecnie ocieplanie i tynkowanie elewacji, co prowadzone jest w nieprawidłowy sposób i czego skutkiem jest zwykle utrata bogatej dekoracji oraz zatarcie charakteru zabytkowego tych obiektów.

Ryc. 17. Budynek licowany cegłą klinkierową - Węglińiec, ul. Piłsudskiego 1. Fot. P. Zubrzycki.

97

Dużymi walorami architektonicznymi odznaczają się budynki z typowymi dla puszcząńskich miejscowości elewacjami licowanymi cegłą klinkierową, często z bogatym detalem (fryzami kostkowymi, gzymsami, naczótkami, okulusami, zastosowaniem cegieł wielobarwnych, itp.). Do najciekawszych przykładów takiego budownictwa należą, oprócz oczywiście tzw. Nowego Dworca (dworca kolei drezdeńskiej, obecnie PKP), dawny hotel kolejowy przy ul. Sikorskiego 5, budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Sikorskiego 34, oraz dawny dom pracowników poczty przy ul. Piłsudskiego 1 w Węglińcu, dawny Dom Strzelecki przy ul. Strzeleckiej 3, budynek nadleśnictwa przy ul. Zgorzeleckiej 10 i dom mieszkalny przy ul. Strzeleckiej 5 w Ruszowie, oraz budynki nadleśnictwa przy ul. Piłsudskiego 4 i ul. Piłsudskiego 6 w Węglińcu.

Na uwagę zasługują także obiekty częściowo licowane a częściowo tynkowane, o bogatej ornamentyce – budynek poczty przy ul. E. Plater 3 w Ruszowie i siedziba biblioteki (a niegdyś szkoła) przy ul. Wojtyły 10 w Węglińcu.

Kolejnymi zabytkami na które warto zwrócić uwagę są odrestaurowane obiekty

zlokalizowane przy ul. Zgorzeleckiej 7 i ul.

Ryc. 18. Siedziba biblioteki, Węglińiec, ul. Wojtyły 10.

Fot. P. Zubrzycki. Śnień miejska i kolejowa z Wę-

Żagańskiej 2 w Ruszowie, wieże ci-

glińca. Na koniec wspomnieć należy jeszcze o znajdujących się w złym stanie technicznym, bądź remontowanych niezgodnie z zasadami przyjętymi dla obiektów zabytkowych willach z Węglińca – ul. Kochanowskiego 8 i ul. Piłsudskiego 18.

98

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest metodą pozyskiwania oraz porządkowania danych służących lepszemu poznaniu badanej jednostki, w tym przypadku zasobu kulturowego gminy Węglińiec. Jej wyniki

Strona |

staną się podstawą do określania celów i zadań mających doprowadzić do poprawy stanu zachowania lokalnego dziedzictwa i jak najlepszego wykorzystania jego potencjału dla korzyści wszystkich mieszkańców gminy.

Nazwa SWOT pochodzi od pierwszych liter angielskich słów:

- **Strengths** (mocne strony),
- **Weaknesses** (słabe strony),
- **Opportunities** (szanse),
- **Threats** (zagrożenia).

Czynniki analizowane w analizie SWOT dzielimy na:

wewnętrzne – **pozytywne** (silne strony) i **negatywne** (słabości), oraz

zewnętrzne – **pozytywne** (szanse) i **negatywne** (zagrożenia).

Do czynników wewnętrznych pozytywnych (silne strony) zaliczymy te zasoby lub zjawiska, które służą rozwojowi i na które wpływ ma bezpośrednio gmina poprzez swoje instytucje gminne, władze samorządowe, jak i mieszkańców. Do czynników wewnętrznych negatywnych (słabe strony) zaliczymy braki lub zjawiska, które w różnym stopniu utrudniają i ograniczają możliwość rozwoju miejscowości. Na ich występowanie również bezpośredni wpływ ma gmina.

Czynniki zewnętrzne pozytywne (szanse) to zjawiska i tendencje występujące w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane staną się impulsem do rozwoju oraz osłabiają zagrożenia. Czynniki zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – to wszystkie czynniki zewnętrzne, które postrzegamy jako bariery rozwoju, utrudnienia, dodatkowe koszty działania. Zarówno na szanse jak i zagrożenia nie mamy wpływu, występują one w otoczeniu i na ich obecność i natężenie mają wpływ inne podmioty, okoliczności niezależne.

TABELA 8.

POZYTYWNE	NEGATYWNE
SILNE STRONY	SŁABOŚCI
• położenie na trójstyku granic Polski, Niemiec i Czech, udogodniony transport dzięki sieci dróg (w tym autostrady A4) oraz obecności węzła kolejowego, obecność zabytków o znaczeniu ponadregionalnym – Stary Dworzec (kolei berlińskiej) i Nowy Dworzec (kolei drezdeńskiej) w Węglińcu, aktywna społeczność (liczne stowarzyszenia, kluby), • obecność instytucji lub innego podmiotu zajmującego się kulturą w większości miejscowości w gminie, zaktualizowana gminna ewidencja zabytków, zachowane elementy dziedzictwa kulturowego – zabytki, zespoły, układy przestrzenne, • wysokie walory przyrodnicze regionu – możliwość rozwoju turystyki poprzez • połączenie zasobów przyrodniczych i kulturowych, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego • obejmujące ochroną obiekty zabytkowe, istniejące szlaki turystyczne sprzyjające zarówno turystyce przyrodniczej jak i kulturowej, wielokulturowa historia regionu złożona z • bogatych tradycji różnych grup etnicznych, przykłady prawidłowej • odbudowy/renowacji i adaptacji obiektów zabytkowych, oznakowanie tablicami informacyjnymi wielu cenniejszych • obiektów zabytkowych. • •	• niewystarczająca świadomość społeczna znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego, zły stan • zachowania i postępująca degradacja części obiektów ujętych w GEZ (całkowite zniszczenie i rozbiórka kilkunastu obiektów w ostatnich latach, wiele budynków zagrożonych katastrofą budowlaną), • brak świadomości właściwego korzystania z przestrzeni publicznej – oszpecenie elewacji budynków, dewastacja otoczenia zabytków, nieprawidłowo prowadzone remonty skutkujące utratą walorów zabytkowych przez bardzo liczne budynki w gminie, • niewystarczająca świadomość właścicieli obiektów zabytkowych na temat zasad opieki nad zabytkami, niewystarczająca • świadomość właścicieli obiektów zabytkowych na temat możliwości pozyskania dofinansowań i dotacji na remont i rewaloryzację obiektów zabytkowych, niedostateczna liczba • publikacji na temat dziedzictwa kulturowego gminy, niewystarczająca • promocja walorów kulturowych gminy, • słabo rozwinięta baza noclegowa, trudności finansowe właścicieli • zabytków, niedostateczny stan zabezpieczeń antywłamaniowych i • przeciwpożarowych obiektów zabytkowych
SZANSE	ZAGROŻENIA

• • możliwość pozyskiwania funduszy z programów Unii Europejskiej, współpraca • transgraniczna, wymiana doświadczeń z partnerami z Niemiec i Czech, zwiększenie przez gminę środków własnych przeznaczonych na opiekę nad zabytkami będących w jej posiadaniu,	kryzys finansowy, niskie poczucie • tożsamości lokalnej, narastające • problemy społeczne, niska świadomość samorządów i społeczeństwa na temat wartości zabytków i ich potencjału dla • rozwoju gminy, wysokie koszty • rewitalizacji zabytków, pogarszający się stan obiektów zabytkowych, niewłaściwie prowadzone prace
• wzrost dotacji przeznaczonych na rewitalizację obiektów wpisanych do rejestru zabytków, • prawidłowo przeprowadzane rewitalizacje obiektów zabytkowych, • rozwijanie społecznej świadomości na temat przeszłości regionu, zabytków, krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, • rozwijanie świadomości właścicieli zabytków odnośnie ich obowiązków prawnych i możliwości pozyskiwania wsparcia zewnętrznego, aktywizowanie społeczności gminy i wspieranie inicjatyw oddolnych • zainteresowanych dziedzictwem kulturowym, uwzględnianie problematyki ochrony i opieki nad zabytkami w programach, strategiach, planach rozwoju gminy, itp. • uwzględnianie problematyki ochrony i opieki nad zabytkami w polityce zagospodarowania przestrzennego gminy, możliwość uwzględnienia problematyki ochrony zabytków w regionalnej polityce samorządu, • wzrost aktywności działalności kulturalnej, • lepsze oznakowanie i udostępnienie zabytków, lepsza koordynacja działań na rzecz ochrony zabytków i środowiska • przyrodniczego gminy, wzrost ruchu turystycznego. •	• remontowe prowadzące do zniszczenia walorów zabytkowych obiektów, presja inwestorów, których działania wpływają na degradację zabytków i ich otoczenia, • wysokie koszty utrzymania zabytków, przez co właściciele zaprzestają ich • użytkowania, niewystarczające wsparcie organizacyjne i finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych, zwłaszcza prywatnych, dysponujących • ograniczonymi środkami, skomplikowane procedury towarzyszące działaniom przy • zabytkach, skomplikowane procedury towarzyszące pozyskiwaniu środków zewnętrznych na rewitalizację zabytków, trudne do pokonania • zwłaszcza dla osób prywatnych, brak specjalistycznego doradztwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami dla • właścicieli zabytków, degradacja krajobrazu kulturowego poprzez • wprowadzenie nowej zabudowy nie nawiązującej do tradycji regionu, przeciążenie finansowe samorządów i natłok innych obowiązków.

100

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE – CELE, PRIORYTETY, KIERUNKI

DZIAŁAŃ I ZADANIA

Program Opieki nad Zabytkami gminy Węgliniec na lata 2024-2027 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87, ust.2, precyzuje cele programów opieki nad zabytkami:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

101

W założeniu realizacja GPOnZ ma skutkować poprawą stanu lokalnego dziedzictwa kulturowego i wzrostem poziomu wiedzy na jego temat, wyeksponować wartości płynące z historii i tradycji, doprowadzić do wzrostu świadomości społecznej i rangi zabytków. Ponadto korzyścią z przemyślanej długofalowej polityki zarządzania miejscowym dziedzictwem będzie wzmocnienie ogólnego wizerunku gminy i tożsamości lokalnej, jak również rozwój miejscowej turystyki.

Osiągnięcie takiego rezultatu wymagać będzie skoordynowanych działań prowadzonych długoterminowo. Układ tych zamierzeń w sferze opieki nad zabytkami w latach 2024-2027 tworzą trzy priorytety, którym podporządkowano kierunki działania. W ramach tych ostatnich wskazano z kolei zadania.

PRIORYTET I: POPRAWA EFEKTYWNOŚCI OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

KIERUNKI DZIAŁANIA:

1. Planowa realizacja zadań związanych z opieką nad zabytkami będącymi w posiadaniu gminy Węgliniec.
2. Zwiększenie efektywności gminy w ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
3. Współpraca z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków we Wrocławiu.
4. Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych.

PRIORYTET II: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.

KIERUNKI DZIAŁANIA:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
2. Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
3. Poprawa/weryfikacja stanu wiedzy i poszerzenie zakresu ochrony obiektów zabytkowych.

102

PRIORYTET III: KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ ZA POMOCĄ DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH I PROMOCYJNYCH.

KIERUNKI DZIAŁANIA:

1. Edukacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym.
2. Promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Priorytety, kierunki działania i zadania wyznaczono biorąc pod uwagę cele programów opieki nad zabytkami wskazane przez ustawodawcę oraz wnioski płynące z:

- analizy strategicznych i planistycznych dokumentów gminy Węgliniec,
- wyznaczonych kierunków polityki krajowej i regionalnej odnośnie dziedzictwa kulturowego,

- analizy zasobu i oceny stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy - analizy SWOT przedstawionej w rozdz. 6.

Szczegółowy układ założeń programowych niniejszego GPOnZ przedstawia poniższa tabela:

TABELA 9.			
PRIORYTET I: POPRAWA EFEKTYWNOŚCI OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI			
L.P.	KIERUNEK DZIAŁANIA	ZADANIE	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.	Planowa realizacja zadań związanych z opieką nad zabytkami będącymi w posiadaniu gminy Węgliniec	aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych;	liczba wykonanych Planów
		kontrola stanu technicznego zabytków; kontrola stanu instalacji przeciwpożarowych	liczba dokonanych kontroli, dla ilu obiektów, wyniki kontroli, ocena stanu zachowania obiektów
		zagwarantowanie środków finansowych na należyte utrzymanie obiektów zabytkowych;	poziom finansowania obiektów zabytkowych

103

		- zapewnienie użytkowania zabytków w sposób podkreślający ich walory - monitoring założeń zawartych w GPOnZ	kontrola sposobu użytkowania zabytków sprawozdanie dla Rady Miasta przygotowywane w cyklu dwuletnim
2.	Zwiększenie efektywności gminy w ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	szkolenia dla pracowników gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zarządzania dziedzictwem	liczba szkoleń, dla ilu osób
		regularna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków	liczba zaktualizowanych kart
3.	Współpraca z DWKZ we Wrocławiu	wykonywanie decyzji administracyjnych DWKZ we Wrocławiu	realizacja wskazań decyzji / brak realizacji

Strona |

4.	Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych	- uczestnictwo w dokonywanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wizjach i przeglądach obiektów zabytkowych - informowanie właścicieli o włączeniu/wyłączeniu obiektu będącego ich własnością do/z GEZ - doradztwo w postępowaniach związanych z pozyskaniem funduszy zewnętrznych - informowanie właścicieli o ich obowiązkach wynikających z opieki nad obiektami zabytkowymi	obecność przedstawicieli w wizjach i przeglądach/ brak uczestnictwa liczba udzielonych pisemnych informacji liczba udzielonych informacji/porad, czy aplikowano o środki, poziom uzyskanego dofinansowania liczba udzielonych informacji/porad
----	---	---	--

PRIORYTET II: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

L.P.	KIERUNEK DZIAŁANIA	ZADANIE	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.	Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	- prorowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy - udzielanie dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z terenu gminy - dbanie o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych, doświetlenie najważniejszych obiektów w gminie	liczba i zakres przeprowadzonych prac, poziom finansowania

104

		rewaloryzacja układów zabytkowej zieleni (parków, skwerów, itd.)	
2.	Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych	respektowanie ustaleń w MPZP dotyczących obiektów zabytkowych i wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej	

Strona |

3.	ochroną miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	• respektowanie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej przy sporządzaniu dokumentów planistycznych • realizowanie nowej zabudowy w harmonii z historyczną kompozycją układu przestrzennego • uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków o karty adresowe dotąd nieuwjętych obiektów	liczba sporządzonych kart
	poprawa/weryfikacja stanu wiedzy i poszerzenie zakresu ochrony obiektów zabytkowych	• podjęcie działań mających na celu wpisanie do rejestru zabytków najcenniejszych zabytków z terenu gminy	liczba ujętych w rejestrze zabytków obiektów
		• podjęcie działań zmierzających do wykreślenia z GEZ i woj. ew. zabytków obiektów zniszczonych, lub które utraciły walory zabytkowe • gromadzenie materiałów archiwalnych dotyczących gminy (stare zdjęcia, dokumenty, mapy, itp.)	liczba obiektów usuniętych z ewidencji liczba pozyskanych obiektów archiwalnych
		• nawiązanie współpracy z lokalnymi i regionalnymi instytucjami specjalizującymi się w badaniu i ochronie dziedzictwa kulturowego (np. muzeami)	liczba instytucji zaproszonych do współpracy, rodzaj podjętych aktywności
		PRIORYTET III: KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ ZA POMOCĄ DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH I PROMOCYJNYCH	
L.P.	KIERUNEK DZIAŁANIA	ZADANIE	SPOSÓB WERYFIKACJI
1.	Edukacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym	• rozbudowa sieci tablic informacyjnych odnoszących się do najcenniejszych przyrodniczych i kulturowych obiektów w gminie	liczba nowych tablic
		• utrzymanie w dobrym stanie istniejących w gminie tablic informacyjnych	kontrola stanu infrastruktury turystycznej

		organizowanie/wspieranie konkursów, spotkań, wystaw dotyczących lokalnej historii i dziedzictwa kulturowego	ile działań podjęto, jakiego rodzaju, do kogo skierowanych
--	--	---	--

105

2.	Promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego	zamieszczenie informacji o historii obszaru gminy i ważniejszych zabytkach na stronie internetowej gminy	poszerzona informacja na stronie gminy
		rozbudowa sieci ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych/spacerowych/konnych łączących walory przyrodnicze i kulturowe gminy	liczba nowych ścieżek i tras
		utrzymanie w dobrym stanie istniejących ścieżek dydaktycznych, tras rowerowych/spacerowych/konnych	kontrola stanu infrastruktury turystycznej
		finansowanie folderów/wydawnictw dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego	liczba wydawnictw, ich tematyka, nakład
		wspieranie działań jednostek kulturalnych, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i zainteresowanych historią gminy	poziom finansowania jednostek kulturalnych, rodzaj wsparcia dla innych organizacji
		współpraca z mediami lokalnymi w dziedzinie promocji walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego	liczba, artykułów, wzmianek, relacji, itp.
		wykorzystanie imprez (zwłaszcza cyklicznych) organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego	liczba imprez w trakcie których promowano dziedzictwo

Wskazane powyżej priorytety, kierunki działań i zadania mają stać się także punktem wyjścia do kontynuacji planowego zarządzania dziedzictwem kulturowym gminy w dalszej perspektywie. W kolejnym GPOnZ na lata 2028-2031 kierunki działań powinny być kontynuowane, lub rozszerzone.

Nie wyklucza się także podjęcia innych działań w trakcie obowiązywania niniejszego dokumentu, w zależności od oceny sytuacji oraz decyzji burmistrza i władz gminy.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założenia *Programu Opieki nad Zabytkami gminy Węgliniec na lata 2024-2027* realizowane będą przez samorząd gminy Węgliniec. Władze gminy mają do dyspozycji szereg **instrumentów**, które umożliwią osiągnięcie wyznaczonych celów.

106

1. INSTRUMENTY PRAWNE:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- uchwały Rady Miejskiej Węgliniec (zwolnienia i ulg dla właścicieli obiektów zabytkowych, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uwzględniające ochronę zabytków);
- wykonywanie decyzji administracyjnych Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych zabytków w gminie, w szczególności tych, nad którymi gmina jako właściciel sprawuje opiekę;

2. INSTRUMENTY FINANSOWE:

- środki własne przeznaczone na opiekę nad zabytkami, w tym remonty, prace konserwatorskie, archeologiczne, studia i badania naukowe, itd.;
- inne środki publiczne (dotacje, subwencje, dofinansowania);
- środki ze źródeł prywatnych - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych: stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.;

Strona |

- dofinansowania uzyskane w ramach funduszy Unii Europejskiej,
- pomoc finansowa dla właścicieli obiektów zabytkowych w należyty sposób wywiązujących się z zadań opieki nad zabytkiem.

3. INSTRUMENTY SPOŁECZNE:

- działalność edukacyjna,
- promowanie dziedzictwa kulturowego gminy,
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- współpraca z organizacjami społecznymi,
- poprawa komunikacji z lokalną społecznością mająca na celu podniesienie świadomości dotyczącej dziedzictwa kulturowego i potrzeby jego ochrony.

107

4. KOORDYNACJA:

- realizacja zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego ujętych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy
- Strategie rozwoju miasta i gminy w których uwzględniona będzie ochrona lokalnego dziedzictwa i wskazane sposoby wykorzystania jego potencjału,
- Studia, analizy, koncepcje zrównoważonego rozwoju,
- programy rewitalizacji,
- ścisła współpraca z Dolnośląskim Wojewódzki Konserwatorem Zabytków w kwestiach dotyczących zabytków i szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego,
- nawiązanie współpracy z ośrodkami akademickimi i naukowymi,
- współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami (kościół i cmentarze).

5. INSTRUMENTY KONTROLNE:

Strona |

- sprawozdanie przedstawiane Radzie Miejskiej Węglińca przez Burmistrza Węglińca z realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami;
- regularna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków;
- monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego terenu gminy oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* burmistrz miasta zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miasta. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Miasta.

108

Przygotowanie wspomnianego powyżej sprawozdania jest możliwe **po ocenie stopnia realizacji założeń programu i efektywności podjętych działań**. W ocenie takiej należy uwzględnić:

KWESTIE FINANSOWE

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami, - wartość finansową uzyskanych na ochronę i opiekę nad zabytkami środków ze źródeł zewnętrznych (dotacji, subwencji, dofinansowań, pozyskanych funduszy z Unii Europejskiej), - wartość finansową zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków nad którymi gmina sprawuje opiekę jako właściciel, - wartość finansową zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków przy obiektach nie będących własnością gminy (o ile dane takie są dostępne).

Strona |

MIJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

- poziom określony procentowo objęcia wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

OCHRONA ZABYTKÓW

- liczba wykonanych nowych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków (liczba nowych obiektów wprowadzonych do GEZ),
- liczba zweryfikowanych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków,
- liczba zabytków wykreślonych z gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytek na skutek całkowitego zniszczenia, rozbiórki, lub utraty przez obiekt walorów zabytkowych na skutek niewłaściwie prowadzonych prac remontowych i budowlanych,
- liczba obiektów poddanych odbudowie, rewaloryzacji lub konserwacji, - liczba wykonanych opracowań, studiów, prac dokumentacyjnych.

EDUKACJA, PROMOCJA, WSPÓŁPRACA

- zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiadającymi za zabytki,
 - zakres działań edukacyjnych (zajęcia dotyczące dziedzictwa kulturowego w szkołach, przedszkolach, konkursy, wystawy, imprezy, szkolenia),
- 109
- zakres działań promocyjnych (materiały i artykuły w mediach, tablice i plansze informacyjne przy zabytkach, foldery, przewodniki i inne wydawnictwa traktujące o lokalnych dziedzictwie),
 - liczba ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych uwzględniających obiekty zabytkowe gminy, itp.

Oprócz wyżej wymienionych burmistrz może także przedstawić inne kwestie związane z realizacją założeń GPOnZ, o ile uzna to za właściwe.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z obowiązującą *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2022 r., poz. 840) opieka nad zabytkiem polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. W art. 71. ustawodawca nałożył obowiązek finansowania prac przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku (właścicieli, użytkowników wieczystych, zarządców).

Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tytuł prawny do obiektu zabytkowego, opieka nad nim jest zadaniem własnym. Sytuacja ta nie oznacza jednakże, że niemożliwe jest pozyskanie środków finansowych z innych źródeł, które można byłoby przeznaczyć na ochronę zabytków i opiekę nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym. **Finansowanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami może być realizowane jest z różnych źródeł.**

110

1. ŹRÓDŁA PUBLICZNE

- budżet państwa -

- dotacje programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁵², min. na remont i konserwację obiektów wpisanych do rejestru zabytków, edukację, promocję dziedzictwa kulturowego, udostępnianie kultury, miejsca pamięci narodowej, ochronę zabytków, w tym archeologicznych;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków⁵³, dofinansowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków będących w posiadaniu

⁵² zob. <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2024>; dostęp dnia 01.12.2023 r., tam dalsze szczegóły i terminy naborów.

⁵³ <https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego;

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej⁵⁴, pożyczki, dotacje oraz inne formy dofinansowania projektów realizowanych m.in. przez samorządy, przedsiębiorstwa, podmioty publiczne, organizacje społeczne a także osoby fizyczne, dotyczy min. prac przy założeniach zabytkowej zieleni;
- Fundusz Kościelny, środki w gestii Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji⁵⁵, dla prac przy obiektach sakralnych, nieobjętych konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów⁵⁶, obsługiwany przez Bank Gospodarstwa Krajowego, skierowany do właścicieli i zarządców domów wielorodzinnych (z wyłączeniem jednostek budżetowych i samorządowych), którzy mogą uzyskać dofinansowanie do remontów;
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych⁵⁷, dotacje udzielane na m.in. likwidację barier architektonicznych (w tym, także w obiektach zabytkowych);

- budżet Wojewody Dolnośląskiego, środki w gestii Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków –

- na prace konserwatorskie przy zabytkach archeologicznych, nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego⁵⁸;

- budżet samorządu województwa dolnośląskiego–

- m.in. dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru z terenu województwa dolnośląskiego⁵⁹;

- budżet samorządu gminy –

- m.in. dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków stanowiące własność

⁵⁴ <https://www.gov.pl/web/nfosigw/podstawowe-informacje>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

⁵⁵ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

⁵⁶ <https://www.bgk.pl/podmioty-ryнку-mieszkaniowego/modernizacja-i-rewitalizacja/premia-remontowa>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

⁵⁷ zob. <https://www.pfron.org.pl/>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

⁵⁸ zob. <https://wosoz.ibip.wroc.pl/public/?id=213134>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

⁵⁹ <https://umwd.dolnyslask.pl/kultura/dzial-dziedzictwa-kulturowego-ochrona-zabytkow/>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

podmiotów nie należących do sektora finansów publicznych, położone w granicach gminy Węgliniec⁶⁰;

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe m.in.:

- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS)⁶¹, dotacje i inne instrumenty finansowe działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu, rozwój instytucji kultury;
- Program Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021- 2027⁶², w Priorytecie FEDS 06. *Fundusze europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska*, dofinansowanie na ochronę, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury i usług turystycznych, przebudowa, modernizacja i adaptacja na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej m.in. wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków; w Priorytecie FEDS 02. *Fundusze Europejskie na rzecz środowiska na Dolnym Śląsku*, dofinansowanie na termomodernizację budynków, w tym zabytkowych;
- Program Interreg 2021-2027 Polska-Saksonia⁶³, w Priorytecie 2. *Pogranicze otwarte na edukację, kulturę i turystykę*, dofinansowania na wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki;
- Program Interreg 2021-2027 Polska-Czechy⁶⁴, w Osi Priorytetowej 2. *Rozwój potencjału przyrodniczego i kulturowego na rzecz wspierania zatrudnienia*, dotacje na zachowanie i odnowę atrakcji kulturowych oraz przyrodniczych, wspieranie wykorzystania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, infrastrukturę, działania informacyjne, promocyjne i inne zmierzające do wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych.

- poza unijne źródła finansowania-

- dofinansowanie zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru

⁶⁰ zob. stosowne **uchwały Rady Miejskiej w Węglińcu: nr 339/XLVIII/06** z dnia 29 września 2006 r., oraz **nr 207/XXVIII/09** z dnia 19 lutego 2009 r.; DUWD nr 45 z 2009 r., poz. 931.

⁶¹ zob. <https://www.feniks.gov.pl/strony/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/program-feniks/>; dostęp dnia 02.12.2023 r.

⁶² zob. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/aktualnosci/szopprogramu-fe-dla-dolnego-slaska-2021-2027/>; dostęp dnia 02.12.2023 r.

⁶³ zob. https://pl.plsn.eu/pl_PL/program-2021-20271; dostęp dnia 02.12.2023 r.

⁶⁴ zob. <https://pl.cz-pl.eu/zakladni-informacje-o-programu-pl>; dostęp dnia 02.12.2023 r.

Gospodarczego⁶⁵. Fundusze norweskie i EOG są formą bezzwrotnej pomocy

zagranicznej przyznanej przez Islandię, Liechtenstein oraz Norwegię Polsce i innym państwom członkowskim Unii Europejskiej.

2. ŹRÓDŁA PRYWATNE

- **osoby fizyczne** - składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej, - **osoby prawne**,
- **organizacje pozarządowe** - stowarzyszenia, fundacje, - **wyznaniowe osoby prawne**.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ WĘGLINIEC ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Jak już wielokrotnie podkreślano przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obligują właścicieli i posiadaczy zabytku do należytej nad nim opieki, która polega przede wszystkim na zachowaniu obiektu w jak najlepszym stanie iłożeniu na jego utrzymanie. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powinna przebiegać dwutorowo:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

⁶⁵ zob. <https://www.eog.gov.pl/strony/zapoznaj-sie-z-funduszami/oferta-funduszy/kultura/>; dostęp dnia 01.12.2023 r.; <https://www.ncn.gov.pl/eeanorwaygrants/info>; dostęp dnia 01.12.2023 r.

Ustawodawca umożliwił także dofinansowanie przez samorząd zabytków znajdujących się na danym terenie, nie będących własnością gminy (art. 81). Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa w trybie i na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale⁶⁶.

Gmina Węgliniec realizowała w ostatnich latach zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami wypełniając własne zobowiązania wobec obiektów stanowiących własność samorządu (z własnego budżetu oraz dotacji Województwa Dolnośląskiego), a także dofinansowując prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność podmiotów nie należących do sektora finansów publicznych (dotację z budżetu gminy na podstawie odpowiedniej uchwały).

Do zadań o największym znaczeniu należy zaliczyć prace przy siedzibie Urzędu Miasta i Gminy Węgliniec, a także przy obiektach kulturalnych, umiejscowionych w budynkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozostających pod opieką gminy Węgliniec (Dom Kultury w Czerwonej Wodzie, Jagodzinie, Ruszowie, Węglinieckie Centrum Kultury w Węglińcu).

Spośród zabytków nie będących własnością gminy, które skorzystały ze środków z budżetu gminy Węgliniec na szczególną uwagę zasługuje przypadek dawnego kościoła ewangelickiego w Ruszowie. Obiekt ten, znajdujący się rejestrze zabytków (nr A/5460/1269), został poważnie uszkodzony w końcu II wojny światowej i od tego czasu stopniowo popadał w ruinę. W latach 2008-2012 przeprowadzono jego wieloetapową rewitalizację zmierzającą do zatrzymania procesu jego degradacji, a także przywrócenia możliwości jego wykorzystania przez społeczność Ruszowa i całej gminy Węgliniec. W chwili obecnej nie pełni on swej dawnej funkcji świątyni protestanckiej, jedynie część budynku (nawa poprzeczna) wykorzystywana jest do celów religijnych. Umiejscowiono tam kaplicę przedpogrzebową. Pozostała część dawnego

⁶⁶ zob. stosowne **uchwały Rady Miejskiej w Węglińcu: nr 339/XLVIII/06** z dnia 29 września 2006 r., oraz **nr 207/XXVIII/09** z dnia 19 lutego 2009 r.; DUWD nr 45 z 2009 r., poz. 931.

kościół mieści centrum kulturalne z salą koncertową w nawie głównej. Ta poważna inwestycja została dofinansowana ze środków Unii Europejskiej i budżetu Województwa Dolnośląskiego, jednakże większość kosztów (ponad milion złotych) poniosła gmina Węgliniec, mimo, że na ówczesnym etapie właścicielem tego obiektu pozostawał Skarb Państwa. To godny podkreślenia przykład uratowania cennego zabytku, który ponownie może służyć lokalnej społeczności.

W najbliższym czasie **planowane są następujące działania ważne z punktu widzenia zachowania lokalnego dziedzictwa i prace przy zabytkach** gminy, w przypadku których wnioskowano o środki zewnętrzne:

114

TABELA 10.					
L.p.	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	PLANOWANE PRACE	ŹRÓDŁO DOFINANSOWANIA/ DOKUMENT STRATEGICZNY	POWIĄZANIE Z ZAŁ. PROGR- MOWYMI GPOnZ
1.	RUSZÓW	kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa (rej. zab. nr A/1032)	rekonstrukcja, odtworzenie i zabezpieczenie elementów substancji zabytku	Rządowy Program Odbudowy Zabytków	Priorytet I.3 Priorytet I.4 Priorytet II.1 Priorytet II.2.
2.	CZERWONA WODA	przedszkole (budynek ujęty w GEZ)	termomodernizacja budynku	FEDS 2021-2027 Priorytet FEDS.02	Priorytet I.1. Priorytet I.3 Priorytet II.1 Priorytet II.2.
3.	RUSZÓW	przedszkole (budynek ujęty w GEZ)			
4.	CZERWONA WODA	Dom Kultury (dawny zajazd ujęty w GEZ)	min. przebudowa, remont i rozbudowa obiektów kultury,	FEDS 2021-2027 ⁶⁷ Priorytet FEDS.06	Priorytet I.1

⁶⁷ Program Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027.

115

Strona |

5.	WĘGLINIEC	Węglinieckie Centrum Kultury (min. dawna remiza strażacka, ujęta w GEZ)	dostosowanie dla osób z niepełnosprawnościami, zagosp. terenu		Priorytet I.3 Priorytet II.1 Priorytet II.2. Priorytet III. 2
6.	RUSZÓW	Dom Kultury (dawny Dom Strzelecki ujęty w GEZ)			
7.	WĘGLINIEC	Park Miejski (na terenie objętym ochroną układu urbanistycznego)	odnowienie i zagospodarowanie terenów zielonych położonych w centrum Węglińca	FEDS 2021-2027 Priorytet FEDS.06	Priorytet II.1 Priorytet II.2.
8.		skwer przy ul. Kochanowskiego			
9.		skwer przy ul. Kolejowej			
10.	WĘGLINIEC	Miejska wieża ciśnień (obiekt ujęty w GEZ)	modernizacja obiektu i utworzenie w niej punktu widokowego, zagosp. terenu	w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2023-2030	Priorytet I.1. Priorytet I.3 Priorytet II.1 Priorytet II.2.
11.		schron przeciwlotniczy przy ul. Kolejowej (obiekt nieujęty w GEZ, zabytek z II wojny światowej)	modernizacja obiektu i udostępnienie do celów turystycznych, zagosp. terenu		
12.	WĘGLINIEC	-	powołanie Muzeum Kolejnictwa	zapis w <i>Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2021-2030</i>	Priorytet II.3 Priorytet III.1 Priorytet III.2
13.	CZERWONA WODA	mur cmentarny przy kościele p.w. Wniebowzięcia NMP (nr rej. A/1050/1-2)	renowacja i konserwacja	zapis w <i>Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2021-2030</i>	Priorytet I.3 Priorytet I.4 Priorytet II.1
14.	RUSZÓW	mur cmentarny przy kościele ewangelickim (cmentarz ujęty w GEZ)	renowacja i konserwacja	zapis w <i>Strategii Rozwoju Gminy i Miasta</i>	Priorytet I.3 Priorytet I.4 Priorytet II.1
				Węgliniec na lata 2021-2030	

15.	STARY WĘGLINIEC	ambona w kościele Matki Boskiej Szkaplerznej (nr rej. A/2117/1914)	prace restauracyjne i konserwacyjne	zapis w <i>Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Węgliniec na lata 2021-2030</i>	Priorytet I.3 Priorytet I.4 Priorytet II.1
-----	--------------------	---	--	---	--

ŹRÓDŁA IKONOGRAFII

Ryc. 1. Umiejscowienie gminy Węgliniec na tle innych gmin powiatu zgorzeleckiego – opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii.

Ryc. 2. Miejscowości i najważniejsze ciągi komunikacyjne na terenie gminy.
<https://wegliniec.pl/index.php/pl/gmina-wegliniec/gdzie-jestesmy-informacje-ogolne>; dostęp dnia 03.12.2023 r.

Ryc. 3. Panorama miasta Zgorzelca, M. Merian.
https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:G%C3%B6rlitz_1650_Merian.jpg; dostęp dnia 03.12.2023 r.

Ryc. 4. Wycinek mapy Górnych Łużyc prezentujący Puszczę Zgorzelecką. Na podstawie mapy B. Scultetusa (późniejsza wersja W i J. Bleau z 1645 r.)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/66/Lusatia_superior_mapa.jpg

Ryc. 5. Kuźnica żelaza w Piasecznej. za:
Menzel 2008, ryc. 8, s. 82.

Ryc. 6. Tzw. Nowy Dworzec w Węglińcu, lata 1865-1867.
<http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/71145317>

Ryc. 7. Kopalnia węgla brunatnego i brykietowania „Stadt Görlitz” około 1910 r., wkrótce po otwarciu.
Fot. R. Scholz.

<https://foto.goerlitz.mitteldeutschearchive.de/assets/digitalisate/09662896-9971-48CD-972D68D265786088.jpg>

Ryc. 8. Kościół w Czerwonej wodzie. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 9. Fragment muru cmentarnego w Czerwonej Wodzie z nagrobkami przyściennymi. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 20. Kościół p.w. Zmartwychwstania Pana Jezusa w Ruszowie. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 11. Kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej w Starym Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 12. Kościół p.w. NMP Królowej Polski w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 13. Najstarszy dworzec (dworzec kolei berlińskiej) w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

116

Ryc. 14. Młodszy dworzec (dworzec kolei drezdeńskiej) w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 15. Wiata peronowa na dworcu w Węglińcu. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 16. Przykład bardzo udanej rewaloryzacji zabytku - Ruszów, ul. Zgorzelecka 7. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 17. Budynek licowany cegłą klinkierową - Węgliniec, ul. Piłsudskiego 1. Fot. P. Zubrzycki.

Ryc. 18. Siedziba biblioteki, Węgliniec, ul. Wojtyły 10. Fot. P. Zubrzycki.

TABELE

Tabela 1. Wykaz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Węgliniec.

Tabela 2. Instytucje i podmioty odpowiedzialne za działalność kulturalną w gminie Węgliniec.

Tabela 3. Stowarzyszenia działające na terenie gminy Węgliniec.

Tabela 4. Punkty muzealne na terenie gminy Węgliniec.

Tabela 5. Imprezy cykliczne.

Tabela 6. Zespoły artystyczne.

Tabela 7. Zabytki wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Węgliniec.

Tabela 8. Analiza SWOT.

Tabela 9. Szczegółowy układ założeń programowych GPOnZ.

Tabela 10. Wykaz planowanych inwestycji przy zabytkach na terenie gminy Węgliniec.

BIBLIOGRAFIA

Zastosowane skróty:

AZP	Archeologiczne Zdjęcie Polski
DUWD	Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego
DWKZ	Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków
GEZ	gminna ewidencja zabytków
GPOnZ	gminny program opieki nad zabytkami

HaC	okres halszacki C (termin chronologii archeologicznej)
k.	kultura
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
MPZP	Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
NUTS 3	jednostka oznaczająca podregiony (subregiony) w klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Strategicznych

117

Program 2019-2022	Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
SRKS 2030	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030
SRWD 2030	Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
SWOT	akronim angielskich słów <i>strengths</i> (mocne strony), <i>weaknesses</i> (słabe strony), <i>opportunities</i> (szanse potencjalne lub zaistniałe w otoczeniu), <i>threats</i> (zagrożenia prawdopodobne lub istniejące w otoczeniu).
UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury
WUOZ	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

Strony internetowe: <https://irt.wroc.pl/>
<https://nid.pl/> <https://samorząd.nid.pl/>
<https://umwd.dolnyslask.pl/>
<https://www.unesco.pl/>
<https://wegliniec.pl/> <https://www.gov.pl/>
<https://bgk.pl/> <https://pfron.org.pl/>
<https://www.feniks.gov.pl/>
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
<https://pl.plsn.eu/> <https://pl.cz-pl.eu/>
<https://www.eog.gov.pl/>
<https://www.ncn.gov.pl/>
<http://www.deutschefotothek.de/>
<https://foto.goerlitz.mitteldeutschearchive.de/>

Strona |

Opracowania:**Bena Waldemar**

2012 Dzieje Puszczy Zgorzelecko-Osiecznickiej; Zgorzelec.

Błyskosz Tomasz et al.2009 Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny; [w:] Kurier
Konsewatorski; nr 3; s. 14-36; Warszawa.**Fiedler Wolf-Dieter**

2015 Rothwasser in der Görlitzer Heide.

Fokt Krzysztof, Bena Waldemar, Koreś Daniel, Tekiela Łukasz

2010 Vademecum historii Górnych Łużyc; Lubań.

Furmanek Mirosław2020 Die ersten Bauern in Schlesien und der polnischen Oberlausitz, [w:] Das ende
der Steinzeit. Die ersten Bauern in der Lausitz; s. 141-151; Kamenz. **Kondracki Jerzy**

2009 Geografia regionalna Polski; Warszawa.

Konik E.

1965 Znaleźiska monet rzymskich na Śląsku; Wrocław.

Lijewski Teofil, Mikułowski Bogdan, Wyrzykowski Jerzy (red.) 2020

Geografia turystyki Polski; Warszawa.

Malinowski T.1961 Katalog cmentarzysk ludności kultury łużyckiej w Polsce, t. 2, Warszawa. **Menzel Steffen**2008 Das Eisengewerbe der Oberlausitz vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 19.
Jahrhunderts, praca doktorska, maszynopis w archiwum Technischen Univer
sität Bergakademie Freiberg.**Szymańska Daniela**

2013 Geografia osadnictwa; Warszawa.

Tekiela Łukasz

2010 Wojna trzydziestoletnia na Górnych Łużycach. Aspekty militarne; Wrocław.

Zubrzycki Piotra, **Zysnarska** Małgorzata

2012 Na nowym wśród obcych. Katalog wystawy; Zgorzelec.

119

ANEKSY

120

Strona |

Aneks 1. Wykaz obszarów urbanistycznych i ruralistycznych objętych ochroną

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WĘGLINIEC

Wykaz obiektów nieruchomych, stanowisk archeologicznych, historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, stref obserwacji archeologicznej na terenie gminy Węgliniec, pow. zgorzelecki

UKŁAD
WYKAZU:

CZĘŚĆ A

obszary chronione (historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczny układ urbanistyczny miasta Węgliniec, strefy obserwacji archeologicznej) w porządku alfabetycznym miejscowości

CZĘŚĆ B

obiekty nieruchome (budynki zabytkowe) ujęte w GEZ w porządku alfabetycznym miejscowości i nazw ulic

CZĘŚĆ C

stanowiska archeologiczne w porządku alfabetycznym miejscowości

CZĘŚĆ A - OBSZARY

Lp.	Miejscowość	I. Wykaz obszarów zabytkowych	II. Wykaz zabytków archeologicznych	
1	CZERWONA WODA	Historyczny układ ruralistyczny wsi	1-13 (AZP 7611, 77-11)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
2	JAGODZIN	Historyczny układ ruralistyczny wsi	1-2 (AZP 7411)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
3	KOŚCIELNA WIEŚ	brak	1-13 (AZP 7311)	- strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej - strefa obserwacji archeologicznej intensywnego osadnictwa mezolitycznego
4	OKRĄGLICA	Historyczny układ ruralistyczny wsi - zakwalifikowany do usunięcia	1-4 (AZP 7211)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
5	PIASECZNA	Historyczny układ ruralistyczny wsi	AZP 71-11	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
6	POLANA	Historyczny układ ruralistyczny wsi - zakwalifikowany do usunięcia	1 (AZP 7310)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
7	RUSZÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi	1-3 (AZP 7311)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
8	STARY WĘGLINIEC	Historyczny układ ruralistyczny wsi	1 (AZP 7511)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej
9	WĘGLINIEC	Historyczny układ urbanistyczny miejscowości	1 (AZP 7511)	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej

Aneks 2. Wykaz obiektów nieruchomych (budynków zabytkowych)

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WĘGLINIEC

CZĘŚĆ B - OBIEKTY NIERUCHOME (BUDYNKI ZABYTKOWE)

L.p.	Miejscowość	obiekt	adres	nr	rodzaj obiektu	Uwagi / rejestr zabytków	data rejestru
1	Czerwona Woda	zespół kościelny	Kościuszki		zespół	A/1050/1-1	2009.03.18
2	Czerwona Woda	kościół ewangelicki, ob. parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	Kościuszki		kościół	A/1050/1-2	2009.03.18
3	Czerwona Woda	mur kościelny, cmentarny z płytami nagrobnymi	Kościuszki		mur	A/1050/1-2	2009.03.18
4	Czerwona Woda	cmentarz ewangelicki przykościelny	Kościuszki		cmentarz		
5	Czerwona Woda	magazyn przy murze kościelnym	Kościuszki		gospodarczy		
6	Czerwona Woda	sala gimnastyczna, ob. budynek gospodarczy	Górna		sala gimnastyczna		
7	Czerwona Woda	plebania, ob. dom mieszkalny	3 Maja	2	plebania		
8	Czerwona Woda	budynek gospodarczy przy plebanii	3 Maja	2	gospodarczy		
9	Czerwona Woda	stajnia przy plebanii	3 Maja	2	gospodarczy		
10	Czerwona Woda	remiza strażacka	3 Maja	4	remiza strażacka		
11	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	6	dom mieszkalny		
12	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	8	dom mieszkalny		
13	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	3 Maja	8	gospodarczy		
14	Czerwona Woda	pocztą, ob. dom mieszkalny	3 Maja	10	publiczne		
15	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	12a	dom mieszkalny		
16	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	14	dom mieszkalny		
17	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	15	dom mieszkalny		
18	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	16	dom mieszkalny		
19	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	17	dom mieszkalny		
20	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	20	dom mieszkalny		

21	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	21	dom mieszkalny		
22	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	22	dom mieszkalny		
23	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	24	dom mieszkalny		
24	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	26	dom mieszkalny		
25	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	27	dom mieszkalny		
26	Czerwona Woda	dom mieszkalny	3 Maja	45	dom mieszkalny		
27	Czerwona Woda	dom mieszkalny	5 Grudnia	3	dom mieszkalny		
28	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	5 Grudnia	3	gospodarczy		
29	Czerwona Woda	dom mieszkalny	5 Grudnia	8	dom mieszkalny		
30	Czerwona Woda	dom mieszkalny	5 Grudnia	10	dom mieszkalny		

31	Czerwona Woda	dom mieszkalny	5 Grudnia	11	dom mieszkalny		
32	Czerwona Woda	bank	5 Grudnia	12	publiczne		
33	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Górna	20	dom mieszkalny		
34	Czerwona Woda	willa	Górna	27	dom mieszkalny		
35	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kolejowa	1	dom mieszkalny		
36	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kolejowa	2	dom mieszkalny		
37	Czerwona Woda	budynek mieszkalno - gospodarczy	Kolejowa	8	dom mieszkalny		
38	Czerwona Woda	szkoła	Kolejowa	22	szkoła		
39	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	3	dom mieszkalny		
40	Czerwona Woda	szkoła, ob. przedszkole	Kościuszki	4	szkoła		
41	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	5	dom mieszkalny		
42	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	6	dom mieszkalny		
43	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Kościuszki	6	gospodarczy		
44	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	10	dom mieszkalny		
45	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	11	dom mieszkalny	zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
46	Czerwona Woda	stodoła	Kościuszki	11	gospodarczy		

47	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	12	dom mieszkalny		
48	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Kościuszki	22	dom mieszkalny		
49	Czerwona Woda	fabryka mebli	Kościuszki	22	przemysłowy		
50	Czerwona Woda	dom wypoczynkowy	Kuźniczyska	15	usługowy		
51	Czerwona Woda	leśniczówka	Kuźniczyska	16	leśniczówka		
52	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Kuźniczyska	16	gospodarczy		
53	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Kuźniczyska	16	gospodarczy		
54	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Leśna	26	dom mieszkalny		
55	Czerwona Woda	kuźnia	Lubańska	8	gospodarczy		
56	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	10	dom mieszkalny		
57	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	12	dom mieszkalny		
58	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	16	dom mieszkalny		
59	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	17	dom mieszkalny		
60	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	18	dom mieszkalny		
61	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	22	dom mieszkalny		
62	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	24	dom mieszkalny		
63	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Lubańska	28	dom mieszkalny		
64	Czerwona Woda	budynek mieszkalno - gospodarczy	Wesoła	1	dom mieszkalny		
65	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Wesoła	1	gospodarczy		
66	Czerwona Woda	karczma (Gasthaus), ob.swietlica	Wesoła	2	karczma		
67	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	3	dom mieszkalny		
68	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	4	dom mieszkalny		
69	Czerwona Woda	budynek mieszkalno - gospodarczy	Wesoła	5	dom mieszkalny		
70	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Wesoła	5	gospodarczy		
71	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	7	dom mieszkalny		

72	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	13	dom mieszkalny		
73	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	15	dom mieszkalny		

74	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	16	dom mieszkalny		
75	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Wesoła	16	gospodarczy		
76	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	18	dom mieszkalny		
77	Czerwona Woda	budynek mieszkalno - gospodarczy	Wesoła	21	dom mieszkalny		
78	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Wesoła	26	dom mieszkalny		
79	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Zgorzelecka	6	dom mieszkalny		
80	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Zgorzelecka	8	dom mieszkalny		
81	Czerwona Woda	budynek gospodarczy	Zgorzelecka	8	gospodarczy		
82	Czerwona Woda	budynek mieszkalno - gospodarczy	Zgorzelecka	12	dom mieszkalny		
83	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Zgorzelecka	13	dom mieszkalny	zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
84	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Zgorzelecka	20	dom mieszkalny		
85	Czerwona Woda	dom mieszkalny	Zgorzelecka	23	dom mieszkalny		
86	Jagodzin	cmentarz komunalny			cmentarz		
87	Jagodzin	dom mieszkalny		21	dom mieszkalny	zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
88	Jagodzin	budynek mieszkalno - gospodarczy		26	dom mieszkalny	zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
89	Jagodzin	dom mieszkalny		29	dom mieszkalny	nie istnieje - zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
90	Jagodzin	dom kultury i biblioteka		30	publiczne		
91	Jagodzin	dom mieszkalny		37	dom mieszkalny		
92	Jagodzin	dom mieszkalny		39	dom mieszkalny		
93	Jagodzin	budynek mieszkalno - gospodarczy		64	dom mieszkalny		
94	Jagodzin	dom mieszkalny i poczta		69	bud. mieszkalnoust.		
95	Kościelna Wieś	cmentarz ewangelicki (leśny)			cmentarz		
96	Kościelna Wieś	dom mieszkalny		20	dom mieszkalny		

97	Kościelna Wieś	dom mieszkalny		23	dom mieszkalny		
98	Kościelna Wieś	dom mieszkalny		50	dom mieszkalny		
99	Kościelna Wieś	stajnia		50	gospodarczy		
100	Kościelna Wieś	stodoła i wozownia		50	gospodarczy		
101	Okrąglica	zespół cegielni		3?	zespół		
102	Okrąglica	dom właściciela cegielni w zespole			dom mieszkalny	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	

103	Okrąglica	hala cegielni w zespole			przemysłowy		
104	Okrąglica	komin cegielni w zespole			przemysłowy		
105	Piaseczna	dom mieszkalny		25	dom mieszkalny		
106	Piaseczna	dom mieszkalny		26	dom mieszkalny		
107	Piaseczna	dom mieszkalny		29	dom mieszkalny		
108	Piaseczna	dom mieszkalny		34	dom mieszkalny		
109	Piaseczna	leśniczówka, ob. dom mieszkalny		35	leśniczówka		
110	Piaseczna	budynek gospodarczy		35	gospodarczy		
111	Piaseczna	dom mieszkalny		38	dom mieszkalny		
112	Piaseczna	dom mieszkalny		60	dom mieszkalny	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
113	Piaseczna	dom mieszkalny		61	dom mieszkalny		
114	Piaseczna	budynek mieszkalno - gospodarczy		65	dom mieszkalny	zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
115	Piaseczna	budynek gospodarczy		65	gospodarczy	zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
116	Piaseczna	budynek gospodarczy		65	gospodarczy		
117	Piaseczna	budynek mieszkalno - gospodarczy		69	dom mieszkalny	zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	

118	Piaseczna	budynek gospodarczy		69	gospodarczy		
119	Piaseczna	budynek gospodarczy		69	gospodarczy		
120	Polana	budynek mieszkalno - gospodarczy		1	dom mieszkalny	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
121	Polana	siedziba nadleśnictwa, ob. dom mieszkalny		9	dom mieszkalny		
122	Polana	szkoła, ob. dom mieszkalny		12	szkoła		
123	Ruszków	kościół parafialny pw. Zmartwychwstania Pana Jezusa	II Armii WP		kościół	A/1032	30.10.2007
124	Ruszków	kościół ewangelicki trwała ruina	Zgorzelecka		kościół	A/5460/1269	02.04.1965
125	Ruszków	cmentarz komunalny	Żagańska		cmentarz		
126	Ruszków	willa	Borowska	7	dom mieszkalny		
127	Ruszków	dom mieszkalny	Borowska	9	dom mieszkalny		
128	Ruszków	willa	Borowska	15	dom mieszkalny		
129	Ruszków	budynek gospodarczy	Borowska	15	gospodarczy		
130	Ruszków	dom mieszkalny	Borowska	21	dom mieszkalny		

131	Ruszków	budynek mieszkalno - gospodarczy	II Armii WP	8	dom mieszkalny		
132	Ruszków	dom mieszkalny	II Armii WP	10	dom mieszkalny		
133	Ruszków	dom mieszkalny	II Armii WP	12	dom mieszkalny		
134	Ruszków	dom mieszkalny	II Armii WP	18	dom mieszkalny		
135	Ruszków	dom mieszkalny	II Armii WP	22	dom mieszkalny		
136	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	1	dom mieszkalny		
137	Ruszków	budynek gospodarczy	Chopina	1	gospodarczy		
138	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	5	dom mieszkalny		
139	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	7	dom mieszkalny		
140	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	9	dom mieszkalny		
141	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	19	dom mieszkalny		

142	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	20	dom mieszkalny		
143	Ruszków	dom mieszkalny	Chopina	22	dom mieszkalny		
144	Ruszków	dom mieszkalny	Dworcowa	1	dom mieszkalny		
145	Ruszków	dom mieszkalny	Dworcowa	3	dom mieszkalny		
146	Ruszków	dom mieszkalny	Dworcowa	4	dom mieszkalny		
147	Ruszków	dom mieszkalny	Dworcowa	7	dom mieszkalny		
148	Ruszków	budynek dworca kolejowego	Dworcowa		stacja kolejowa		
149	Ruszków	szalety przy dworcu	Dworcowa		stacja kolejowa		
150	Ruszków	dom mieszkalny	Kantowicza	2	dom mieszkalny		
151	Ruszków	dom mieszkalny	Koszarowa	1	dom mieszkalny		
152	Ruszków	budynek fabryczny	Koszarowa	2	przemysłowy		
153	Ruszków	dom mieszkalny	pl. Partyzantów	3	dom mieszkalny		
154	Ruszków	budynek gospodarczy	pl. Partyzantów	3	gospodarczy		
155	Ruszków	budynek gospodarczy	pl. Partyzantów	4	gospodarczy		
156	Ruszków	pocztą	Plater	3	publiczny		
157	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	1	dom mieszkalny		
158	Ruszków	budynek mieszkalno - gospodarczy, ob. przedszkole	Ratuszowa	2	dom mieszkalny		
159	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	3-5	dom mieszkalny		
160	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	4-6	dom mieszkalny		
161	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	7-9	dom mieszkalny		
162	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	8-10	dom mieszkalny		
163	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	11-13	dom mieszkalny		
164	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	12-14	dom mieszkalny		
165	Ruszków	dom mieszkalny	Ratuszowa	15-17	dom mieszkalny		
166	Ruszków	budynek mieszkalno - gospodarczy	Ratuszowa	16-18	dom mieszkalny		
167	Ruszków	nastawnia, budka dróżnicza	Ratuszowa		stacja kolejowa		

168	Ruszków	dom mieszkalny	Sobieskiego	1	dom mieszkalny		
169	Ruszków	dom mieszkalny	Sobieskiego	2	dom mieszkalny		
170	Ruszków	dom mieszkalny	Sobieskiego	4	dom mieszkalny		
171	Ruszków	dom mieszkalny	Sobieskiego	12	dom mieszkalny		

172	Ruszków	budynek użyteczności publicznej	Strzelecka	3	publiczne		
173	Ruszków	dom mieszkalny	Strzelecka	5	dom mieszkalny		
174	Ruszków	budynek gospodarczy	Strzelecka	5	gospodarczy		
175	Ruszków	dom mieszkalny	Śródmiejska	3	dom mieszkalny		
176	Ruszków	dom mieszkalny	Śródmiejska	5	dom mieszkalny		
177	Ruszków	dom mieszkalny	Śródmiejska	6	dom mieszkalny		
178	Ruszków	dom mieszkalny	Wójtowska	3	dom mieszkalny		
179	Ruszków	budynek gospodarczy	Wójtowska	3	gospodarczy		
180	Ruszków	dom mieszkalny	Wójtowska	4	dom mieszkalny		
181	Ruszków	dom mieszkalny	Wójtowska	7	dom mieszkalny		
182	Ruszków	dom mieszkalny	Wójtowska	11	dom mieszkalny		
183	Ruszków	budynek nadleśnictwa	Zgorzelecka	1	publiczne		
184	Ruszków	szkoła	Zgorzelecka	2	szkoła		
185	Ruszków	dom mieszkalny	Zgorzelecka	7	dom mieszkalny		
186	Ruszków	zespół klasztorny	Zgorzelecka	8	zespół		
187	Ruszków	mur wokół zabudowań klasztornych	Zgorzelecka	8	mur	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
188	Ruszków	budynek bramny w murze, w zespole	Zgorzelecka	8	inne	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
189	Ruszków	stodoła w zespole	Zgorzelecka	8	gospodarczy	nie istnieje - zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	

190	Ruszków	dom mieszkalny	Zgorzelecka	9			
191	Ruszków	dom mieszkalny	Zgorzelecka	10	dom mieszkalny		
192	Ruszków	oficyna mieszkalno - gospodarcza w zespole	Zgorzelecka	13	dom mieszkalny		
193	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	1	dom mieszkalny		
194	Ruszków	willa	Żagańska	2	przychodnia		
195	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	3	dom mieszkalny		
196	Ruszków	willa, ob. przychodnia	Żagańska	7	dom mieszkalny		
197	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	9	dom mieszkalny		
198	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	10	dom mieszkalny		
199	Ruszków	oficyna mieszkalno - gospodarcza	Żagańska	10a	dom mieszkalny		
200	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	11	dom mieszkalny		
201	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	13	dom mieszkalny		
202	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	17	remiza strażacka		
203	Ruszków	remiza strażacka	Żagańska	17a	gospodarczy		
204	Ruszków	budynek gospodarczy	Żagańska	17a	dom mieszkalny		

205	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	24- 27	dom mieszkalny		
206	Ruszków	budynek gospodarczy	Żagańska	24- 27	gospodarczy		
207	Ruszków	dom mieszkalny	Żagańska	28- 31	dom mieszkalny		
208	Ruszków	budynek gospodarczy	Żagańska	28- 31	gospodarczy		
209	Stary Węgliniec	kościół ewangelicki, ob. katolicki, parafialny pw. MB Szkaplerznej			kościół	A/2117/ 1914	1967.01.21
210	Stary Węgliniec	cmentarz przykościelny			cmentarz		
211	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	4	dom mieszkalny		
212	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	5	dom mieszkalny		
213	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	7	dom mieszkalny		
214	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	9	dom mieszkalny		

215	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	13	dom mieszkalny		
216	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	16	dom mieszkalny		
217	Stary Węgliniec	stodoła	Główna	16	gospodarczy		
218	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	18	dom mieszkalny	zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	
219	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	24	dom mieszkalny		
220	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	26	dom mieszkalny		
221	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	33	dom mieszkalny		
222	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	34	dom mieszkalny		
223	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	41	dom mieszkalny		
224	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	42	dom mieszkalny		
225	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	43	dom mieszkalny		
226	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	44	dom mieszkalny		
227	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	45	dom mieszkalny		
228	Stary Węgliniec	stodoła	Główna	45	gospodarczy		
229	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	46	dom mieszkalny		
230	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	48	dom mieszkalny		
231	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	51	dom mieszkalny		
232	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	52	dom mieszkalny		
233	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Główna	53	dom mieszkalny		
234	Stary Węgliniec	willa	Główna	60	dom mieszkalny		
235	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	2	dom mieszkalny		
236	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	4-4a	dom mieszkalny		
237	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	6	dom mieszkalny		
238	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	7	dom mieszkalny		
239	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	9	dom mieszkalny		
240	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	10	dom mieszkalny		
241	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	13	dom mieszkalny		

242	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	14	dom mieszkalny		
243	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	17	dom mieszkalny		
244	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Konopnickiej	20	dom mieszkalny		
245	Stary Węgliniec	budynek mieszkalno - gospodarczy, ob. budynek leśnictwa	Kossowskiej	1	dom mieszkalny		

246	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Kossowskiej	2	dom mieszkalny		
247	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Kossowskiej	3	dom mieszkalny		
248	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Reja	6	dom mieszkalny		
249	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Reja	10	dom mieszkalny		
251	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Słowackiego	1	dom mieszkalny		
252	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Słowackiego	5	dom mieszkalny		
253	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Słowackiego	8	dom mieszkalny		
254	Stary Węgliniec	budynek mieszkalno - gospodarczy	Stawowa	1	dom mieszkalny		
255	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Stawowa	3	dom mieszkalny		
256	Stary Węgliniec	dom mieszkalny	Stawowa	4	dom mieszkalny	zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
257	Stary Węgliniec	budynek stacyjny			stacja kolejowa	nie istnieje - zakwalifiko wany do usunięcia z GEZ	
258	Węgliniec	kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Kościuszki	20	kościół		
259	Węgliniec	plebania	Kościuszki	21	plebania		
260	Węgliniec	kościół ewangelicki, ob.filialny pw. NMP Królowej Polski	Kolejowa	6	kościół	A/1041	2008.01.15
261	Węgliniec	studnia przy kościele kolejowym	Kolejowa	6	inne		
262	Węgliniec	cmentarz komunalny	Partyzantów		cmentarz		
263	Węgliniec	cmentarz ewangelicki, ob. miejsce pocmentarne	Piłsudskiego		cmentarz		
264	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	2	dom mieszkalny		

265	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	4	dom mieszkalny		
266	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	6	dom mieszkalny		
267	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	8	dom mieszkalny		
268	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	10	dom mieszkalny		
269	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	11	dom mieszkalny		
270	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	12	dom mieszkalny		
271	Węgliniec	dom mieszkalny	Daszyńskiego	14	dom mieszkalny		
272	Węgliniec	willa	Daszyńskiego	20	dom mieszkalny		
273	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	2	dom mieszkalny		
274	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	5	dom mieszkalny		
275	Węgliniec	urząd gminy	Kochanowskiego	6	publiczne		
276	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	8	dom mieszkalny		
277	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	11	dom mieszkalny		
278	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	12	dom mieszkalny		
279	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	15	dom mieszkalny	zakwalifikowany do usunięcia z GEZ	

280	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	17	dom mieszkalny		
281	Węgliniec	dom mieszkalny	Kochanowskiego	19	dom mieszkalny		
282	Węgliniec	zespół dworca kolejowego	Kolejowa		zespół		
283	Węgliniec	dworzec kolei berlińskiej, tzw. Stary Dworzec, ob. budynek dyrekcji PKP	Kolejowa		stacja kolejowa	A/6146	15.07.2019
284	Węgliniec	dworzec kolei drezdeńskiej, tzw. Nowy Dworzec, ob. dworzec PKP	Kolejowa		stacja kolejowa	A/6147-1	15.07.2019
285	Węgliniec	wiąta kolejowa, peron kolejowy	Kolejowa		stacja kolejowa	A/6147-2	15.07.2019
286	Węgliniec	nastawnia kolejowa I	Kolejowa		stacja kolejowa		
287	Węgliniec	nastawnia kolejowa II	Kolejowa		stacja kolejowa		
288	Węgliniec	magazyn kolejowy	Kolejowa		stacja kolejowa		

289	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	1/1-2	dom mieszkalny		
290	Węgliniec	budynek gospodarczy, ob. dom mieszkalny	Kolejowa	1/3	gospodarczy		
291	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	2	dom mieszkalny		
292	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	3	dom mieszkalny		
293	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	4	dom mieszkalny		
297	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	8	dom mieszkalny		
298	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	10	dom mieszkalny		
299	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	12	dom mieszkalny		
300	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	14	dom mieszkalny		
301	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	16	dom mieszkalny		
303	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	18	dom mieszkalny		
304	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	20	dom mieszkalny		
305	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	22	dom mieszkalny		
306	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	24	dom mieszkalny		
307	Węgliniec	dom mieszkalny	Kolejowa	26	dom mieszkalny		
308	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	1	dom mieszkalny		
309	Węgliniec	szkoła	Kościuszki	2	szkoła		
310	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	4	dom mieszkalny		
311	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	7	dom mieszkalny		
312	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	8	dom mieszkalny		
313	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	9	dom mieszkalny		
314	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	10	dom mieszkalny		
315	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	11	dom mieszkalny		
316	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	12	dom mieszkalny		
317	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	22	dom mieszkalny		
318	Węgliniec	dom mieszkalny	Kościuszki	24	dom mieszkalny		
319	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	2	dom mieszkalny		
320	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	4	dom mieszkalny		

321	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	5	dom mieszkalny		
322	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	6	dom mieszkalny		

323	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	7	dom mieszkalny		
324	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	8	dom mieszkalny		
325	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	9	dom mieszkalny		
326	Węgliniec	dom mieszkalny	Mickiewicza	10	dom mieszkalny		
327	Węgliniec	dom mieszkalny	Partyzantów	1	dom mieszkalny		
328	Węgliniec	dom mieszkalny	Partyzantów	3	dom mieszkalny		
329	Węgliniec	leśniczówka "Krucze Gniazdo"	Partyzantów	4	leśniczówka		
330	Węgliniec	dom mieszkalny	Partyzantów	5	dom mieszkalny		
331	Węgliniec	budynek mieszkalno - gospodarczy	Partyzantów	6	dom mieszkalny		
332	Węgliniec	dom mieszkalny	Partyzantów	7	dom mieszkalny		
333	Węgliniec	wieżyczka podstacji	Partyzantów	8			
334	Węgliniec	wodociągowa wieża ciśień - miejska	Partyzantów	8	wieża ciśień		
335	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	1	dom mieszkalny		
336	Węgliniec	restauracja, ob. dom mieszkalny	Piłsudskiego	2	dom mieszkalny		
337	Węgliniec	sala zabaw	Piłsudskiego	2	publiczne		
338	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	4	dom mieszkalny		
339	Węgliniec	budynek nadleśnictwa	Piłsudskiego	6	publiczne		
340	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	8-8a	dom mieszkalny		
341	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	12	dom mieszkalny		
342	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	16	dom mieszkalny		
342	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	18	dom mieszkalny		
343	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	25	dom mieszkalny		
344	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	26	dom mieszkalny		
345	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	27	dom mieszkalny		

346	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	29	dom mieszkalny		
347	Węgliniec	dom mieszkalny	Piłsudskiego	30	dom mieszkalny		
348	Węgliniec	wodociągowa wieża ciśnień - kolejowa nr 2, w zespole	Sikorskiego		wieża ciśnień		
349	Węgliniec	budynek Urzędu Gminy	Sikorskiego	3	publiczne		
350	Węgliniec	restauracja, ob. dom mieszkalny	Sikorskiego	4	dom mieszkalny		
351	Węgliniec	hotel kolejowy, ob. dom mieszkalny	Sikorskiego	5	dom mieszkalny		
352	Węgliniec	restauracja, ob. bud. mieszk.-uśł.	Sikorskiego	6a	dom mieszkalny		
353	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	7	dom mieszkalny		
354	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	9	dom mieszkalny		
355	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	10	dom mieszkalny		
356	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	12	dom mieszkalny		
357	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	14	dom mieszkalny		
358	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	15	dom mieszkalny		
359	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	16	dom mieszkalny		
360	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	18	dom mieszkalny		
361	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	20	dom mieszkalny		
362	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	22	dom mieszkalny		
363	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	24	dom mieszkalny		
364	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	30	dom mieszkalny		

365	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	32	dom mieszkalny		
366	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	34	dom mieszkalny		
367	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	36	dom mieszkalny		
368	Węgliniec	dom mieszkalny	Sikorskiego	38	dom mieszkalny		
369	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	1	dom mieszkalny		
370	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	2	dom mieszkalny		

371	Węgliniec	szkoła	Wojska Polskiego	3	publiczne	nie istnieje - zakwalifikow any do usunięcia z GEZ	
372	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	4	dom mieszkalny		
373	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	6	dom mieszkalny		
374	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	7	dom mieszkalny		
375	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	9	dom mieszkalny		
376	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	11	dom mieszkalny		
377	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	12	dom mieszkalny		
378	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	13	dom mieszkalny		
379	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	14	dom mieszkalny		
380	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	15	dom mieszkalny		
381	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	17	dom mieszkalny		
382	Węgliniec	willa, ob. świetlica	Wojska Polskiego	18	publiczne		
383	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	19	dom mieszkalny		
384	Węgliniec	willa	Wojska Polskiego	20	dom mieszkalny		
385	Węgliniec	brama przy domu	Wojska Polskiego	20	inne		
386	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	21	dom mieszkalny		
387	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	22	dom mieszkalny		
388	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	23	dom mieszkalny		
389	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	24	dom mieszkalny		
390	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	27	dom mieszkalny		
391	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	28	dom mieszkalny		
392	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojska Polskiego	30	dom mieszkalny		
393	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	3	dom mieszkalny		
394	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	4	dom mieszkalny		
395	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	5	dom mieszkalny		

396	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	6	dom mieszkalny		
397	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	8	dom mieszkalny		
398	Węgliniec	szkoła, ob. biblioteka	Wojtyły	10	publiczne		
399	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	11	dom mieszkalny		
400	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	13	dom mieszkalny		
401	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	15	dom mieszkalny		
402	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	18	dom mieszkalny		
403	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	19	dom mieszkalny		
404	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	25	dom mieszkalny		
405	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	27	dom mieszkalny		
406	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	29	dom mieszkalny		
407	Węgliniec	dom mieszkalny	Wojtyły	31	dom mieszkalny		
408	Węgliniec	dom mieszkalny	Wolna	4	dom mieszkalny		
409	Węgliniec	remiza strażacka	pl. Wolności	1	remiza strażacka		
410	Zielonka	szkoła, ob. dom mieszkalny		1	dom mieszkalny		
411	Zielonka	dom mieszkalny		2-2a	dom mieszkalny		
412	Zielonka	dom mieszkalny		3-3b	dom mieszkalny		
413	Zielonka	dom mieszkalny		4-4a	dom mieszkalny		
414	Zielonka	dom mieszkalny		5	dom mieszkalny		
415	Zielonka	dom mieszkalny		10	dom mieszkalny		
416	Zielonka	zespół przemysłowy		17	zespół		
417	Zielonka	budynek dyrekcji kopalni, ob. administracyjny		17	przemysłowy		
418	Zielonka	hale w zespole		17	przemysłowy		
419	Zielonka	laboratorium, ob. bud. administracyjny		17	przemysłowy		
420	Zielonka	magazyn nr I w zespole, ob. bud. administracyjny		17	przemysłowy		

421	Zielonka	magazyn nr II (substancji szkodliwych) w zespole		17	przemysłowy		
-----	-----------------	--	--	----	-------------	--	--

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY WĘGLINIEC

Wykaz obiektów nieruchomych, stanowisk archeologicznych, historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, stref obserwacji archeologicznej na terenie gminy Węgliniec, pow. zgorzelecki

CZĘŚĆ A - obszary chronione (historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczny układ urbanistyczny miasta)

UKŁAD WYKAZU:

Węgliniec, strefy obserwacji archeologicznej) w porządku alfabetycznym miejscowości

CZĘŚĆ B - obiekty nieruchome (budynki zabytkowe) ujęte w GEZ w porządku alfabetycznym miejscowości i nazw ulic

CZĘŚĆ C - stanowiska archeologiczne w porządku alfabetycznym miejscowości

CZĘŚĆ C - STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

L.p.	Miejscowość	Nr stan. w miejscowości	Nr obszaru AZP	Nr na obszarze AZP	Rodzaj stanowiska	Kultura	Chronologia	Mat. Masowy	Mat. wyodrębniony
1	Czerwona Woda	1	76-11	1	śląd osadnictwa	przedłużycka	II okr. ep. brązu		kamienna buława
2	Czerwona Woda	2	76-11	2	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	II okr. ep. brązu		urna gliniana
3	Czerwona Woda	3	76-11	3	skarb	łużycka	II okr. ep. brązu		artefakty z brązu

4	Czerwona Woda	4	76-11	4	śląd osadnictwa	średniowiecze	ceramika		ofiara zakładzinowa
5	Czerwona Woda	5	76-11	5	skarb		nowożytność		monety
6	Czerwona Woda	6	76-11	6	śląd osadnictwa	krąg kultur naddunajskich	neolit		motyka kamienna
7	Czerwona Woda	7	76-11	7	osada		XIII-XV w.	8 fr. cer.	
8	Czerwona Woda	8	76-11	8	osada		XIII-XV w.	9 fr. cer.	
9	Czerwona Woda	9	76-11	9	śląd osadnictwa		pradzieje	2 fr. cer.	
					osada	średniowiecze	XIII-XV w.	6 fr. cer.	
10	Czerwona Woda	10	76-11	10	osada	średniowiecze	XIII-XV w.	7 fr. cer.	
11	Czerwona Woda	11	76-11	11	osada	średniowiecze	XIII-XV w.	10 fr. cer.	
12	Czerwona Woda	12	76-11	12	osada	średniowiecze	XIII-XV w.	11 fr. cer.	
13	Czerwona Woda	13	77-11	27	obozowisko		mezolit		5 wyrobów krzemienych
14	Jagodzin	1	74-11	1	śląd osadnictwa		neolit/I okr. ep. brązu		artefakt kamienny
15	Jagodzin	2	74-11	2	śląd osadnictwa	KPL	neolit		siekierka kamienna
16	Kościelna Wieś	1	73-11	3	obozowisko	k. chojnicko- pieńkowska	mezolit	wyroby krzemienne	narzędzia krzemienne

17	Kościelna Wieś	2	73-11	1	obozowisko	k. chojnicko- pieńkowska	mezolit	wyroby krzemienne	
----	----------------	---	-------	---	------------	-----------------------------	---------	----------------------	--

18	Kościelna Wieś	3	73-11	11	obozowisko		mezolit	wyroby krzemienn e	
19	Kościelna Wieś	4	73-11	12	obozowisko		mezolit	wyroby krzemienn e	
20	Kościelna Wieś	5	73-11	13	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	III-V okr. ep. brązu		urny gliniane
21	Kościelna Wieś	6	73-11	14	osada	łużycka	okr. halsztacki C	ceramika	
22	Kościelna Wieś	7	73-11	9	obozowisko		mezolit	odłupki i wióry krzemienn e	rdzeń dwupiętowy
23	Kościelna Wieś	8	73-11	4	osada	średniowiecze	XIV-XV w.	5 fr. cer.	
24	Kościelna Wieś	9	73-11	5	śląd osadnictwa		epoka kamienia	artefakt krzemienn y	
					osada		pradzieje	ceramika	
25	Kościelna Wieś	10	73-11	6	osada	łużycka	III-V okr. ep. brązu	ceramika	
					śląd osadnictwa		pradzieje	ceramika	
26	Kościelna Wieś	11	73-11	7	osada		pradzieje	4 fr. cer.	
27	Kościelna Wieś	12	73-11	8	śląd osadnictwa	średniowiecze	XIII-XV w.	8 fr. cer.	
28	Kościelna Wieś	13	72-11	2	śląd osadnictwa	średniowiecze	XIII-XV w.	11 fr. cer.	

29	Okraglica	1	72-11	3	obozowisko		mezolit	artefakty kamienne	
----	------------------	---	-------	---	------------	--	---------	--------------------	--

30	Okraglica	2	72-11	4	śląd osadnictwa		mezolit	artefakty kamienne	
31	Okraglica	3	72-11	5	śląd osadnictwa	KPL/KAK	neolit		siekierka kamienna
32	Okraglica	4	72-11	6	skarb	luboszycka	okres wpływów rzymskich		monety, w tym denar Julii Domny z ok. 217 r. n.e.
33	Polana	1	73-10	1	śląd osadnictwa		epoka kamienia	odłupek krzemien y	rdzeń krzemien
34	Ruszów	1	73-11	10	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	okr. halsztacki C		urny gliniane
35	Ruszów	2	73-11	2	obozowisko		mezolit	wyroby krzemien e	
36	Ruszów	3	73-11	15	osada	łużycka	okr. halsztacki C	ceramika	
37	Stary Węgliniec	1	75-11	1	śląd osadnictwa		neolit/ eneolit		artefakty krzemienne
					śląd osadnictwa	unietycka	wczesny okr. epoki brązu		artefakty krzemienne
					osada		okr. nowożytny (XVI-XVIII w.)	ceramika	

